

СОДИҚЛИК

Содиклик

“Adabiyot uchqunlari”

Тошкент – 2015

УДК: 821.512.133-3
ББК: 83.3 (5Ў)414
И

Масъул муҳаррир:
Асрор Самад

Тўпловчи:
Мўминжон Сулаймонов,
филология фанлари номзоди, доцент

Тақризчи:
Боқижон Тўхлиев,
филология фанлари доктори, профессор

ISBN-978-9943-4303-0-6

© "Adabiyot uchqunlari", 2015,

Бу йил машҳур педагог, шарқшунос олим ва мутаржим Ҳамиджон Ҳомидий ўзининг муборак 80 ёшини нишонлади.

Ушбу тўпламда Республикамизнинг таниқли адиблари, олимлар, касбдошлари ҳамда шогирдларининг устоз ҳақидаги дил сўзлари жамланган. Мажмуа кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

Хоҳики ҳамеша шоду хуррам боши,
Ҳаржо ки рави, азизу мукаррам боши.
Покиза шаву рост бизи, илм омуз,
То тожи сари наберагонн Одам боши.
Мавлоно Жалолиддин Румий

АЛЛОМАИ ЗАМОН АЗ ВИЛОЯТИ ГУЛПАРВАР

Ҳомиджон Ҳомидий домланинг номини газета-журналларда учратиб, у кишининг мақолаларини ўқиб юрган бўлсам ҳам, яқиндан танишувимиз 1988 йилнинг апрель ойида бўлган эди.

АДИБЛАР НИГОҲИ

Тоҳир Малик
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

ЗИЙНАТ

Илм хусусида, олимлар ҳақида кўп гапирилган, кўп ёзилган. Шундай бўлса-да, мухтарам устозимиз Ҳамиджон Ҳомидийнинг илмлар саройидаги ўрни ҳақида сўз айтиш истаги тугилди. Ўтган асрнинг олтмишинчи йилларида, талабалар орасида “ТошДУ филология факультети кучлими ё Педагогика институтими?” деган масалада баҳс кўтарилиб қоларди. Шунда у ёки бу билим даргоҳида ўқиб, адабиёт оламида танилган ижодкорларнинг, бу факультетларда ёшларга илм бераётган устозларнинг номлари тилга олинарди. Мен, гарчи ТошДУ филология факультетининг кечки журналистика бўлимида ўқиётган бўлсам-да, “Пединститут кучлироқ” деган тўхтамга ён босардим, уерда ўқиётган тенгдошларимга ҳавас қилардим. Шоир ё адиб бўлишни умид қилган ёшларнинг аксари ўша дамда ҳужжатларини Пединститутга топширишарди. Тўғри, икки даргоҳда хизмат қилаётган устоз олимларни бир-бирларига таққослаш ноўрин. Чунки гап қаерда ўқишда эмас, қандай ўқишда! Лекин бу ҳақиқатни ёшликда дарров англаш қийин экан. Пединститутда улуғ шоир Мақсуд Шайхзода ишлар эдилар. У киши билан ёнма-ён Натан Маллаев ишлардилар. Бу улуғларнинг ўзларидан бевосита илм олиш талаба учун бир бахт

эди. Биз Шайхзода домланинг шеърий китобларидан назм илмини, Натан домланинг дарсликларидан мумтоз адабиёт тарихини ўрганардик.

Низомий номидаги Педагогика институтида ўша йиллари яна бир қанча номлари улуғ устозлар ишлашарди. Бу яқин тарихни эслашимдан мақсад-Ҳамиджон Ҳомидий домламыз бугун ўша улуғларнинг анъаналарини давом эттиряптилар. Ҳар бир билим даргоҳида ўнлаб фан номзодлари, фан докторлари бор. Улар ёшларга етарлича билим берадилар. Муаллимлик вазифаларини тўла адо этадилар. Бу жиҳатдан муаллимлар кўп. Лекин маърифат аҳли кўп эмас. Бу билан нима демокчимиз? Университет ёки институтдаги доцент ёки профессор жадвалдаги дарсларига кириб чиқар экан, муаллимлик вазифасини бажаради. Маърифатчининг фаолияти эса бу даргоҳ деворларидан чиқиб, мамлакатни камрайди. У ўзининг илмий изланишларини ёяди, илмий қарашларининг исботи учун ҳаракат қилади. Унинг илми диссертация муқовалари орасида қолиб кетмайди.

Юқорида тилга олган устозлар шундай маърифатчилардан эди. Уларнинг шогирдлари Ҳамиджон Ҳомидий ҳам ана шундай ардоқли маърифатчилардан. Не шодки, Натан Малласев узок йиллар бошқарган кафедранинг эндиликда Ҳамиджон домла устозлари мақомида бошқариб келяптилар.

Домлани мен “Чўлпон” нашриётида хизмат қилиб юрган кезларим учратган эдим. Тожик эртақларининг таржима қилиб олиб келган эканлар. Сухбатларимиз эртақлар таржимаси доирасидан чиқиб, мумтоз адабиёт тарихига, умуман, Шарқ алломалари тарихига кўчганда мени у кишининг илми лол қолдирди. “Бу одам тирик

тарих қомуси эканлар-ку”,- дедим. Совет даврида мактаб ўқувчиларига улуғ ўзбек алломалари ҳақида гапирилмагани ҳолда, Ломоносов деган зотнинг улуғ олим эканлиги ғоят кўп уқтириларди. У рус халқининг доно фарзанди сифатида ўз халқи учун катта хизмат қилди. Аммо у кашфиётчи олим бўлмаган, ҳеч нимани кашф этмаган, балки Россиядаги фан тараққиёти учун ҳисса қўшган. У илм даъватчиси эди. Рус тилида ҳар йили бу каби олимлар ҳақида “Великие ученые” сингари ўнлаб китоблар нашр этиларди. Уларда Хоразмий ёки Форобий каби улуғлар ҳақида лом-мим дейилмасди. Бунга улар айбдорми ё бизнинг ўзимизми? Албатта, у давр сиёсатини айблаш осон. Лекин ўзимизда ҳам ҳаракат йўқ эди. Бу ҳаракатни Ҳамиджон домла бошлаб, бир неча китоб ёздилар, нашр эттирдиларким, бугунги авлод тарбиясида бу бебаҳо хазинага айланди. Домланинг бу хизматлари ёш олимларга ибрат ҳам бўлди.

Бу ўринда илмга доир бир-икки фикрларни баён қилиб, Ҳамиджон домламизнинг ҳаёт йўллари нақадар бой ва савоб йўл бўлганини таъкидламоқчиман.

Илм олиш фарз экани ҳақида кўп гапирилгани билан мазкур фарзга амал қилиш лозимлигини тўла ҳис қилмайдиганлар срамизда топилади. Олти ёки етти ёшга етган фарзандларимизни мактабга берамиз, чунки ҳукумат белгиллаган тартиб шундай. Мактабни битиргач, “ҳамма олим бўлиб кетаверса, подани ким боқади?” деб уларни илм йўлидан совутамиз. Поданинг боқувсиз қолиб кетишидан ташвишланишимиз яхши. Аммо бу ҳаракатимиз билан Аллоҳ буйруғини инкор этаётганимизни ўйлаб кўрамизми? Ўша биродарларимизга “подани боқиш учун ҳам илм

керак”,- дейилса, эҳтимол заҳарханда қиларлар. Уларга балки Сукрот ҳақимнинг “Ўқиб ўрганмай туриб ҳам фойда ва зарарнинг фаркига ета оламан, деган одамни тентак деб билмоқ керак”,- деган ҳикматли гаплари жавоб бўла олар? Эҳтимол Сўфий Оллоёр ҳазратлари бу сатрларни айнан шундай биродарларимизга атаб битгандирлар:

Агар бўлмаса илминг, эй сабуксайр,
Билур болинг вуболинг барчасин хайр.

Демокчиларки, эй шешкалок инсон, илминг бўлмаса, сен учун фойда ҳам, зарар ҳам бирдир. Зеро, сенинг заиф фикрингча, гуноҳларингнинг барчаси ўзингги хайрлидай бўлиб кўринади.

Одам маймунсифат, ҳеч нарсани билмайдиган, маданиятсиз ҳолда яратилмаган. Аллоҳ таборак ва таоло Иброҳим алайҳиссаломга “Эй Иброҳим, мен олимман ва олимларни яхши кўраман”, деб марҳамат қилган. Жоҳиллик Одам болаларида кейинчалик пайдо бўлган. Одам кўз, тил ва қалб билан ҳайвонлардан фаркланади. Айрим ҳайвонларнинг кўзлари пиёладек келади, боши ҳам шунга яраша жуда катта бўлади. Аммо улар ўқиш ва илм олиш фазилатидан маҳрумлар. Азиз ва Жалил Аллоҳ маҳлуқларидан инсонгагина илмни раво кўрди. Ҳеч қайси маҳлуққа бермаган маърифат кийимларини Одам болаларига насиб этди. Донишманд: “Хотинлар ипак кийимларини безанмоқ учун киядилар”,- деган экан. Одам ўз инсоний киёфасини асраши учун нолиб, “мени шайтон йўлдан урди”,- дейдилар. Шайтон йўлдан ургани рост. Аммо билмоқ лозим: шайтон алайҳилаъна илмли одамни, айникса, илмига тўла амал қиладиган одамни йўлдан оздира олмайди. Илмга интилан киши энг яхши

инсондир. Илмдан юз ўгириш-инсонийликдан юз ўгириш
демак. Чунки илминсонийлик тожи хисобланади. Инсон
илм билан шараф топади. Мол-мулк эса жоҳилнинг
ғурурланадиган матоҳидир. Илм одамни юксалтириб,
ундан ёдгорлик қолдиради.

Яна бир ҳикмат бор: ҳазрати Одам-
Билим, аклу идрок сабаб муҳтарам.

“Кутадғу билиг”даги бу байт бизнинг
аждодларимиз ким эканини эслатиб турмайдими?
Тарихдан аёнким, Одам болалари ер юзида пайдо бўлган
дастлабки пайтларданок илм ўрганиш сари интилганлар.
Ҳазрати Али (р.а) дебдиларким: “Жаннатга кириш
ҳайратланарли муваффақият эмас, маърифат дунёнинг
ўзида жаннатга эришиш демакдир”. Ўқув-идрок қоронғу
тундаги машъалага ўхшайди. Билим эса машъаладан
таралаётган нурга киёс. У кишини ёритади, унгарўшнэлик
беради. Ҳар қандай ҳурмат кишининг ўқув-идрокидан
келади. Ўқув-идроксиз киши бир ховуч кепак билан
тенг,- дейдилар. Заковат ўзаро онт ичишиб дўстлашган
кишиларга ўхшаса, билим яқин қариндошларга
ўхшайди. Бунди дилга тугиб олмоқ фойдалидир. Дўст-
оғайнилар, қариндош-уруғлар даврасида киши ўзини
дадил сезади. Шундай экан, билимсизлар-чи? “Сўзни
билимдон кишига сўзлаш керак, билимсизнинг тилини
тушуниш кийин”,- деб бекорга айтмаганлар.

Билим-мисоли бир жилов, у одамни барча ярамас
ишлардан тийиб туради. Илм эгаси ўз тилакларини топади,
орзу-мақсадларига эришади. Акл-идрок эгаларининг

нафъи ҳар доим кўпчиликка тегиб туради. Билимлилар элда азиз бўладилар, ҳурмат козонадилар. Бутун ишлар ўқув-идрок билан амалга ошади. Барча мураккаб ишлар билим билан ҳал этилади. Билимсиз кишилар-доноларнинг душмани. Билимсиз доимо доноларга хорлик тилайди. Бу улар кўнглининг туб-тубига чўкиб ётган ҳасад аломати. Илмсиз одам сўқирга ўхшайдики, уни камситиб, четга суриб ташлаш инсофдан эмас. Балки кўр кўзни очиш учун билимдон илм хазинасидан унга нур бериши лозим. Ўмом ад-Дайлабий ривоят қиладилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): “Кимки одамларга ўргатиш учун илмдан бир бобни ўрганса, унга етмишта сиддикнинг савоби берилади”, деб марҳамат этганлар.

Косонсойдан Тошкентга илм истаб келиб, ўз умидини амалга ошириш йўлида заҳмат чеккан, илм саройи калитини топа олган Ҳамиджон домламиз бу савобларга эришганлар, иншооллоҳ!

Ҳар қандай бакувват одамнинг кучи бир кун тугайди. Лекин илм мангу яшайди. Илм нури ёпиқ кўзлардан ҳам ичкарига киради, уларга зиё беради. Боғланиб, қафасга солинган шер ўз кучини йўқотмагани каби илм эгаси ҳам бадавлат бўлмаса-да ўз иззат ва ҳурматини йўқотмайди. Аксинча, итнинг бўйнига тилла занжир боғланса-да, ҳамма харом ҳисоблагани каби, илмсиз ва саховатсиз давлатманд ҳам кишилар нафратига дучор бўлади.

Илмли одамлар давлатнинг кўплигидан қувониб, озлигидан ранжимайди. Чунки илм шундай битмас ва туганмас хазина ва давлатки, уни ҳеч ким инсондан тортиб ололмайди. Фалакнинг айланиши ҳам унга таъсир

эта олмайди. Ҳар нарса кўпайса, киймати тушади. Аммо илм ва одоб бундан мустаснодир.

Киши эгаллаган илм ёки ҳунар ҳеч маҳал унга зарар келтирган эмас. “Билимдонга бало йўк”, - деб бежиз айтмаганлар. Илмсизлик ва ҳунарсизликнинг хорлик келтириши ҳақида ҳаётда миллионларча мисоллар мавжуд. Донишманд дебдики: “Мен илм топа олмаган одам нима топганини, илм топган одам эса нима йўқотганини билсам эди...”. Илм олишда диққат қилиш лозим бўлган жиҳат: бу дунёда билмасликдан эмас, нотўғри билимдан ҳазар қилмоқ шарт. Зотан, бу барча ёмонликларнинг аввал боши ҳисобланади.

Ҳамиджон домламизнинг рисоаларини ўқиб шу фикрлар ҳаёлимдан ўтди. Ҳамиджон домламиз каминани талабалар билан суҳбатлашишга тез-тез таклиф этиб турадилар. Шундай учрашувлардан бирида дафтарчамга тўрт сатр ёзиб қўйган эканман. Шоирлик қобилиятидан маҳрум бўлганим сабабли бу сатрларда жаранг йўқдир. Лекин устозга бўлган меҳрим сезилса керак. Шу боис ҳам ёшларга насиҳат тарзида дедимки:

Алломаи замондир Ҳамиджон Ҳомид,
Эй фарзанд, сен буни доим эсда тут.
Бўлай десанг ақли бут,
Ҳамиджон Ҳомид этагин тут.

Сирожиддин САЙИД
Ўзбекистон халқ шоири

ДОМЛА

Балки бўлмас молу кўй тўла кўра,
Эҳтимол фақирсан ва ёким тўра.
Оламда энг улуғ таомдир сабр,
Бир кун халво бўлиб етилгай ғўра.

Инсоннинг кўркидир илму маърифат,
Билимсиз одамзод-шумғия, шўра.

Билим саодатдир, билим-зўр қудрат
(Амир Темур бобо фикрига кўра).

Бир умр ёруғлик таратмасқ учун
Дилни Адабиёт нури-ла ўра.

Фурсат ўтар-кетар, дамлар ғанимат,
Андак фикр қилиб, ўйлагил, жўра.

Яна кўп гапларни билмасқ истасанг,
Ҳамиджон Ҳомидий домладан сўра.

Ғулом Каримий
адиб, шарқшунос олим

МЕҲРИ ДАРЁ УСТОЗ ВА БЕНАЗИР ҲАМСАҒАР

Атокли олим Ҳамиджон Ҳомидий домланинг мақола, рисола ва китоблари ҳам илм аҳлига, ҳам кенг китобхонлар оммасига бирдай манзур бўлади ҳамиша. Улар енгил ўқилади, бироқ янги маълумотларга бойлиги билан ажралиб туради. Бунинг ортида эса катта меҳнат, сабог билан узок ва мунтазам изланишлар туради. Домла қўлёзмалар ва нодир нашрлардан ажодларимиз ҳаёти, фаолияти ва маънавий мероси ҳақидаги муҳим далилларни топиб, уларни қизикарли тарзда ўқувчилар эътиборига ҳавола этади.

Мен тарихий мавзуда ёзадиган адиб сифатида ҳам домланинг тадқиқот ва таржимларидан кенг фойдаланганман. Масалан, Муқанна қўзғолонига бағишланган романим устида ишлаганимда Ҳамиджон Ҳомидийнинг “Авесто файзлари” китоби ва у киши тарафидан ўзбек тилига таржима қилинган Садриддин Айнийнинг “Муқанна исёни” асари ўша давр манзараларини имкон қадар акс эттиришимга катта ёрдам берган.

2002 йилнинг май ойида бир гуруҳ ўзбекистонлик олим ва шоирлар-Ҳамиджон Ҳомидий, Мирпўлат Мирзо, Мирзо Кенжабек, Абдулла Аҳмедов, Эргаш Очил ва камина Эрон Ислом Республикасининг пойтахти Техрон шаҳрида бўлиб ўтган анъанавий китоб ярмаркасида иштирок қилдик. Махсус қурилган намоёишгоҳда қирқдан ортиқ улкан кўшк бор экан. Куннинг биринчи

ярми намоишгоҳни айланиш, иккинчи ярми эса бошқа дастурларга ажратилган эди. Ҳар бир кўшқда ўнлаб катта-кичик нашриётлар махсулотлари намоиши ва сотувга қўйилгани учун ярим кунда улардан фақат икки-учтасини айланиб чиқиш мумкин эди. Шу сабаб қаердаки бизнинг минтақага оид маълумотлар мавжуд китобларни кўрсак, бир-биримизни чакирардик. Ҳамиджон Ҳомидий домланинг форс тилидаги адабиётларни чуқур билиши барчамизга асқотди. “Фалон тазкирада мовароуннаҳрлик фалон шоирлар ҳақида маълумот бор ёки фалон китобни кидириб топсак яхши бўларди”, деб устоз биздан ўз маслаҳатларини дариг тутмас эди. Шу тарзда устознинг ўзи ва яна бир неча киши бошқа ўнлаб китоблар билан бирга Муҳаммад Авфийнинг ғоятда нодир “Лубоб ул-албоъ” тазкирасини сотиб олишди. Мўғуллар истилосидан олдин яшаб ижод этган бир қатор шоирлар ҳақида фақат ушбу китобдагина маълумот сақланиб қолган.

Биз ушбу сафар мобайнида Шерозда ҳам бўлдик. Мазкур шаҳарда Ҳофизия ва Саъдия мавзеларида бу икки улуғ шоирнинг макбараларини зиёрат қилдик. Яна бир катта шоир Ҳожуи Кирмонийнинг макбараси шаҳар яқинидаги тоғдаги ниҳоятда хушманзара мавзеда жойлашган экан. У тоғдаги бир ғорда дарвишона ҳаёт кечирган.

Шероздан 60 км шимолдаги Тахти Жамшидга ҳам бордик. Қадимда Ахмонийлар сулоласидан бўлган буюк Доро бу ерда муаззам Персеполис (Форскўртон) шаҳрини курдирган. Сўнграқ Искандар Мақдуний тарафидан бу шаҳар вайрон этилган. Доро саройининг устунлари ва деворининг баъзи қисмлари қарийб 2500 йил бурунги тасвирлар ва ёзувлар билан сақланиб қолган. Ушбу

тарихий гўшаларда биз ҳам эсдалик учун сурагга тушдик.

Шерозда сарв дарахтларини анчагача кўз узолмай томоша килдик. Шоирлар бекорга махбубаларини сарви равон, яъни юрадиган сарв дсб тасвирлашмас экан.

Эрон сафари давомида Ҳомидий домланинг форс-ўзбек адабий алоқалари тарихи, Ўзбекистонда фаолият олиб борган йирик шарқшунос олимлар ҳақидаги суҳбатлари биз учун гоятда марокли бўлди.

Орадан бир неча йил ўтгач, яъни 2007 йил ноябрь ойида Алматида Абу Наср Ҳоробий номидаги давлат университетида атокли козок шоири ва таржимони Турмағамбет Изтилеуовнинг (1882-1939) 125 йиллигига бағишланган халқаро илмий анжуманда Ҳ.Ҳомидий билан бирга иштирок қилдик. Бухоро мадрасасида таҳсил олган Турмағамбет Фирдавсий “Шоҳнома”сининг замонавий туркий тилларда илк таржимонларидан бири бўлгани учун менинг маърузам бу улуғ дostonнинг ҳозирги ўзбек тилига қилинган таржимаси ҳақида эди.

Қатағонга учраб, турмада жон берган Турмағамбет амалга оширган “Шоҳнома”нинг козокча таржимаси ҳақида Ҳ.Ҳомидий ўтган асрнинг 70-йилларидаёқ ўзбек ва тожик тилларида эълон қилинган мақолаларида кенг маълумот берган ва ҳеч бир муболағасиз айтиш мумкинки, Турмағамбет меросининг дастлабки тадқиқотчиларидан бири эди. Шу боис домланинг иштироки анжуманга файз киритди. Тириклигида рўшнолик кўрмаса-да, ўз ижодининг бокийлигига ишончи кучли бўлган шоирнинг қуйидаги тўртлигини анжуман иштирокчилари кўп такрорлашарди:

Дунёдан умрим битиб, ўтсам-да ўзим,
Оралаб ернинг юзин юрар сўзим!

“Кўра олмай кейингини кетти-ай” деб.

Армонда бўлмаёқ кўй, икки кўзим.

Алматидан сўнг анжуман тадбирлари Турмағамбет туғилиб ўсган Қизилўрда вилоятида давом этди. Сирдарё бўйида тикилган 125 та ўтовда олимлар, мухлислар ва мезбонларнинг суҳбати кизиди. Ҳ.Ҳомидийнинг козоқ маданияти-мусикасидан тортиб адабиётгача жуда яхши билиши мени хавасимни келтирди. Суҳбатлар давомида бунинг сабаби менга аён бўла борди. Низомий университетида козоқ тили ва адабиёти факультети ҳам бўлиб, домла мазкур факультетнинг кўплаб тадбирларида иштирок қилган. Тошкентда яшаган козоқ шоири Тўлеган Айбергенов (1937-1963) билан яқин дўст бўлган.

Ҳамиджон Ҳомидий мумтоз ва замонавий адабиёт орасидаги узвий боғлиқликни теран ҳис қиладиган зукко тадқиқотчидир. Мумтоз адабиёт соҳасидаги кенг кўламли тадқиқотларига карамай, замонавий адабиёт масалалари билан шуғулланишга ҳам вақт ажрата олади. У XX аср ўзбек ва тожик ижодкорлари асарларидан чуқур хабардор, бир қанча асарларни тожик тилидан ўзбек тилига ўгирган маҳоратли мутаржимдир.

2007 йилда домла бир неча йиллик изланишлари маҳсули-Маҳмуджон Маъмуров билан ҳаммуаллифликдаги “Наманган адиблари” китобини нашр этди. Унда ўрта асрлардан тортиб то бизнинг замонамизгача Наманган заминидан етишиб чиққан ижодкорлар ҳақида маълумотлар ҳақида ва уларнинг асарларидан намуналар келтирилди. Улар орасида адабиёт

оламига яқиндагина кириб келган навкирон ижодкорлар ҳам борлиги минг йиллик маданий анъаналар янгича шакл ва мазмунда давом этаётгани далолатидир.

Домла тақдирланган ҳукумат мукофотлари ичида “Дўстлик” ордени борлиги бежиз эмас. У Тошкентда ўтказилган маданий алоқаларга бағишланган катор илмий анжуманларнинг жонкуяр ташаббускори ва ташкилотчиси ҳамда фаол иштирокчисидир. Зеро, Ҳ.Ҳомидий халклар бир-бирларининг маданиятидан қанчалик кенг хабардор бўлишса, улар орасида ўзаро дўстлик ва эҳтиром кучайишини чуқур англаб етган ва бутун фаолияти билан шу улуг ғояга хизмат қилиб келаётган табаррук зотдир.

*Мирнўлат Мирзо
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган
маданият хадими, шоир ва таржумон*

ТАҚДИР СЙЛАГАН ОЛИМ

Мен ҳаётини режали яшаб, умрининг ҳар бир кунини кадрлайдиган одамларга ҳавас қиламан. Агар уларнинг орттирган тажрибаларига, эришган муваффақиятларига, қўлга киритган ютуқларига назар солсангиз, гўё улар учун ҳаммаси силлиқ кечгандай, тақдир сахийлик кўрсатиб, уларнинг умр йўлларини омадлар-у тайёр ютуқлар билан сийлагандек туюлади. Лекин теран мушоҳада қилсангиз, асло бундай эмаслигига амин бўласиз. Зеро, тақдир отлиғ сирли синов ҳеч кимни ҳеч қачон “текинга” сийлаган эмас. То мудом унинг томонидан ҳар бир муваффақият, ҳар бир ютуқ юксак интилишлар, метин ирода, сабр ва бардош эвазига “ҳадя” этилгайдир.

Мен адабиётшунос олим Ҳамиджон Ҳомидий домла сиймосини кўз олдимга келтирганимда, ҳозир айтганим — тақдирнинг ана шундай “тухфаларига” сазовор бўлган инсонни кўраман.

Ҳамиджон домланинг яратган асарлари кўламида, унинг ижодий изланишларида асосан уч йўналишни пайқаш мумкин. Аввало шуни таъкидламоқ керакки, у адабиётшунослигимиз фанида закий шарқшунос олим саналади. Ундаги бу иқтидор унинг “Олис-яқин юлдузлар”, “Кўхна шарк дарғалари”, “Даҳолар давраси” сингари йирик мажмуаларида бўртиб кўзга ташланади.

Олим ижодидаги иккинчи йўналишни “Фирдавсий ва ўзбек адабиёти” дея номлаш мумкин. Унинг “Шоҳноманинг шухрати”, “Бокий бўстон таровати”, “Фирдавсий ва ўзбек адабиёти” каби теран тадқиқотли, мазмундор китоблари мана шу мавзуга дахлдордир.

“Авесто файзлари”, “Авесто ва тиббиёт”, “Авестонинг илмий ва адабий қиммати”, “Авестодан Шоҳномага” китоблари олим ижодидаги учинчи — “Авесто сабоқлари” йўналишини ташкил қилади.

Домла ижодида тўртинчи йўналиш ҳам яққол кўзга ташланиб туради. Бу, асосан, унинг тасаввуф йўналишидаги асарларида акс этади. “Тасаввуф алломалари” (ушбу китоб 3 марта қайта нашр этилган), “Тасаввуф Қаранийдан Румийгача” китоблари ана шундай асарлар қаторидан жой олган.

Домла Ҳ. Ҳомидий ижодий бисотига назар солсак, яратилган мазкур асрлардан ташқари, унинг қаламига мансуб 10 дан зиёд дарслик, ўқув қўлланмалари ва нашр этилган бошқа китобларни ҳам кўрамир. Айни чоғда у

15дан зиёд асарларни форс, тожик, рус, уйғур тилларидан таржима қилиб, ўзбек ўқувчиларига ҳавола этди.

Юқорида зикр этилган асарлар, илмий тадқиқотлар битта олим учун фахр қилса, ғурурланса арзийдиган ижодий мулк, шарафли меросдир. Улар билан танишиб, олимнинг бугунги кундаги адабий жамоатчилиги орасидаги мартабаси, илмий салоҳияти унга тақдирнинг сийлови тайёр “туҳфаси” эмаслигига, балки ҳар бир аср умрининг бир доғи бўлганлигига, муаллифнинг уйқусиз тунлари меваси ўлароқ, тинимсиз риёзат, адоқсиз машаққатлар эвазига дунёга келганлигига амин бўласиз.

Мен домлани ҳар сафар эслаганимда у билан Эронга қилган сафарим ёдимга тушади ва кўнглим тубида бир хижолатли алфозни туяман. Сафар давомидаги бир анжуманда гуруҳимиздан кимдир сўзга чиқиши керак эди. Биз домлани тавсия қилдик. Домла сўзга тараддудланаркан, мен ёнида турганлигим учун унга шивирлаб: форс адабиёти ҳақида гапирганингизда ўзбек адабиёти четда қолиб кетмасин, адабиётимиздаги яхши асарларни эслатиб ўтинг, мустақил Ўзбекистоннинг дунё билан алоқасига алоҳида урғу беринг ва ҳ.к. фикр-мулоҳазаларимни уқтира бошладим. Лекин домла сўзга чиққанида форс тилида бийрон сўзлаб, санжоб ва кенг қамровли маърузаси билан ҳамманинг диққат-эътиборини ўзига қаратганлигига шохид бўларканман, ўзимнинг беадаблигимдан, маҳмадоначилик қилганимдан ичимда хижолат чекдим. Бу ҳолат ҳали-ҳануз эсимга тушса, ўша вазиятдаги хижолатли алфознинг ҳарорати бетимга тепчийди.

Режаси кўп одамнинг гайрати бисёр бўлади. Зеро орзуга қараб, шижоат ҳам ато этилади. Домла

Ҳамиджон Ҳомидий ҳам орзуси улуғ, қалбида ғайрати бисёр инсонлардан. У кўнглига тугган режаларининг рўёбга чиқишига чин дилидан ишонади. Чунки у ижод машаққатларидан чўчимасликка ўрганган, теран иродасига суяниб, меҳнат уқубатларини енгишга одатланган. Шижоат сўнмаган одамга довлардан ошиш нақадар марокли!..

*Паймон Маҳбуб
шоир*

БАРОИ УСТОД ҲАМИДЧОН ҲОМИДИ

Дўст медорам Намангонро,
Бас диёри аҳли бонанг аст.
Сарзамини халки гулпарвар,
Пойгоҳи илму фарҳанг аст.

Дўст медорам Намангонро,
Чунки Машраб дорад ин маъво.
То ки Машраб дорад, андар шеър
Низ мактаб дорад ин маъво.

Дўст медорам Намангонро,
З-он ки Лутфуллоҳ парвардаст.
З-он ки байни зумраи нозим,
Чустиаш як шоир фард аст.

Дўст медорам Намангонро,
Баски он маҳди Улуғзода-ст.
Миҳани алломаи миллат,
Зодгоҳи поки Устод аст.

Дўст медорам Намангонро,
То ҳамонандат писар дорад.
То чу Ҳамидчон Ҳомидй вай
Хубфарзандон ба бар дорад.

Дўст медорам Намангонро,
Дўст медорам туро, яъне.
Ай ҳама хубу ҳама маҳбуб,
Ай ҳама ҳикмат, ҳама маъий.....

Аълоҳон Бобоҳонов

ФОЗИЛЛАРДАН ФАЙЗ ИЗЛАГАН УСТОЗ

*Кимки шогирдликка чин дилидан шод,
Куни келиб ўзи ҳам бўлгуси устод.
Саъдий*

Ажиб феълу аъмолингиз куёшдек бизларга
ибрат,

Ва боз лутфу каломингиз, жавоҳир-бсбаҳо
ҳикмат.

Фазилат-файз “улуғ”лардин, териб маъни
“йўрик”лардин.

Анга “зер-у забар” берган: қасндин бул
зако-хислат?!

Туну кун кўз нурин харжлаб, варақ узра
кўнгил арзлаб,

Умрдин вақт тежаб, қарзлаб, чекурсиз
бемисл заҳмат.

“Фикр, сўз, иш”да бутжонсиз, эзгулик
инган инсонсиз,

Илм баҳсида уммонсиз: кадр топгансиз
беминнат

Бу очун ичра кам, Аъло! Илоҳ бандам
деган Сиймо,

Бақо лавҳига битгайдир-ки, номингиз
замон, албат.....

“Косонсойнома”, 30 май, 2014 йил

*Файз Маҳмуд
шоир*

ҲАЛОЛ БОД ТУРО ЛУҚМАИ ҲАЛОЛИ ТУ

(Пас аз сўхбате ахир бо профессор Ҳамидчон
Ҳомидӣ ва ба ифтихори ин бузургмард)

Зи бўи ҳарфи хушат “Шоҳнома” мешунавам,
На “Шоҳнома”, бал Шоҳи нома мешунавам.
Ҳар он замон, ки зи минбар гуҳар ҳамепошӣ,
Зи боми насри салисат чакома мешунавам!

Бувад каломи ту сармоядори минбарҳо,
Мақолу кийли ту синадори гавҳарҳо.
Ман аз улувви суҳан фаҳр мекунам, устод,
Ки бурдай ту варо то улувви аҳтарҳо!

Мухотабони ту абнои сурху зарду сафед,
Хитоби тусг мулавван ба гунаи хуршед.
Гаҳе ба туркӣ гуҳар пошӣ, гаҳ ба тоҷикӣ,
Зи ганҷи Панҷакату Тӯсу Чочу аз Даҳбед.

Ҳалол бод туро лукмаи ҳалоли ту,
Ки мерасад ба дусад рангу инфилоли ту,
Мударриси ману мои, мударриси Ватани,
Адабиёти моӣ, маҳзани камоли ту!

“Овози тоҷик”, 1 июнь, 2011 йил

УСТОЗЛАР ВА ҲАМКАСБЛАР НАЗАРИДА ИЗҶОРИ ДИЛ

*Азизхон Қаюмов
академик*

КОМУСИЙЛИК ЙЎНАЛИШИНИНГ ДАВОМЧИСИ

Азалдан ўзбек ва тоҷик илм-фани комусийлик асосидаривож топган. Буюк алломалар Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоийлар ижоди комусийликнинг олий намуналаридир. Бу анъана кейинги асрларда ҳам ўз давомини топди. XX аср ўзбек ва тоҷик илм-фани бу анъана ривожига ўз улушини киритган. Садриддин Айний, Зокиржон Фуркат, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий каби

устозларнинг ижодий фаолияти бунинг ёрқин мисолидир. Филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқ маорифи аълочиси, машҳур адабиётшунос олим Ҳамиджон Ҳомидий ўзининг серқирра ва баракали ижоди билан ХХІ асрда ана шу гўзал анъанани сақлаш ва ривожлантиришга ўз ҳиссасини қўшиб келаётган талантили ва меҳнатсевар фан арбобларидандир. Унинг ижод доираси ғоят кенг. У ўзбек ва тожик-форс адабиётининг ҳамма давлари, барча асосий муаммолари бўйича илмий тадқиқот ишлари олиб борган.

Ҳамиджон Ҳомидий узок йиллар давомида буюк ижодкор Фирдавсий, унинг шоҳ асари “Шохнома” ва ўзбек адабиётига оид илмий тадқиқот иши олиб борди. Бу ғоят улкан ва илмий жиҳатдан мукаммал илмий текшириш иши Ҳамиджон Ҳомидийнинг “Фирдавсий ва ўзбек адабиёти” мавзuidaги докторлик диссертациясида ўзининг баркамол якунини топди.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда инсоният маданиятининг нодир ёдгорлиги “Авесто”нинг таржимаси, тадқиқи ва ташвиқи соҳасида катта ишлар амалга оширилди. Бу соҳанинг жонбоз иштирокчиси, баракали илмий махсуллар бериб, Ўзбекистонда авестошуносликнинг тамал тошини қўйган олимлардан бири Ҳамиджон Ҳомидийдир.

Илмий билимларни оммалаштириш соҳасида Ҳамиджон Ҳомидий амалга оширган ишлар, бу йўналишда унинг яратган рисола, тўплам ва мақолалар алоҳида тадқиқот объекти бўлса арзигуликдир.

Бу олимнинг таъриф ва тавсифи бир китоб бўлиши мумкин. Ҳамиджон Ҳомидийни унинг ҳамкасблари,

хормай-толмай ишлайдиган ижодкор, оташкалб устоз, мураббий, кадрдон дўст, ҳаммага меҳрибон ва ёрдамга тайёр мутахассис, назокатли одоб эгаси бўлмиш бир инсон сифатида биладилар ва хурмат қиладилар.

Табаррук ёшни қарши олаётган Ҳамиджон Ҳомидийга узок умр, сиҳат-саломатлик, Ўзбекистонда илм-фан ривожига учун олиб бораётган фаолиятида янги, катта маваффақиятлар тилаб қоламиз.

*Назмиiddин Комилов
филология фанлари доктори, профессор*

ОЛИМУ ИЛМУ АМАЛ

Домла Ҳамиджон Ҳомидий билан биринчи учрашувим 1964 йилда содир бўлган. Биз университет талабалари диплом олди амалиётини ўташ учун Ўзбекистон Фанлар академиясининг Абу Райхон Беруний номидаги Шарқшунослик институтига борган эдик. Ёз пайти, ҳаво иссиқ, аммо институтда иш қизғин эди. Диккатимни кўлғизмалар бўлими хонасининг бир чеккасида каттакон бир китобни берилиб мутолаа қиладиган хушсурат йигит ўзига тортди. Китобнинг ажойиб қадимий безаклари, арабий ҳуснихаги, суратлари ҳавасимни келтирди шекилли, анча тикилиб қолибман. Буни сезган йигит мутолаани тўхтатиб, ўрнидан туриб, мен билан кўришди ва менинг қимлигимни сўраб билиб олгач, ўзини таништирди. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтининг аспиранти Ҳамиджон Ҳомидий: “Ўқиётган китобим “Шоҳнома”и туркий”, деб гапини давом эттирди у. – Абулқосим Фирдавсий

асарининг ўзбекча насрий таржимаси, XVIII асрда Хомуший амалга оширган”. Ҳамиджон ака ўз мавзуи, адабиёт тарихи, “Шоҳнома”нинг шуҳрати ҳақида завқ билан жўшиб гапирарди, мен эса берилиб тинглардим.

Тақдир тақозоси билан камина ҳам университетни битириб, Тил ва адабиёт институти аспирантурасига кирдим ва таржима тарихи йўналишида илмий мавзу устида ишлай бошладим. Ана шу “мавзудоштик” сабабми ёки Ҳамиджон аканинг дилкашлиги, самимийлигими, биз тез-тез учрашадиган бўлиб қолдик. Мен шундан хурсандманки, домла Ҳамиджон билан дўстлигим, мулоқотларим менга кўп нарса берди. Бу инсоннинг қалбида зарра бир ғайирлик, ўзини баланд олиш, такаббурлик йўқ. Ҳаётда ҳам, илмда ҳам самимий, хушсухан ва ҳокисор. Ҳар гал кўришганда ё бирор янги манба, ё ўзи ёзган мақола, китоб ёки касбдошларимизнинг илмий муваффақиятлари ҳақида қувониб гапирарди, ҳамон ўша ёшликдаги кўтаринки кайфият, шавқ-завқ тарқатмаган домлани. У кишини кўриб, менинг ҳам қалбим завққа тўлади, ишлагим, ёзгим келаверади.

Ҳамиджон Ҳомидий ҳозирги пайтда Ўзбекистоннинг сермахсул, атоқли олимларидан бири. Домланинг ўндан ортиқ китоб ва рисоалари чоп этилган, адабиёт тарихи, маърифат ва маънавият дурдоналари жамланган “Машиқзамин-ҳикмат бўстони”, “Кўхна Шарқ дарғалари”, “Тасаввуф алломалари”, “Авесто” файзлари”, “Боқий бўстон таровати” номли китоблари аллақачон халқимизнинг сеvimли асарларига айланиб қолди. Ишни “Шоҳнома” таржималари тадқиқотидан амалга оширди, бир қанча дарслик ва қўлланмалар яратиб,

талабаларга маърифат нуруни таратмоқда.

Лекин у фақат шунинг ўзи билан чеклангани йўқ. Заҳматкаш олим, профессор Ҳамиджон Ҳомидий кенг маънодаги маърифатчи олимдир. Унинг “Кўхна Шарқ дарғалари” китобида Зардуштдан бошлаб Саййидмубашширхон Косонийгача бўлган турли давру замонларда яшаган етмиш уч сиймонинг таржимаи холи, асарлари, маънавий-маърифий ишлари ҳақида сўзланади. Улар орасида атоқли шоирлар билан бирга маърифатпарвар султонлар, амирлар, вазирлар, файласуфлар, тарихчилар, рассом ва бастакорлар бор. Муаллиф ўнлаб манбаларни мутолаа қилиб, маълумотлар йиккан ва маърифат гулшани бўладиган тазкира характеридаги ажойиб китоб яратган. Бундай китобларни яратишда одамнинг умри баъзан кифоя қилмайди. Аммо Ҳамиджон Ҳомидий буларнинг барчасига тинимсиз меҳнати туфайли эришган. Китобда соф янги тадқиқот бўладиган бўлимлар анча. Чунончи, султон Маҳмуд Ғазнавий ҳақидаги бўлимни олиб кўринг. Маҳмуд Ғазнавий ҳақида шўро замонида фақат салбий фикр билдириб келинган. Лекин Ҳамиджон Ҳомидий талай тарихий манбаларни ўрганиб, биринчи марта султон унвонига сазовар бўлган Маҳмуд ғоят жасур, илм-маърифатга қайишган, эътиқодли подшо бўлганини исботлаган ва унинг саройида ижод этган қатор шоирлар, тарихчилар ҳақида маълумот берган.

Муаллифнинг илмий ҳалоллиги, бошқа тадқиқотчиларга ҳурмати шундаки, у ҳар бир сиймо ҳақида гапирганда, ўзигача бу соҳада тадқиқот иши ёзган ёки таржима билан шуғулланган хорижлик ва ўзимизнинг олимлар меҳнатини, албатта, қайд этиб, ҳавола қилиб

боради. Худди шундай усул “Тасаввуф алломалари” китобида ҳам қўлланилган. Олтмишдан ортиқ сўфий шайхлар ҳақида қимматли маълумот берилиб, ҳикматли сўзларидан намуналар келтирилган. Яъни Ағтор, Жомий, Навоийларнинг аъаналари давом эттирилиб, машойихлар тазкираси яратилган.

Ҳамиджон Ҳомидийнинг нигоҳи камровли, тадқиқот доираси кенг ва айни вақтда чуқур. У исломгача бўлган маънавий ёдгорликларни ҳам, ислом даври маданиятини ҳам бирдай севиб ўрганади ва тарғибташвиқ этади. Унинг ишларида туркий, форсий-арабий мумтоз адабиёт бирга қўшилиб кетган.

Узоқ илмий изланиш ва калб кўри билан ёзилган бу китоблар маънавий тикланиш сари олиб борилаётган умуммиллий ҳаракатимизга қўшилган муносиб ҳиссадир.

Олим ҳар бир сиймони, ҳар бир буюк асарни аввало инсоният маърифати, халқимиз маънавий камолоти нуктаи назаридан олиб боҳолайди. Ҳикмат ва донишмандлик хазинаси бўлган Шарқнинг бой адабий меросини ўқувчиларга яхлит ҳолда етказмоқчи бўлади. Ҳамиджон Ҳомидий китобларини ўқир экансиз, кўз олдимиздан ўрта асрлар шароитида ўлмас обидалар яратган, инсонларни илму дониш, шеър ушур файзидан баҳраманд этиш учун жон фидо этган улуғ ижодкорлар, маърифат саркардалари саф тортиб ўтади.

Филология фанлари доктори, профессор Ҳамиджон Ҳомидий кутлуғ ёшга кадам қўяр экан, эл-юрт хурматини козониб, устоз олимларимиз каторидан жой олиб турибди. Низомий номидаги Тошкент давлат Педагогика университетида таълиму таҳсил билан мунтазам

шугулланган ҳолда, устози Натан Маллаев ишини давом эттириб, Ўзбек классик адабиёти кафедрасининг профессори вазифасини бажариб, ўнлаб фан номзодларига раҳбарлик қилгани буларнинг ҳаммаси бурчга, илм-матрифатга садоқатнинг нишонасидир.

Домланинг ўзи ҳам ўша ихлос билан севиб ўрганган матрифат жарчилари сафидан аллақачон жой олди, десам муболага бўлмас. Илминг халқингга наф келтирса, бу катта бахт, албатта.

Мен дўстим, устоз аллома Ҳамиджон Ҳомидийни муберак ёш билан табриклар эканман, илм майдонида ўша-ўша ёшликдаги шавқу завқи сўнмасин, дейман ва яна кўндан-кўн ажойиб асарларни элга тухфа этсин, дея тилак билдираман.

Иброҳим Каримов
фалсафа фанлари доктори, профессор

ИЛМГА ЧАНҚОҚ ҚАЛБ ЭГАСИ

Имон муаммосининг фалсафий таҳлили юзасидан илмий тадқиқот ишлари олиб бораётган йилларда Ҳамиджон Ҳомидий деган муаллифнинг “Зардушт-Заратустро” номли илмий мақоласи қўлимга тушиб қолди. Ростини айтсам, собиқ Шўролар даврида бошқа барча динлар ҳақида ўша давр мафқураси руҳида бўлса-да, ўқув дарсликларида маълумот бор, аммо зардуштийлик ҳақида лом-мим дейилмасди. Фақат тор доирадаги илмий манбаларда бу дин ҳақида бир-бирини инкор этувчи фикрлар илгари суриларди.

Ҳамиджон Ҳомидийнинг ўша асари мени бу дин ва ундаимонга муносабат масаласини ўрганиб чиқишга даъват этди. Зардуштийлик ҳақида Шўролар даврида ёзилган диссертацияларни топиб ўқидим, Ғарб муаллифларининг бу ҳақдаги китоблари билан ошно бўлдим. Ўша манбаларда Зардуштийликнинг ватани ҳақида турлича тахминлар бор эди. у динни баъзилар кўпхудолик дини десалар, бошқалар иккихудолик (дуализм) дини сифатида талқин этишарди. Яна бир тоифа тадқиқотчилар уни оташпарастлик дини деб изоҳлашарди. Ҳамиджон Ҳомидийнинг асарларида у фикрлар рад этилиб, зардуштийлик яккахудочилик (вахдуният)га асосланган биринчи жаҳон дини эканлиги эътироф қилинди.

Тадқиқотларим доирасида Ҳамиджон Ҳомидийнинг фикрларини ривожлантириб, мустақиллигимизнинг иккинчи йилида “Зардуштийлик ҳақида ҳақиқат” деган илмий мақола ёздим ва уни “Мулоқот” журналида чоп эттирдим. Унда зардуштийликнинг ватани Марказий Осиё эканини далилладим ва у яккахудоликка асосланган биринчи жаҳон дини эканлигига эътиборни қаратдим.

Шу-шу Ҳамиджон Ҳомидийнинг илмий мақолалари, кўпдан-кўп китобларининг мухлисига айланиб қолдим. Бу кишининг тадқиқот соҳасидаги изчиллиги, далилларга бой мушоҳадалари ҳар бир асарининг мантикий жихатдан мукамаллигини таъминлар, адабиётшунос олимда фалсафий фикрлаш қобилияти юксаклигини намоён этарди. Бу эса илмга чанқоқ қалб эгаси бўлган Ҳамиджон Ҳомидий билан танишиш, шахсан суҳбатлашиш, зардуштийлик соҳасидаги билимларимни бойитиш истагини туғдирарди.

Такдир тақозосига кўра Ҳамиджон Ҳомидий билан битта олий ўқув юртида бирга ишлаш насиб этдики, натижада ғойибона ҳамфикрим билан дўстлашиб кетдик. Бизнинг ғоявий жихатдан яқинлигимиз бу дўстлик ришталарини тобора мустаҳкамлаб, миллатимиз равнаки, маънавиятимиз пурвиқорлиги йўлида изланишлар олиб боришимиз учун бир мадад бўлмоқда. Талабаларнинг бизнинг дарсларимизга қизиқишларини беқиёс оширмоқда.

Баъзан ёши катта одамларни консерватив кишилар каторига кўшиб қўювчи жаҳолатпарастлар ҳам учраб туради. Аммо тарихий ҳақиқатлар ҳам, Ҳамиджон Ҳомидий каби ёшувчилар ҳаёти ва ижоди ҳам бундай фикрлар нотўғрилигини исботлайди. 60-70 ёшга борган олимларда фикр теранлиги, методологик ёндашув аниқ-равшанлиги яққол кўзга ташланади. Шу жихатдан қараганда дўстим ва қадрдоним Ҳамиджон Ҳомидий эндигина ижодий камолот босқичига етдики, халқимиз ва Ватанимиз равнаки йўлида яна кўп йиллар яшаши, янги-янги ноёб китоблари билан ҳаммамизни қувонтириб юришини чин дилдан истаб қоламан.

Абдуқодир Ҳайитметов
филология фанлари доктори, профессор

ФИДОЙИ АДАБИЁТШУНОС ОЛИМ

Ҳар бир касб, ҳар бир соҳанинг ўз фидойилари бўлади. Маълум бир соҳанинг ривожланиши кўп вақт шундай кишиларга боғлиқ. Филология фанлари доктори, профессор Ҳамиджон Ҳомидий шундай олимлардан бўлиб, бугунги ўзбек адабиётшунослигимиз

тараккиётини, хусусан, ўзбек мумтоз адабиётини ўрганишни унинг тадқиқотларисиз тасаввур этиш кийин.

Ҳамиджон Ҳомидийнинг фаолияти Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика университети билан боғланган. Бу даргоҳда улуғ адабиётшуносларимиздан Абдурауф Фитрат, Олим Шарофиддинов, Мақсуд Шайхзода, Натан Маллаев, Ҳамид Сулаймон, Ҳаким Ҳомидий каби олимлар фаолият кўрсатганлар. Ҳамиджон ўз фаолиятида ўша олимларнинг энг яхши анъаналарини давом эттирмоқда.

Бундай фазилат, аввало, шунда кўзга ташланадики, Ҳамиджон адабиётшунослигимизнинг, адабий меросимизнинг энг долзарб масалаларини ўрганиш, шу пайтгача ўрганилмаган ёки ўрганилган муаммоларни ёритишга интилади. Масалан, унинг номзодлик диссертацияси Абулқосим Фирдавсий “Шохнома”сининг бир ўзбекча таржимаси ҳақида” бўлса, унинг докторлик диссертацияси ҳам “Фирдавсий ва ўзбек адабиёти” мавзуида бўлиб, олим бу тадқиқотлари билан Фирдавсийнинг нақадар буюк ижодкор эканлигини, унинг бу шох асарини тадқиқ этиш битта-иккита тадқиқот яратиш билан тугамаслигини кўрсатди. Шу билан бирга Ҳамиджон Фирдавсий асари ўзбек адабиёти тараккиётида ҳам катта ўрин тутишини исботлади.

Ҳамиджон Ҳомидий бугунги кунда ҳам ўзи ўқиган ва тарбия топган университетнинг етакчи мураббийларидан бири бўлиш билан бирга ўнлаб илмий монография ва рисоаларнинг муаллифидир. Унинг “Навоий ва Фирдавсий”, “Борбад Марвазий”, “Авесто” файзлари”, “Тасаввуф алломалари” каби китоб ва

рисолалари китобхонларнинг чуқур рағбатини қозонди.

Мен, хусусан, олимнинг “Кўҳна Шарқ дарғалари” (1999 й.) китобини маънавиятимиз тарихини ўрганишдаги муҳим ютуқларимиздан бири, деб ҳисоблайман. Бекорга 2004 йилда “Шарқ” нашриёт матбаа акциядорлик компанияси томонидан бу асар қайта нашр этилгани йўқ. Бу китоби билан муаллиф халқимиз маънавияти тарихини ўрганишга ўзининг жуда катта ҳиссасини қўшди.

Гап шундаки, олим ўзбек халқининг маънавияти тарихини қадим-қадим замонлардан бошлаб ўрганиш билан бирга унинг тарихий бойлигини, унинг тараққиёт йўли жуда кўп маънавий факторлар билан боғланишини, унинг бениҳоя серкирралигини, бу йўналиш ҳеч қачон бошқа халқлар маънавиятидан узилиб, ёлғизланиб қолмаганини, доимий ривожланишда бўлганини, бугунги нуқтаи назардан қараганда ҳам бениҳоя юксаклигини бу тадқиқотида ёрқин кўрсатиб бера олган.

Бу асарнинг биринчи қисми 49 бобдан иборат бўлиб, ҳар бобда минг йиллик маънавиятимиз тарихига доир ва ўзимиздан чиққан Форобий, Беруний, Ибни Сино, Улуғбек каби олимлар, Борбад каби мусикамизнинг биринчи ижодкорлари, Байҳақий каби тарихчилар тўғрисида ғоят қизиқарли маълумот берилади. Олимнинг ёзиш, фактларни таҳлил қилиш услуби ҳам илмий бўлиши билан бирга қизиқарли, лўнда, кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

Китобда, шу жумладан, ўзбек ва тожик адабий ҳамда илмий алоқалари нақадар яқин ва дўстона, сермахсул бўлгани ўзининг ёрқин ифодасини топган.

Ҳамиджон Ҳомидий бугунги кунда сермазмун илмий-иҷодий фаолиятининг аъжида, ғайрат ва шижоатга тўла. У ҳали ўз халқини яна кўп янги тадқиқотлари билан бахтиёр қилади.

Жамол Жалолов
профессор

ҲОМИДИЙЁНА ИБРАТ

Машриқзаминида буюк мутафаккирлар ўтганлиги ва ҳозирда ҳам яшаб ижод қилаётганлиги халқаро миқёсида маълум. Узоқ асрлар давомида ижод қилиб ўтган алломаларнинг асарларини халқ орасида тарғиб ва ташвиқ қилиш ҳозирги авлоднинг шарафли вазифаси ҳисобланади. Бизнинг даврдошимиз йирик манбашунос, адабиётшунос, таржимон ва педагог, филология фанлари доктори, профессор Ҳамиджон Ҳомидий шарқ мутафаккирлари иҷодий фаолиятининг теран билимдони, уларнинг асарларини чуқур ўрганиб замондошларимизга китоб ҳолида, мақола тарзида етказиб келаётган, бу соҳада ибрат бўладиган ишларни амалга ошираётган олимларимиздан ҳисобланади.

Сарлавҳада кўрсатилган ном “Ҳомидийёна ибрат” бежиз танлангани йўқ. Профессор Ҳомидийнинг шарқ ижодкорлари ҳақида чоп этган асарлари том маънода кўпчилик учун ибрат бўлиб хизмат қилади. Домланинг ҳаёти ва иҷодий фаолияти кўпқиррали бўлиши билангина эмас, балки чуқур мазмундорлиги билан ҳам кўпчиликка ибратдир.

Профессор Ҳ.Ҳомидий нафақат илмий-иҷодий соҳада, балки ҳаётда ҳам теварак-атроф учун ўрناк бўладиган даражада. Чунончи, у кишининг мулоқот доираси ўта кенглиги билан иҷобий таъсир кўрсатади. Ёки бўлмаса суҳбатдош билан сўзлашган пайтларида донолар бисотидан келтирадиган фикр-мулоҳазаларидан ибрат олса арзигудек. Яна бир мисол тариқасида келтириш мумкинки, биронта шахс ҳақида салбий фикр бу кишининг оғзидан чиққан эмас. Бу дегани барча касбдошлари ёки бошқа шахслар ҳақида яхши гаплар айтиш билан бирга, уларнинг ижод маҳсули ҳақида, зарур бўлганда, амалий танкидий фикрлар айтишлари ҳам одат тусига кирган.

Профессор Ҳомидийнинг хонасига кирганда доимо шогирдлар қуршовида ўтирганлиги, уларга юксак савияда маслаҳатлар бераётганлигининг гувоҳи бўламиз. Олимнинг тайёрлаган фан докторлари ва фан номзодлари, бу киши оппонентлик қилган диссертациялар ҳисобсизлиги билан ҳам бошқаларга ҳам намуна бўла олади.

Мана саксон баҳорни қарши олаётган аллома Ҳомидий ёшлардек ғайрат билан қалам тебратиб, пурмазмун маърузалар ўқишда давом этмокда. Бу ва бошқа фазилатлари билан дўстимиз Ҳамиджон ўзининг атрофига иҷодий нур сочиб келмокда.

Ҳамиджон Ҳомидийнинг оилада ўта хурматли бошлиқ сифатида, фарзандлари ва невара-чевараларнинг суюкли отаси ва бобоси сифатида ҳам биламиз. Маҳалладошларига келганда эса, шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, бу киши ҳақида гап кетганда, уларнинг оғзидан бол томишига гувоҳ бўламиз.

Ярим асрдан ортиқ ижод йўлини босиб ўтган, бу йўлда хануз чарчамасдан шахдам кадамлар билан бораётган олим ҳар қанча таҳсинга сазовордир.

Ҳомидий дэмланинг маърузаларини эшитган ёшу қари бу кишига янада талпиниши биз дўстларини беҳад қувончга тўлдиради. Бу кишининг лекция ўтиш чоғида бор овози билан гапиришлари, бир томондан, иккинчидан лекция мавзусини чуқур таҳлил қилиши, кўпдан кўп мақолу маталлар ишлатиши, классик шоирлардан шеърӣ лавҳаларни ўринли келтиришлари тингловчининг диққатини тортмасдан қолмайди.

Профессор Ҳомидий нафақат илмӣ ёки бадий асарлар муаллифи, шунингдек форс-тожик, рус, уйғур тилларидан кўплаб асарларни ўзбек тилига ағдарган улкан мутаржим ҳамдир. Ушбу жабҳада ҳам ибратли ишларни амалга оширган ва кўпларнинг эътирофига эришган олимдир.

Ҳомидийнинг асарлари чоп этилган географик макон жуда кенг бўлиб, улар Россия илмӣ марказлари, Қозогистон Республикасида, Эрон ислом Республикасида ва бошқа тилларда чоп этилганлиги ҳам ибратли фаолият саналади.

Тарихда жуда кўп ижодкорлар бир неча тилларда ўз асарларини иншо этишган. Шундай шахслардан ибрат олган Ҳомидий ҳам бир неча тилда ижод қилиб келади, жумладан ўзбек, тожик, рус ва бошқа тилларда эркин қалам тебратади.

Бир киши учун юқорида қайд этилган фазилатлар, бир қарашда, кўпдек туюлади. Лекин Ҳамиджон Ҳомидий ҳақида бундан-да кўпроқ ҳамду санолар ўқиса ҳам

арзийди. Бошқалар ҳам бу киши ҳақида айтишлари ва ёзишларини назарда тутиб, шу ерда бир якуний хулоса чиқармоқчимиз: Ҳомидийёна ибрат бошқаларга ҳам насиб этсин, дўстимиз эса, ўртак кўрсатишда чарчамасин. Ёш шогирдларини ўзидек етук мутахассис қилиб тайёрлашда давом этсин.

80 ёшингиз қутлуғ бўлсин! Биз дўстларингиз сизнинг ютуқларингизни кўриб хурсанд бўлиб юраверайлик.

Боқижон Тўхлиев
филология фанлари доктори, профессор

ЮКСАК САЛОҲИЯТ ВА ИҚТИДОР СОҲИБИ

Ҳамиджон Ҳомидов Наманганнинг сўлим Косонсойида 1935 йил 4 октябрда дунёга келган. Отаси оилани этикдўзлик билан бокиб келган. У мактабни битириб мехнат фаолиятини бошлаган – шаҳардаги босмахонага ҳарф терувчи бўлиб ишга кирган. Кейинроқ Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институти (ҳозирги Педагогика университети)ни (1956-1960) битирган. Унинг бундан кейинги фаолияти бевосита шу Университет билан боғлиқ: Ўзбек тили кафедрасида ўқитувчи, институт аспиранти (1963-67), Адабиёт кафедрасида ўқитувчи, катта ўқитувчи, фан номзоди (1968), доцент, фан доктори (1990), профессор (1992), Аввал “Ўзбек адабиёти”, кейин “Ўзбек классик адабиёти” кафедралари мудири (1992-2010), эндиликда “Ўзбек адабиёти” кафедрасининг профессори. Шу йиллар давомида олимнинг ўттизга яқин китоблари, олти юздан ортиқроқ мақолалари чоп этилди.

Ҳамиджон Ҳомидов бугунги
адабиётшунослигимизнинг энг фаол, жонкуяр
вакилларида бири. У кишининг илмий муҳитда ўз сўзи,
мавқеи бор. Ҳамиджон ака серкирра олимларимиздан
бири ҳисобланади. Аммо ҳар қандай серкирраликнинг
ҳам асосий, энг муҳим жиҳатлари бўлади. Назаримда,
Ҳамиджон ака учун ана шу жиҳат адабий алоқаларга
алоҳида эътиборда намоён бўлади.

Аслида олимнинг дастлабки қадамлари ҳам ҳудди
шу нуқтадан бошланган. Унинг адабиётшуносликдаги
илк одимларидан бошлаб ҳозиргача давом этиб келаётган
асосий йўналиши, кўпроқ, ўзбек ва тожик адабиёти билан
чамбарчас боғлиқ.

Фирдавсий «Шоҳнома»си олимнинг асосий
кизикиш объектларидан бири бўлган. Унинг ўзбекча
таржималарининг ўзига хосликларини тадқиқ этиш
устида олим деярли умр бўйи шуғулланиб келяпти,
десак муболаға бўлмайди. Шунинг натижасида
адабиётшунослигимиз кўплаб янги манбаларга эга
бўлди, уларнинг олим талкинидаги таҳлиллари эса
адабиётшунослигимизнинг ўзига хос ютуғи сифатида
эътироф этилиб келаётгани бежиз эмас.

Фирдавсийнинг ҳаёти ва ижоди, адиб асарларининг
ўзбекча таржималари устоз тадқиқотларининг ўқ
илдизини ташкил этади. Фирдавсий «Шоҳнома»си
олимнинг асосий кизикиш объектларидан бири бўлган.
Унинг ўзбекча таржималари устида олим деярли умр
бўйи шуғулланиб келяпти, десак муболаға бўлмайди.
Шунинг натижасида, адабиётшунослигимиз кўплаб
янги манбаларга эга бўлди, уларнинг олим талкинидаги

тахлилари эса адабиётшунослигимизнинг ўзига хос ютуғи сифатида эътироф этилиб келаётгани бежиз эмас.

Бунинг энг олий чىққиси «Фирдавсий ва ўзбек адабиёти» монографияси бўлди. Монография Алишер Навсий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриётида 2012 йилда чоп этилди. Муаллим тадқиқотда дастлаб Фирдавсий таржималарига оид илк сарчашмаларга эътиборни қаратади.

Олим “Барзўнома” ва “Жаҳонгирнома”лар бош қаҳрамонларининг Қовунчи ва Урганч атрофларида фаолият олиб борганларига, Панжакент ва Шаҳристонда олиб борилган археологик қазилмалар пайтида сарой деворларига “Рустам ва Сухроб” афсонаси сюжети асосида чизилган расмларнинг топилишида Фирдавсий қаҳрамонларининг тасвиридаги анъаналарга яқинликларни, энг қадимги ёзма манбалар (“Девону луғот ит- турк”, “Қутадғу билиг”)да бу қаҳрамонларнинг ўзига хос тарздаги талқинларини кўрсатади.

Алишер Навоийнинг Фирдавсий анъаналарига муносабати ҳақидаги саҳифалар қизиқарли, янги факт ва талқинларга бойлиги билан ажралиб туради.

Олим ўзбек фольклорида ҳам Фирдавсий достонидаги воқеа ва қаҳрамонлар билан яқинликларни топади. Бу жиҳатдан халқ китоблари ҳамда эртаклар таҳлили ажралиб туради.

Китобда Фирдавсий достонининг жаҳон адабиётидаги акс-садолари ҳақида анча батафсил мулоҳазалар битилган.

Олим ўнлаб қўлёзма манбаларни синчиклаб ўрганиш натижасида XVI-XIX асрларда буюк Фирдавсий

“Шоҳнома”си Ҳасан Муҳаммад, Мулла Фозил Хомуший, Нодир Муҳаммад, Шох Ҳижрон, Нурмуҳаммад Бухорий, Муҳаммад Яъқублар томонидан назм ва насрда туркий тилга таржима қилинганини аниқлади. Бундан ташқари олим қўлёзма манбалар таркибидан “Шоҳнома” сюжетлари асосида ўзек тилида яратилган “Қиссайи Сиёвуш”, “Қиссайи Суҳроби Ял” сингари халқ китобларини топиб, илмий истеъмолга жалб этди. Ҳатто у “Қиссаи Сиёвуш” матнини “Ёшлик” журналида эълон қилдирди.

Ҳамиджон Ҳомидий “Авесто” сингари мухташам обиданинг ўзига хос талкин ва таҳлилларини амалга ошириб келатган олим сифатида ҳам кадр топган. Унинг “Авесто” ва тиббиёт”, “Авесто” файзлари” (2001) каби китоблари кўпчиликка манзур бўлган. Олим авестошуносликнинг юртимиздаги ўзига зос тарихини ихчам тарзда кўрсатиб беради. У Зардуштнинг ҳаёти ва фаолиятдан бошлаб асарнинг маърифий ҳамда ижтимоий-эстетик аҳамиятигача бўлган кенгликда мушоҳада юритади. Бунда асосий урғуни Зардуштийлик фалсафаси, унинг ахлоқий-маънавий кирраларини ёритиб беришга қаратади.

Ҳамиджон Ҳомидовнинг ёзган китобларининг асосий қисми соф илмий асарлар. Аммо олим илмий билимларни оммалаштиришга ҳам катта эътибор бериб келади. Уларда юксак нафосатнинг жуда ёрқин тарзда кўриниши эса олимнинг ўзига хос юксак салоҳияти ва иқтидорининг такрорланмас ифодасидир.

Тарихда ўтган машҳур кишиларнинг ҳаёти ва ижодини ўрганган таржимаи ҳолшуносларнинг кўпчилиги учун оддий бир сюжет чизиғига бўйсунуш хосдир: «фалон улуғ инсон фалон пайтда туғилди, фалон ишларни қилди

ва фалон пайтда вафот этди». Ҳ.Ҳомидов эса буюкларнинг ҳаётини хронологик изчилликда баён этишни ҳеч қачон ўз олдига асосий вазифа қилиб қўйган эмас. Агар шундай бўлса, уларнинг оддий тарихлардан фарқи қолмаган бўларди. Аксинча, у шу тарихий ёки адабий сиймонинг ҳаётидаги энг муҳим воқеаларни саралайди, уларнинг шу инсон ҳаётини акс эттиришдаги илмий-бадий қимматини белгилайди, шундан кейингина уни ўқувчи ҳукмига ҳавола қилади. Натижада ҳар бир таржимаи ҳолда такрорланмас бир ўзига хослик юзага келади. Бу ҳол таржимаи ҳолнинг ўқимишлилигини таъминлайди. Энг муҳими, айти мана шу деталь, айти мана шу топилдиқ тегишли тарихий-адабий шахс ўзига хосликларининг, кашфиётларининг китобхоннинг ҳам маънавий мулкига айланиб қолиши учун асосий тамал тоши вазифасини адо этади.

Масалан, буюк мутасаввуф олим Ҳабиб Ажамий «отасидан катта бойлик мерос қолгани учун ана шу маблағларни одамларга қарзга бериб, фойда эвазига судхўрлик билан кун кечирган». Маълумки, судхўрлик тасаввуфда жиддий тарзда қораланадиган хусусиятлардан бири саналади. Китобхон бу воқеани ўқиши биланок, «ие, бу киши мутасаввуф олим бўлса, нега энди айти шу иш билан шуғулланган экан?» тарзидаги муаммо олдида юзма-юз қолади. Воқеалар давомида эса шу ходисанинг Ҳабиб Ажамийнинг кейинги тақдиридаги ўзгаришларга асос бўлганлиги жуда ишонарли тарзда кўрсатиб берилади.

Ҳасан Басрийдаги ўзига хосликлардан бири сифатида эса «Робия Адавия, Иброҳим Адҳам сингари бир неча машойихлар Ҳасан Басрийнинг дуосини олган, унинг қўлидан хирқа кийган»лиги кўрсатилади.

Юсуф Ҳамадоний эса «ниҳоятда камгап, сермулоҳаза, ҳалим, саботу матонатли, ҳокисорона ҳаёт кечиришга одатланган алломалардан бўлган. Унинг ўттиз саккиз марта Ҳаж сафарида бўлиб, бир неча ойлаб Маккада мужовир бўлгани ҳам бу фикрни тасдиқлайди».

Олимнинг кенг дунёқараши, билимларининг чуқурлиги, қомусийликка мансублиги ҳар бир мақола ва китобларида сезилиб туради.

Ҳар бир мақоланинг бошланмасиёқ ўқувчини бефарқ қолдирмайди. Масалан, Иброҳим Адҳам ҳақидаги қисм Балх шаҳри таърифи билан бошланса, Фузайил Аёз ҳақидаги мақола «Шарқ суфизми тарихида, суфийлик ҳаёти ва фаолиятида ажабтовур воқеалар, ғавқулдда ходисалар, ногихоний таъсир натижасида янги бир ҳаёт тарзини бошлаш сингари ҳолатлар кўп учрайди».

Олим танлаган факт ва материаллар тегишли мавзунинг энг муҳим қисмининг ёритишга, далиллашга энг кўп даражада хизмат қилиши билан ажралиб туради. Аслида олимликнинг асосий кўрсаткичларидан бири ҳам шу.

Ҳамиджон Ҳомидов таржимон сифатида ҳам эътиборли ишларни амалга оширган. Унинг тожик халқ эртакларини ўзбекчалаштиргани факат болалар учун эмас, катталар учун ҳам манзур бўлган эди. «Қайсар чумчую» номи остида чиққан мазкур китоб (О.Жуманов билан ҳамкорликда) бир юз эллик минг нусхада (1990 йили) чоп этилганига қарамай, жуда тез тарқаб кетди, бугунги кунда эса у библиографик ноёб асарга айланиб улгурди.

Олимлик билан ташкилотчилик устозда жуда гўзал тарзда уйғунлашганлигини алоҳида таъкидлаш жоиз. Худди мана шу хислатнинг мевалари сифатида

навийшуносликка бағишланган китобларнинг ҳар йили мунтазам тарзда босилиб келаётганлигини, буюк ижодкорларга бағишланган йирик саналар билан алоқадор бўлган тўпламларнинг мунтазам равишда нашр этилаётганлигини кўрсатиш мумкин.

Ҳ.Ҳомидов ўзбек ва тожик тилларини мукаммал биладиган олимларимиздан. Шунинг учун ҳам олимнинг тадқиқотларида бу икки тил билан боғлиқ бўлган мавзуларнинг устувор мавқе тутиши бежиз эмас.

Ҳ.Ҳомидов том маъноси билан ижод учун яратилган олимлар сирасига киради. У фақат илмий ижод билан эмас, балки бадиий кашфиётлари билан ҳам эътиборли намуналар яратган алломалардан биридир. Айниқса, унинг таржимачилик соҳасидаги ютуқлари ҳавас қилгулик. Унинг тожик халқ эртакларини ўзбекчалаштиргани фақат болалар учун эмас, катталар учун ҳам манзур бўлган эди. «Қайсар чумчук» номи остида чиққан мазкур китоб (О.Жуманов билан ҳамкорликда) бир юз эллик минг нусхада (1990 йил) чоп этилганига карамай, жуда тез тарқаб кетди, бугунги кунда эса у библиографик ноёб асарга айланиб улгурди.

Ҳамиджон Ҳомидов ўзбек ва тожик адабиётининг билимдони сифатида кўзга ташланади. Унинг адабиётшуносликдаги илқодимларидан бошлаб, ҳозиргача давом этиб келаётган асосий йўналиши мана шу икки адабиёт билан чамбарчас боғлиқ. Олимнинг 1968 йилда "Шоҳнома"нинг бир ўзбекча классик таржимаси ҳақида" мавзусидаги номзодлик, 1990 йилда "Фирдавсий ва ўзбек адабиёти" мавзусидаги докторлик диссертацияларини химоя қилгани бежиз эмас.

Олим Шарк мутафаккирлари, классик меросимизнинг йирик тарғиботчиси сифатида ҳам кўплаб ишларни амалга ошириб келмоқда. Унинг «Аждодлар сабоғи – ақл кайроғи» номли китоби шу йўналишни бошлаб берган эди. У 1998 йилда Абдулла Қодирий номидаги Халқ мероси нашриётида чоп этилган. Унда Боязид Бостомий, Абушухур Балхий, Абулхасан Али ибн Чулук Фаррухий, Аҳмад Яссавий, Фаридиддун Аттор, Саид Али Ҳамадоний, Камол Хўжандий, Баҳовуддин Нақшбандий, Ҳусайн Бойқаро, Атоулло Ҳусайний, Камолиддин Бехзод, Мирзо Абдулқодир Бедил, Сайидо Насафий каби буюк сиймолар ҳақида гап боради. Китобнинг бир ўзига хос хусусияти бор. У тўлалилигича қўлёзма манбаларга таяниб яратилган. Ундаги маълумотларнинг кўпчилиги илмий муомалага илк маротиба олиб кирилган эди.

Мана шу тадқиқот заминида олимнинг «Кўҳна Шарқ дарғалари» деган салмоқли бир китоби юзага келди. У «Шарқ» нашриётида 1999 йилда нашр этилди. Бу китоб олдингисини янги маълумот ва материаллар билан бойитибгина қолмасдан, кўплаб янги сиймолар ҳақидаги илк манбаларни илмий муомалага киритиши билан ҳам эътибор топти. Хусусан, Зардўшт, Убайдий, Шарофиддин Роқимий, Муҳаммад Мурод Самарқандий, Муҳаммад Сиддик Рушдий сингари алломалар, адиблар ҳақидаги қисмлар шулар жумласига мансуб. Китоб тезда ўз мухласлари қўлига ўн минг нусхада етиб борди. У жуда илиқ кутиб олинди ва жуда илиқ кутиб олинди. Унинг кейинги йилларда бир неча марта қайта нашр этилгани бежиз эмас.

2009 йили олим яна бир китобини чоп эттирди. У

«Тасаввуф алломалари» деб номланган. Номнинг ўзи ҳамма нарсани айтиб турибди. Унда тасаввуф илмига дахлдор бўлган 66та буюк сиймо ҳақидаги ихчам маълумотлар жамланган. Китобнинг фазилатларидан бири шундаки, унда асл манбадан олинган кўплаб фикр-мулоҳазалар, аллома машойихларнинг ҳаётини кузатишлари биринчи маротаба илмий муомалага киритилмоқда. Ундан тасаввуф тарихи, тасаввуф фалсафаси, ахлоқ ва одоб, миллий анъана ва қадриятлар билан шуғулланаётган мутахассилар ҳам, кенг китобхонлар оммаси ҳам бемалол фойдаланишлари мумкин.

Олимнинг кафедра мудирини, илмий ишларнинг жонкуяр ташкилотчиси ва ташаббускори сифатида қилаётган яна бир ишини қайд этиш жоиз. Гап «Навоийга армуғон» тўпламлари устида бормоқда. Ҳозиргача бу тўпламнинг 5та сони нашр этилди. Унинг навбатдаги сонлари тайёрланмоқда. Бу тўпламларга фақат Низомий номидаги ТДПУ профессор-ўқитувчиларигина эмас, балки Республикамизнинг кўзга кўринган навоийшунослари, хориждаги йирик олимлар ҳам жалб этилаётганлиги тўпламларнинг нуфуз ва обрўсини тобора оширмоқда.

“Низомий дилбандлари” Ҳамиджон Ҳомидов ижодидаги яна бир янги кирранинг намоён бўлишидир. У бадиий ижод билан шуғулланган бир гуруҳ адибларнинг ҳаёти ва ижодига оид замонавий тазкирадир. Тазкиранинг ўзига хослиги унда фақат Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетида турли йилларда таҳсил олганларнинг ижодигина жамланган.

Китоб архив материаллари, муаллифларнинг олдин эълон қилинган ишлари ёки турли мажмуалар,

хотиралар асосида шаклланган. Унда академик Иззат Султон, йирик фольклоршунос олима Музайяна Алавия, халкимизнинг ардокли фарзандлари Зулфия, Саид Аҳмад, шунингдек, Абусаид Кўчимов, Мирмуҳсин, Пўлат Мўмин, Рамз Бобожон, Султон Акбарий, Хайриддин Салоҳ, Шухрат, Ҳамид Ғулом, Шукрулло, Қудрат Ҳикмат, Юсуф Шомансур, Ўқтам Усмонов, Пирмат Шермуҳамедов, Ҳамза Имомбердиев, Ҳамроқул Аскар сингари бевосита Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетида таълим олган калам аҳллари ижодларининг ихчам талқин ва таҳлиллари китоб мазмунининг асл ўзак моҳиятини ташкил этади.

Ҳ.Ҳомидов кичик-кичик хангомаларнинг устаси сифатида ҳам машҳур. Унинг устозлари, тенгдошлари, касбдошлари, бошқа замондошлари ҳақидаги хотира-хангомалари Республикамизнинг турли нашрларида аллақачон ўз мухлисларини топган.

У кишининг суҳбат асносида Шарк мутафаккирларининг дурдона ҳикматларини далил қилиб келтиришга майлу рағбатининг кучли эканлигини ҳам таъкидлаш ўринли бўлар эди. Шунинг учун ҳам тарих фанлари номзоди, профессор, марҳум Илья Григорьевич Югай у киши «донишманд ота» дегувчи эди.

Ҳ.Ҳомидовнинг ўзига хос хусусиятлари ниҳоятда кўп. Шулардан бири – у киши қайси бир устоз, тенгдош, дўст, касбдош, ҳатто ўзидан кичик шогирдларидан янги ва яхши гапларни эшитса, уни ўз кундаликларига ёзиб қўйиб, ҳар давраларда уни айтиб юради. Жумладан, у киши «Туя чўкса, жой олар» деган мақолни эшитмаган эканлар. Бир даврада мен шу мақолни бир муносабат

билан айтган эдим, дарров ёзиб олишди. Бир канча вақт уни мендан биринчи маротаба эшитганини гапириб ҳам юрди. Бир мақолаларида эса махсус таъкидлаб ўтди.

Тарих фанлари номзоди, йирик шарқшунос, таржимон ва олим Наим Норкуловдан «Фузулийнинг битта жуда гўзал байтларини эшитиб, хотираларида сақлаб қолган эканлар. Ҳалигача шуни гапириб юришади. Байт куйидагича эди:

Хизр истаюбон хирса дучор ўлди Фузулий,

Болиққа солан домина курбоға илинди.

Яхши дўстларнинг номини, улар қилган эзгу ишларини ўзлари йўқ пайтларида ҳам айтиб юриш одатлари бор.

Ҳ.Ҳомидовдаги шукроналик ҳиссининг анчайин ёрқин ифодаси кишининг ҳавасини келтиради. Ўн йиллар олдин устоз ишга келмай қолдилар. Одатда, у кишининг ишга келмайдиган кунлари бўлмас эди. Икки-уч кун ҳам ўтди. Маълум бўлишича, бир ногаҳоний тасодиф билан касалхонага тушиб қолибди. Домланинг оёқлари синиб, анча муддат жиддийгина даволанишларига тўғри келди. Устознинг зиёратига бордик. Кароватда ётибди. Оёқлари гипсланган. Бир оз гаплашдик, хол-аҳвол сўрашдик. У киши «яхши-ки, менинг оёғим синди, шунисига ҳам минг шукр», дедилар. Кейин ўзлари изох бердилар. Маълум бўлсаки, уйларида яхши ниятлар билан анчагина ёғоч - тахта олиб қўйилган экан. Набиралар ҳар куни ўша тахтанинг ён-атрофида ўйнаб юришган. Кунларнинг бирида, кутилмаганда у киши шу тахта ва ёғочлар ёнига борганда, улар кулаб кетган ва битта ноқулай тушган ёғоч устознинг болдир суягини синдирган. Шунинг учун

ҳам у киши «Яхшиямки, менинг оёғимга тушди, йўкса набираларнинг бошига тушиши ҳам мумкин эди», - деб хурсанд бўлган жойлари экан...

Янги китоблари чикса, тақдим қилиш одатлари бор. Бирга ишлаш давомида неча китоб ёзишган бўлса, барчасидан биттадан дастхат билан тақдим қилишган. Бу одатнинг факат бир-икки кишига эмас, кўпгина ўртоқларга нисбаган ҳам тақдорланганига гувоҳмиз.

Бир суҳбат чоғида устознинг ота-оналари ҳақида сўраб қолдим. Домланинг кўзларида ёш халқаланди.

- Сиз мени ҳозир йиғлашга мажбур қиласиз, - деб сўз бошладилар устоз. Гап оҳангида беадок ўкинч шундоқкина сезилиб турарди. - Менинг ота-оналарим жуда эрта ўтиб кетишган. Уларнинг меҳрларига тўймай қолганман.....

Олимнинг юқори малакали илмий-педагогик кадрлар тайёрлаш соҳасидаги меҳнатлари ҳам салмоқли. У киши талабаларга юқори савиядаги маърузалар ўқийди, уларнинг битирув малакавий ишларига, магистрлик диссертацияларига илмий раҳбарлик қилиб келишади. Олимнинг бевосита раҳбарлигида юзлаб бакалавр босқичидаги талабалар битирув малакавий ишларини ёзишган бўлса, ўнга яқин талаба магистрлик диссертациясини тайёрлади. Уларнинг бир қисми ўз илмий ишларини давом эттириб докторлик илмий даражасини олиш учун саъй-ҳаракат қилишмоқда. Ҳозиргача олимнинг бевосита илмий раҳбарлигида ўндан ортиқ шогирдлари номзодлик илмий даражасини олди. У киши ўндан ортиқ докторлик, ҳамда ўттизгача кинномзодлик диссертацияларига расмий оппонентлик қилган. Республикамизнинг турли олий ўқув юртларида, илмий-тадқиқот институтларида

тайёрланган юзлаб диссертацияларнинг экспертиза қилинишида, ташки тақриздан ўтказилишида олимнинг муносиб ҳиссалари бор.

Олимнинг Ватан ва халқ олдидаги заҳматли меҳнатлари ҳукуматимиз томонидан муносиб тақдирланган. “Халқ маорифи аълочиси” (1972, 1984) “Мустақилликнинг 15 йиллиги” нишонлари, «Дўстлик» орденларини олишга ноил бўлган.

Ҳозир устоз айни куч ва тажрибаларини янгидан-янги изланишларга сафарбар қилиб келмоқда. Олдинда улкан ижодий режалар турибди. Бу йўлда устозга ғайрат ва баракалар ёр бўлишини тилаб қоламиз.

Каромат Муллаҳўжаева
филология фанлари номзоди, доцент

ТАДРИЖИЙЛИК ҲОСИЛАСИ

Форсий ва туркий тиллардаги мумтоз адабиётни бир-биридан айро ҳолда тасаввур этиб бўлмайди. Илдизи, анъаналари бир бўлган бу икки адабиёт ҳамиша ёнма-ён тараккий этиб келган. Бунга биргина Алишер Навсый ва Абдурахмон Жомий муносабатлари далил бўла олади. Устоз Ҳамиджон Ҳомидий мана шу икки халқ адабиётини бирдек севган ва ўрганган, бутун ҳаётини шу ишга бағишлаган олимдир. Назаримизда, 1967 йили “Фирдавсий “Шоҳнома”сининг бир ўзбекча таржимаси” мавзусида ёклаган дастлабки илмий тадқиқоти – номзодлик диссертацияси олимга бу масаланинг манбасига чуқурроқ киришга йўл очди. Айнан

Фирдавсий “Шохнома”си форсий ва туркий тиллардаги эпик шеърятнинг шаклланиб, тараққий этишига жиддий таъсир кўрсатган асар эди. Буни тўғри анлагани боис, олим ўзининг кейинги мақолаларида Низомий Ганжавий, Хусрав Дехлавий ва Алишер Навоий эпик асарларининг қаҳрамонлари хусусида ҳам изланишларини давом эттирди. Бундан ташқари, “Шохнома” таркибидаги дostonлар қаҳрамонларининг тарихи, бадий талкини бўйича яна узоқ изланишлар олиб борди. Қарийб йигирма беш йиллик изланишларидан сўнг – 1991 йили “Фирдавсий ва ўзбек адабиёти” мавзусида яна бир катта тадқиқот натижаси – докторлик диссертациясини илм аҳлига тақдим этди. Бу тадқиқот олимнинг бошқа бир мавзуда биринчилар қаторида иш бошлашига йўл очди. Олим мустақиллик боис пайдо бўлган имкониятлардан фойдаланиб, “Шохнома” қаҳрамонлари тарихий-адабий илдизларини ўрганишнинг яна бир йўлини топди – “Авесто”га муружаат қилди.

Ўтган асрнинг 60-70-йилларида ўзбек адабиётшунослигининг етук вакиллари – Мақсуд Шайхзода, Ҳамид Сулаймон, Ҳатан Маллаев каби олимлар даврасига кириб келиб, уларнинг раҳнамолигида тўғри йўл танлаган Ҳамиджон Ҳомидий ўз тадқиқотлари қамровини кенгайтириб бораверди. “Шарқ” матбаа нашриёт-акциядорлик компаниясида 2007 йили чоп этилган “Авесто”дан “Шохнома”га» асари бу борадаги ишларининг мазмун-моҳиятини англатадиган асарга айланди.

“Шохнома” қайсидир маънода олимнинг тақдирига ҳам туташди. Ҳаётининг яна бир муҳим мазмуни бўлган фарзандларига “Шохнома” қаҳрамонларидан исм

танланди: Бахром, Жамшид, Хуршид... . Бу – бизнингча, ўз ишидан мамнун, шахсий ҳаёти ва илмий фаолияти ўртасида ҳеч қандай фарқни сезмайдиган, бирини иккинчисига уйғунлаштириб юборган, ҳаёти мазмунини илм билан бойитолган инсонга хос фазилат.

Ҳамиджон Ҳомидий – кенг камровли олим, ижодкор. Илмдан маърифат излагани, маърифатпарварлиги боис унинг “Олис-яқин юлдузлар”, “Машриқзамин – хикмат бўстони”, “Кўҳна Шарқ дарғалари”, “Тасаввуф алломалари” каби илмий-маърифий китоблари қайта-қайта чоп этилмоқда. “Аждодлар сабоғи – ақл қайроғи”, “Даҳолар давраси”, “Расулуллоҳдан дуо сўраган авлиё” ва яна бошқа асарларидаги янги-янги маълумотлар, уларга ибратли ҳикоят ва воқеаларнинг; қимматли хикматларнинг киритилиши китобларнинг ҳам адабий, ҳам маърифий қимматини оширади. Энг муҳими, олимнинг ҳар бир асари китобхонга катта билим беради, айни пайтда, хосу омга бирдек тушунарли бўлади. Адабиётга эътибор – маънавиятга эътибор эканлиги ҳукуматимиз томонидан ҳам таъкидланаётган бугунги кунда бундай асарларга эҳтиёж жуда катта. Демак, олим олиб борган илмий-тадқиқотларнинг маҳсули бўлган бу китоблар бугун элга манзур. Нафақат Республикамиз, балки қўшни Тожикистон, Эрон ва Афғонистон олимлари, мумтоз адабиёт муҳиблари Ҳамиджон Ҳомидийнинг номини ҳурмат билан тилга оладилар, асарларини истифода этадилар. Буларнинг барчаси тинимсиз меҳнат ва фидойилик туфайлидир. Устоз қайси мавзуга қўл урмасин, уни чуқур ўрганишга, маънавиятимиз учун хизмат қиладиган жиҳатларини матн заминидан бўлса-да, таъкидлашга ўрганган.

Ҳамиджон Ҳомидий ўз илмини фақат китобларда эмас,

балки жонли мулоқотда чархлаб боради. 1962 йили Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетида ўқитувчиликдан бошлаган фаолиятини бугун ҳам давом эттириб келаётган, талабаларга мумтоз адабиётнинг сирларини жонфидолик билан ўргатаётган шундай инсон билан бирга хизмат қилаётганимиздан мамнунмиз.

Университетнинг Ўзбек адабиёти кафедрасини қарийб ўттиз йил бошқарган олим бу вақт мобайнида адабиётшуносликнинг долзарб масалаларига бағишланган кўплаб илмий тўпламларнинг юзага келишига катта ҳисса қўшди, катта миқёсдаги анжуманларни ташкил этишда жонбозлик кўрсатди, шогирдлар етказиб, кафедранинг илмий фаолиятини жонлантирди, ўқув жараёнига ўз таъсирини ўтказди, айтиш мумкинки, ўз мактабини яратди.

Ҳамиджон Ҳомидий — серкирра ижодкор. Илмий фаолиятини ўқув ишлари билан биргаликда олиб борган, ўттиздан ортиқ илмий-оммабоп асарлар, ўнга якин дарслик ва қўлланмалар, беш юздан ортиқ мақолалар муаллифи, муҳаррир, таржимон, манбашунос олим бугун яна бир хайрли ишга қўл урди. Устози Натан Маллаевнинг “Низомий Ганжавий”, “Алишер Навоий ва халқ оғзаки ижоди” асарларини қайта нашрга тайёрлади. Устозининг ишларини қайта тиклаб, элга етказишга аҳд қилган олимнинг ўз шогирдлари билан амалга оширмоқчи бўлган ишлари бисёр. Бу йўлда биз Ҳамиджон Ҳомидийга омадлар тилаймиз. Шогирдлари камолини, фарзандлари бахтини кўриб яшаш, ҳар доим эл-юртнинг назарида, ардоғида бўлиш устозга насиб этсин.

СЕРҒАЙРАТ ОЛИМ

Илмий салоҳияти инсонлик моҳияти билан чуқур боғланган, билими, самимияти ва ғайратини намоиш этадиган олим-катта олим. Бундай тадқиқотчи худди ижод аҳлига ўхшаб ўз йўли, ўз олами ва қиёфасига соҳиб бўлади. Бунга эришиш, табиийки, осон кечмайди: йиллар мобайнида заҳмат чекиш, изланиш, янгилик яратиш учун жаҳд айлашга тўғри келади. Ана шунда олимнинг меҳнати чин дилдан тан олиниб, кадр топади. Илм-фан ривожига қўшган хиссаси шундок аниқ, ёрқин тарзда кўриниб туради. Бу гаплар филология фанлари доктори, профессор Ҳамиджон Ҳомидийга тўла дахлдордир.

Ғайрати бор кишини эр дегил,

Ғайрати йўқ кишини қаро ер дегил,-

дейди донишманд шоирларимиздан бири. Мен Ҳамиджон аканинг фикр ғайратига, ишлаш ва талқин ғайратига доимо ҳавас қилганман. Унинг билим фикри нечоғлик кенг бўлса, тадқиқот “манзил”лари ҳам шунчалик хилма-хилдир. “Ҳамиджон Ҳомидий ким?” деганда, албатта, биринчи бўлиб улуғ Фирдавсий ва унинг ўлмас “Шоҳнома”си хаёлга келади. Чунки Ҳамиджон Ҳомидий “Шоҳнома”нинг илмий тадқиқига муносиб ҳисса қўшган ўзбекнинг улкан фирдавсийшуносидир. Унинг “Барҳаёт шеърӣ қаср”, “Навоӣ ва Фирдавсий”, “Шоҳнома”нинг шуҳрати”, “Авесто”дан “Шоҳнома”га каби китобларини ўқиган киши бунга юракдан тан беради

ва айни пайтда олимнинг ҳам ўзбек мумтоз адабиёти, ҳам узоқ асрлик форс-тожик адабиётини теппа-тенг билишига икром бўлади. Ҳамиджон аканинг китоблари кўпчилик томондан кизиқиб мутолаа этилади ва қўлма-қўл бўлиб кетади. Негаки, у нима ёзса, мавзуни пухта ўрганиб, моҳиятига етиб ва илҳом билан ёзади. Унинг фикр-мулоҳазалари фақат илм чегарасида тўхтаб қолмайди, балки ҳикмат ва маърифатга йўл очади. У кўҳна Шарқ алломаларининг ҳаёти ва илмий-ижодий меросидан ҳикоя қилувчи китоблари билан маънавиятимиз илдизи ва асосларини янгидан мушоҳада айлашга ўзига хос бир йўл очди десак, муболаға бўлмайди.

“Авесто” файзлари”, “Авесто”нинг илмий-адабий қиммати”, “Авесто” ва маънавият” деган асарларини олайлик. Булар ҳам ҳали ҳеч қим қўл урмаган ва ҳамма олим ҳам эплай олмайдиган илмдаги янгилик. Ушбу китобларни четлаб Ўзбекистонда авестошуносликнинг на бугунги тақдири, на истижболи тўғрисида сўзлаш душвордир. Ҳамиджон ака фақат катта олим эмас, тажрибали толмас тарбиячи-улкан мураббий ҳамдир. Унинг маърузаларини тинглаган талабанинг кўнглида мумтоз адабиётга қандок меҳр уйғонишини тасаввур этиш қийин эмас.

Домланинг сўнгги китобларидан бири “Тасаввуф алломалари” деб номланади. Рисоланинг илмий, маърифий, амалий аҳамияти бекиёс. У Шарқнинг энг машҳур турли давр ирфоний тафаккурида чуқур из қолдирган кўплаб машойихларнинг ҳаёти, фаолиятини ўрганишда барча илм-адаб аҳлига катта манфаат келтиради.

Ҳақиқий олимнинг ёши қанча илгариласа, унинг мушоҳадалари ўшанча теранлашиб, янги ишларининг

аҳамияти кучайиб юради. Ҳамиджон Ҳомидий бу ҳақиқатни ўзининг илмий-иҷодий фаолияти билан тасдиқлаб турган тадқиқотчиларимиздандир.

*Самихон Аширбоев
филология фанлари доктори, профессор*

ҲАССОС ОЛИМ

Ҳассос сўзини олимларга нисбатан ишлатиш у қадар тўғри эмас, лекин ушбу мақолада бу сўзни онгли равишда қўлладим. Устоз Ҳамиджон Ҳомидий адабиёт илмида таниқли ва буни Республикамиз маърифат аҳли яхши билади. Унинг адабиётни севиши, ҳар бир шоир ва ёзувчи ижодига юксак самимият ва кучли ҳис-ҳаяжон билан қараши, улар ижодидан келтирилган ҳар бир парчани бутун эҳтироси билан, баланд овози билан кўпинча ёд айтиши мақоламни шундай номлашга сабаб бўлди.

Устозни талабалик йилларимдан таниган бўлсам-да, дастлабки танишув ўқитувчилик фаолиятимнинг биринчи йилида, яъни 1968 йилда юз берди. У пайтларда сиртки таълим жуда авжида бўлган ва бу таълим ишига ишонч билдирилган шахсларгина жалб қилинар эди. Домла ҳам шу рўйхатларда бор экан. Бу бўлимда дарс берувчилар, айни замонда, якшанба кунлари Тошкент, Янгийўл, Сирдарё, Оҳангарон шаҳарларидаги маслаҳат марказларига (улар “консультпункт”лар дейиларди) бориб талабаларга кўшимча дарслар ўтишарди, назорат ишлари, курс ишлари, фаннинг турли муаммолари бўйича маслаҳатлар беришарди. Шу йили декабрнинг аччиқ кунларидан бирида Оҳангаронга борадиган автобус бекатида Ҳамиджон

акани кўриб қолдим. Кетма-кет туриб чипта олдик, Автобусга чикдик ҳам. Ёнма-ён ўтириб қолибмиз. Шунда ҳам гаплашиш йўқ. Жойлашиб олганимиздан сўнг: “Йўл бўлсин, қариндошларникига кетаётган бўлсангиз керак?”- деб сўраб қолди. Мен Оҳангарон “консультанти”га кетаётганимни айтдим. Ажабланди: “Кеча олий таълим муассасасини битириб, бугун маслаҳат берадиган бўлиб қолдингизми?”- деб юборганини ўзи сезмай қолди, бунинг ўзига яраша сабаблари борлиги тўғрисида юқорида айтган эдим. Автобус йўлга тушгач, дастлабки ярим соатда гапимиз қовушмади. Кейин тил ва адабиёт масаларида бирдан кизгин суҳбат бошланиб кетди, тил топишгандай бўлди. Шунда ҳам домланинг киборлигини енгил қийин эди. Кайтишда яна мунозарани давом эттирдик. Шаҳарга етиб келганимизда: “Самихон, тайинли билимингиз борга ўхшайди, суҳбатлашиб турайлик”, - деб хайрлашди. Бундай совуқроқ танишувнинг сабаби Ҳамиджон аканинг факультетда камсуқум бўлганлиги, аксарият тадбирларга аралашмаслиги экан. Тезда Ҳамиджон ака билан муносабатларимиз яхшиланиб кетди. Киройи ҳазиллашадиган бўлди, хуллас, ҳазил кўтариши қийин бўлган одамни “нозик” ҳазилларга ҳам чидайдиган одамга айлантирдик.

Ҳамиджон ака билан олдинма-кейин докторлик диссертациясини ҳимоя қилдик. Ака ҳовлиларида яхшигина зиёфат бердилар. Меҳмонларнинг асосий қисми табриклар кетишгандан сўнг, ҳовлида кичик бир давра ҳосил бўлди: профессор Раҳбар ака Аҳмедов, устозимиз Қ. Орипов, Қ. Сафоев ва бошқалар. “Ўриснинг боласи”дан анчасининг боши узилди. Деярли, ҳеч ким бир-бирини

эшитмас эди. Аския, “хо-хо”лар авжида. Кимдир Раҳбар Аҳмедовга сўз бериб колди. У Ҳамиджон акани юксак таърифлай бошлади. Шу пайт менинг тегажоклигим тутдида, унинг гапини бўлдим ва: “Ҳафа бўлмайсиз Раҳбар ака, Сиз Ҳомиджон акани жуда кўкларга кўтариб юбордингиз, у кишини билмасангиз, гапирманг-да! Мана, биз у кишини яхши биламиз, у одам илмни Натан Муродович Маллаевдан, одамгарчиликни биздан ўрганган”,- дедим. Даврадагилар пикир-пикир кулишди, у хайрон. Ҳамиджон акага юзланиб: “Ҳамиджон, шу тўғрими?”- деди. Ҳамиджон ака пинагини бўзмай: “Худди шундай”,- деганида, ҳамма баралла кулиб юборди. Аслида бу кулги Ҳамиджон ака томонидан ҳазилнинг ҳазм қилингани учун эмас, балки Раҳбар аканинг ажабланган ҳолати туфайли юз берган эди.

Ҳамиджон ака ўзбек адабиёти тарихи илмида Ўзбекистон Республикасидаги етук олимлардан бири сифатида танилган. Эсимда бор. Навоийшунослар билан учрашувлардан бирида Фанлар Академиясининг таниқли профессори Абдукодир Ҳайитметов Ҳамиджон аканинг қайсидир мақоласига юксак баҳо бериб, ўзбек адабиёти тарихида бундай кучли ёзилган мақолани кейинги даврда ўқимаганлигини айтган эди. Бу эътироф аслида Ҳамиджон аканинг илмий фаолиятига берилган катта баҳо эди. Эҳтимол, ўша фикр кейинчалик Ҳамиджон аканинг қайсидир сабаблар билан чўзилиб келаётган диссертацияси ҳимоясининг тезлашиб кетишига ҳам туртки бўлган бўлса, ажаб эмас. Айниқса, Алишер Навоийнинг “Фарҳод ва Ширин” достони хотимасининг устоз томонидан қайта талқин қилиниши аксарият

навоийшуносларни сергаклантирган эди. Қолаверса, бутун Шарқ олимлари томонидан ўрганилган “Шоҳнома”га қўл уришининг ўзи илмдаги жасорати эмасми?

Ҳамиджон аканинг бошқа олимларда кўринмаган ажойиб бир хислати бор, бу ҳам бўлса, ўзига бевосита ва билвосита устоз бўлганларни эъзозлаш ва уларнинг кадр-кимматини жойига қўйиш. Бир куни устозга кўнглимда ўн беш йиллар тинчлик бермай келаётган масала – менинг илмий раҳбарим, филология фанлари доктори, профессор Саидзода Усмоновнинг институтимиз илмий тўпламларидагина чоп этилган, айрим уддабуронлар томонидан манбани кўрсатмасдан фойдаланиб юрилган, докторлик ишининг матнини монография тарзида эълон қилиш истагини айтганимда, беҳад кувониб кетди ва бу ишда ҳамкорлик қилишга ваъда берди. Бу эзгу иш амалга ошди, Ҳамиджон ака уни ўғлининг босмахонасида муайян харажатини бўйнига олган ҳолда нашр қилишга ёрдам берди. Бу монография матбуот юзини кўргач, С. Усмонов шахсига ҳам, унинг илмий меросига нисбатан ҳам фикрлари ижобий томонга ўзгариб кетди, кариндошуруғлари биздан миннатдор бўлишди, бу ишимиз билан биз ўзимизни бахтиёр ҳис қилган эдик. Бугина эмас, Ҳамиджон ака 100 дан ортиқ устозлар ва 150 дан ортиқ ўзи мулоқотда бўлган ёки унга манзур бўлган шоир ва ёзувчилар ижоди бўйича лавҳалар, таҳлилларини тўплаб, китоблар нашр қилдики, бу ишлар Ўзбекистон зиёлиларининг севимли асарларига айланди.

Ҳаётий тажрибалар ошган сари ҳар бир ишга, бўлаётган воқеа-ҳодисаларга нисбатан фалсафий жиҳатдан ёндашишга мойиллик бўлар экан. Мен ҳам

кейинги пайтларда Ҳамиджон ака каби ҳаёгий қатралар ёзишни машқ қила бошладим. Бир қатрамда кишнинг бирор амалдан тушганида унинг атрофида дўстлари аввалгидан камайиб қолиши ҳақида гап борар эди. Бу қатрани эндигина ёзиб бўлиб, қайта кўриб ўтирган эдим, устоз кириб қолдилар ва унга шу қатрани ўкиб бердим. Бироз сукутдан сўнг: “Айни муддао бўлибди, лекин унинг хотимасида Нормурод Назруллаевнинг мана бу шеърини бериш лозимга ўхшайди”, - деди ва уни ёд ўкиб турди, мен эса тез ёзиб олдим. Натижада қуйидаги қатра шаклланди:

Ажиб дунё!

Амалда турган вақтингда дўстларинг кўп бўлиши тўғрисидаги гаплар эътироф қилиниб келинади, у сир эмас, чунки оқил инсон бундай пайтда дўст орттиради. Аммо амални топширгандан сўнг уларнинг кўпчилиги бу қатордан йўқолиб қолар экан. Шу ўринда устоз профессор Ҳамиджон Ҳомидийнинг Нормурод Назруллаевдан ёдлаган қуйидаги тўртлиги айни ҳақиқат бўлиб чиқади:

Сочим толасидай бисёр эди дўстларим,
Огир-енгилимда дастёр эди дўстларим,
Бугун келиб олай десам алар саноғин,
Юрак ҳаққиради, ортиб қолди бармоғим.

Устоз иккимиз бу қатрани қайта-қайта ўқидик, бироз истехзоли завқландик ҳам.

Қатралар ёзиш бўйича Ҳамиджон ака анча тажриба тўплаган. Унинг қатралари реал ҳаётдан, аксарият уни кўршаб олган муҳитдан олинган, уларда сафдошлар, устозлар ҳулкидаги номаъқул деталлар ҳам акс эттирилган. Устознинг қатра шаклидаги ҳикоялари ҳам бўлиб, у қатта тарбиявий қимматга ҳам эга эди.

...Бир истикболли ёш олимларимиздан бири кафедра мудирлигига ишга ўтди. Бу олимимиз тўғрисида кафедрада ҳам, университетда ҳам унинг тақаббуриги, ўзига бино қўйиши каби камчиликлари тўғрисида анча гаплар юрар эди. Ҳамиджон ака бундан хабари борми, йўқми, кафедрага бориб, университетимиз юбилейи муносабати билан тайёрлаётган китоби учун шу кафедрада яқин ўтмишда муваффақият билан ишлаган домлалар тўғрисида маълумот олиш мақсадида ўша мудир билан учрашмоқчи бўлади. Биринчи учрашувдаёқ бу мудир устозга нисбатан беписандлик билан қараганини сезади, лекин барибир буюртмасини беради ва жавоб учун келиш кунини айтиб кетади. Муддат етгач, домлалар тўғрисидаги материални олишга келганида, бу ёш мудир нодонлик қилиб, буvasи тенги бўлган устоздан материалнинг тайёр бўлмаганлиги учун узр сўраш у ёқда турсин, оддий ўзбекчиликни унутиб, эшикдан муомала қилиб жўнатади. Умри бўйи бундай ҳолатга тушмаган, иззат-нафси поймол қилинган устознинг қайфиятини кўринг энди. Университет манфаати, ўтганларнинг рухларини шод этиш ташвишида юрса-ю, мансабга бугун тумшуғи етган бу кимса унга беадаблик кўрсатиб ўтирса! Бу ранжиш ўринли равишда университетимиз рўзномасидаги устознинг танкидий ёзилган жажжи ҳикоясига мавзу бўлди. Албатта, газетанинг бу сони тезда шов-шувга айланди, кафедрада эса шивир-шивирларга сабаб бўлибди. Мазкур ҳикояча кейинчалик ўша мудир учун сабоқ бўлганлигини аксарият сафдошларимиз айтиб юришди.

Халқимиз орасида чиройли қариш деган тушунча бор. Бу ибора менинг қаҳрамонимга айниқса дахлдордир. Устоз катта бошини кичик қилиб, қаерда кадрдонлари бўлса, эринмай бориб, арзи ҳол қилади, ширин сўзларини аямайди, дуолар қилади. Ҳамон ижод қилишдан тўхтамайди, ижодий натижаларидан баҳра олади. Ҳаётнинг завқи ҳам шу эмасми?

Аллоҳ бу марҳаматли зотнинг умрини янада зиёда қилган бўлсин.

*Қурдош Қаҳрамонов
филология фанлари доктори, профессор*

ИЛМУ ҲИКМАТ ФИДОЙИСИ

Бир даргоҳда ҳам таҳсил олиб, ҳам ишлаб, униб-ўсиб, илм-фан ва таълим-тарбия равақига муносиб ҳисса қўшиб, унинг нуфузю обрўсини нафақат республикамизда, балки жаҳонга танитаётганлар, очиги, кам учрайди.

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети ўзбек адабиёти кафедраси профессори, филология фанлари доктори Ҳамиджон Ҳомидий ана шундай мўътабар устозлардан бири саналади.

1935 йилда Наманган вилояти Косонсой туманида таваллуд топган устоз 1955-1960 йилларда Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институти (ҳозирги университет)да таҳсил олди ва бир умрга ушбу зиё маскани билан боғланиб қолади. Ўзининг илмий-педагогик фаолиятини 1962 йилда ушбу даргоҳда оддий

ўқитувчиликдан бошлаган Ҳамиджон Ҳомидий ўзбек адабиёти кафедрасининг аспиранти, доценти ва профессори даражасигача бўлган шарафли йўлни босиб ўтди.

1967 йилда “Фирдавсий “Шохнома”сининг бир ўзбекча таржимаси ҳақида”номли номзодлик диссертациясини ёклаган олим ушбу йўналишдаги илмий изланишларини давом эттириб, 1990 йилда “Фирдавсий ва ўзбек адабиёти” мавзусида докторлик диссертациясини муваффақиятли ҳимоя қилди ва филология фанлари доктори илмий даражасини олди. 1992 йилдан профессор илмий унвонига сазовор бўлган олим, 1996 йилда илм-фан ва таълим-тарбия соҳасидаги хизматлари учун ҳукуматимиз томонидан “Дўстлик” ордени билан мукофотланди.

Одатда, Ҳамиджон Ҳомидий илмий-ижодий фаолияти ҳақида сўз кетганда, кенг камровли олим истилоҳи қўлланилади. Бу бежиз эмас, албатта. Зеро, олимнинг илмий изланишларига назар ташласак, бир неча устивор йўналишлар етакчилик қилишига гувоҳ бўламиз. Жумладан, мумтоз адабиёт масалалари, маданий-маърифий характердаги изланишлар, илмий-адабий портретлар, тазкиралар ва ҳ.к.

Олимнинг мумтоз адабиётга оид илмий изланишларининг ўзак қисмини форс-тожик адабиётининг етук намояндаси, “Шохнома”дек ўлмас бадийй обида муаллифи Фирдавсий ижоди ва унинг ўзбек адабиётига таъсири масаласи ташкил этишини кўрамиз.

Аввало, таъкидлаш жоизки, мумтоз адабиёт масалалари билан ҳамма ҳам шуғулланавермайди. Унга илмий тайёргарликдан ташқари форс ва араб тилларини мукамал билиш тақозо этилади. Боз устига, илмий

муаммо мумтоз адабиёт таржимасига оид бўлса, унда тил билишнинг ўзи ҳам кифоя қилмайди. Бунинг учун таржима қилинган асарнинг поэтик мазмунини, бадиий тил, образ ва титмсолларнинг яширин, тағмаёно қатламларини ҳам нозик ҳис қила оладиган, моҳиятини теран англайдиган салоҳиятга ҳам эга бўлиши лозим.

Устоз Ҳамиджон Ҳомидийда буларнинг барчаси мужассам. Шунинг учун ҳам олимни зуллисонайн олим дейиш баробарида ҳар икки тилнинг поэтик имкониятларини яхши биладиган ва бир-бирига қиёслаб, моҳиятини теран оча оладиган иктидор соҳиби деб баҳолаш лозим бўлади. Буни биз олимнинг “Барҳаёт шеърӣ қаср”, “Фирдавсий ва Навоӣ”, “Шоҳноманинг шуҳрати”, “Бокий бўстон таровати”, “Фирдавсий ва ўзбек адабиёти” каби илмӣ, илмӣ-оммабоп китоблари мислида ҳам кўришимиз мумкин. Олим бу йўналишдаги тадқиқотларида асосӣ эътиборни анъана ва ижодӣ таъсир масалаларига қаратади. Хусусан, олим қарашларида “Шоҳнома”даги етакчи мотивларнинг халқ оғзаки ижоди намуналари ҳисобланган эртақ ва афсоналардан тортиб Юсуф Хос Ҳожиб, Атоӣ, Саккокий, Алишер Навоӣ, Бобур, Огаҳӣлар ижоди ва XX аср ўзбек адабиётидаги ўрни масалалари кенг ёритилади. Бунда асосӣ эътибор “Шоҳнома”даги етакчи образларнинг тилга олинган адиблар ижодида муайян поэтик мақсадни ифодалашдаги вазифасига урғу қаратилади.

Ҳамиджон Ҳомидӣ илмӣ изланишларида “Авесто”ни ўрганиш алоҳида саҳифани ташкил этади. Буни олимнинг “Авесто” сабоклари ҳақида чоп этилган “Авесто”нинг адабий, илмӣ қиммати”,

“Авесто” файзлари”, “Авесто” ва тиббиёт”, “Авесто”дан “Шоҳнома”га” каби китоблари мисолида ҳам кўришимиз мумкин. Олимларимиз ҳақли равишда, қайд этганларидек, Ҳамиджон Ҳомидий “Авесто”га оид манба матнларини қиёсий асосда чуқур ўрганади ва асар ҳақидаги қимматли хулосаларини баён этади. Энг муҳими, бу бебаҳо ёдгорлик моҳиятида ётувчи ва ўзидан кейинги динларга ҳам асос бўлиб хизмат қилувчи ҳаётбахш концепциясига алоҳида эътибор қаратади. Жумладан, ундаги кўпхудолик ва у билан боғлиқ бўлган жуда кўп зарарли удумларнинг рад этилиши ва яккахудолик ғоясининг ҳаётга тадбиқ этилишининг ижтимоий-сиёсий ва маданий ҳаёт ривожига жуда катта аҳамияти ҳақидаги чуқур таҳлилий илмий хулосалар олим кузатишларининг зийнатидир. Бугина эмас, олим жиддий изланишлар “Бундаҳишн”, “Динкард” сингари ёдгорликлар асосида авестошунослигимизда илк бора маздэпарастлик динининг пешвоси Зардуштнинг илмий биографиясини яратишга муваффақ бўлди.

Ҳамиджон Ҳомидийнинг илмий изланишларини кузатганда, бир жиҳат эътиборни ўзига тортади: унинг барча илмий тадқиқотларида илмийлик билан маърифийлик уйғунлашиб кетади. Бунга “Шоҳнома” ва “Авесто” ҳақидаги изланишларида ҳам гувоҳ бўламиз. Айниқса, олимнинг илмий-оммабоп йўсинда тартиб қилинган “Тасаввуф алломалари”, “Алломалар олами”, “Олис-яқин юлдузлар”, “Кўҳна шарқ дарғалари”, “Даҳолар давраси”, “Машрикзамин ҳикмат бўстони” ва бошқа шу каби кўплаб китобларида асосан Шарқ маърифатпарвар зиёлилари ва тасаввуф алломаларининг ибратли ҳаёти ва ижодий саҳифалари ёритилади. Айниқса, олимнинг

“Маширикзамин ҳикмат бўстони” номли китобида жуда кўплаб олиму фузолаларнинг маърифий характердаги қарашларининг жамлангани таҳсинга лойиқ. Зеро, олимнинг тийнатида ҳам маърифатлилик, суҳбатдошга ҳар бир фикрни асрлар давомида сайқалланган пурмаъно ҳикмату ибратлар билан зийнатлаб етказиш устивордир. Матншунос ва манбашунос олим илк бор “Тазкират ул-авлиё”, “Доробнома”, “Қиссаи Сомироншоҳ” сингари манбаларни илмий истеъмолга олиб кирди.

Устоз Ҳамиджон Ҳомидий узоқ йиллар ўзи фаолият юритган даргоҳда бирга ишлаган ҳамкасблари ёки ҳаммаслак ва ҳамсуҳбат бўлган устозу дўстлари ҳақида ёзилган тазкираларида улар сиймосини абадиятга муҳрлашдек савобли ишларни амалга ошириб келмоқда. Шу маънода олимнинг “Аждодлар сабоғи - ақл қайроғи”, “Устозлар сабоғи – ақл чироғи”, “Низомий дилбандлари”, “Наманган адиблари” каби асарлари характерлидир. Мазкур хотираларда устоз ўзи сабоқ олган, бирга ишлаган ёки сабоқ берган устозу шогирдлар ҳақида ёзади. Уларнинг етук раҳбар ёки мураббий, олим ёхуд ижодкор бўлиш баробарида инсоний қалб жавоҳирларини очишга эътибор қарагади. Шунчаки эътибор қаратмайди, балки ўзи гувоҳ бўлган бирор бир ҳаётий лавҳа ёки эпизод билан асослайди.

Шу жиҳатдан “Устозлар сабоғи - ақл чироғи” тазкираси характерлидир. Айниқса, узоқ йиллар институтда ректор бўлиб фаолият юритган Ш. Абдуллаев, З. Р. Нуриддинов каби раҳбарлар, А. Каюмов, Я. Ғуломов, Э. Юсупов, М. Аскарова, Н. Маллаев, Х. Сулаймон, М. Г. Давлетшин, А. Алимухамедов, Ш. Шомухамедов, С. Усмонов, А. Рашидов ва бошқа касбдош устозлар ҳақидаги

хотиралар ўзининг маърифий киммати билан алоҳида аҳамиятга моликдир. Зеро, бу хотираларда тилга олинган раҳбару олимлар илмий-амалий салоҳиятдан ташқари жуда катта инсоний қалб эгалари эканига ишонч ҳосил қиламиз. “Низомий дилбандлари” китобида шу даргоҳда таҳсил олган шоиру адиблар ҳақида ҳам кимматли маълумотлар жамланган, асарларидан намуналар берилган.

Устоз Ҳамиджон Ҳомидий йирик олим ва маърифатпарвар бўлиш баробарида моҳир педагог, ташкилотчи раҳбар ва шогирдларига жонкуяр илмий ҳамдир. Устоз узок йиллардан бери талабаларга ўзбек адабиётидан сабоқ бериб келмоқдалар. Ўттиз йиллардан зиёдроқ ўзбек адабиёти кафедрасига раҳбарлик қилди. Унинг раҳбарлигида ўндан ортиқ тадқиқотчилар илмий даражали бўлишди. Олим узок йиллардан буён Ўзбекистон миллий университети, Тошкент давлат шарқшунослик институтларида ҳамда Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институти қошидаги докторлик диссертациялари ҳимоя қилинадиган Ихтисослашган Илмий кенгашларнинг аъзоси сифатида адабиётшунослик илми ривожига муносиб ҳисса қўшиб келди.

Саидахбор Булатов
педагогика фанлари доктори, профессор

ҲАЁТ ДАРАХТИ

Румий “Маснавий” да илм борасида “Ҳаёт дарахти” ҳикоясини келтиради. Бир юртнинг подшоси Ҳиндистонда бир дарахт бор экан, унинг мевасидан тотган инсон ёш бўлиб, абадий тирикликни қўлга киритар экан, қарилик

нималигини билмасмиш, деган миш-мишларни эшитибди. Подшоҳ ўз девонидан бир инсонни танлаб Ҳиндистондан ҳаёт дарахтини топиб келишни буюрибди. У одам Ҳиндистонга бориб ҳаёт дарахтини қидиришга тушибди. Унинг ҳолини кўрган одамлардан бири уни девона деса, бошқаси мактар экан. Йиллар мобайнида ҳаракатлари зое кетибди, у ҳаёт дарахтининг дарагани тополмабди ва ўз юртига қайтибди. Подшоҳ саройига киришдан олдин йўловчи устозидан маслаҳат сўраш учун унинг ёнига бориб, унга кўрган-кечирганларини айтиб берибди. Устози шогирдини тинглаб, табассум қилиб: “Эй шогирд, сен нарсанинг суратига янглишиб, алданибсан, унинг маъносига бокмабсан-да. У дарахтнинг номи дониш ва билим”, – дебди.

Ҳикояда устоз моҳиятни англатувчи донишманд киши тимсоли гавдаланган бўлиб, шогирди сўзларига самимийлик, зукколик билан жавоб беради. Ҳикоя орқали устоз шогирд калбига, эҳтиромига такрор ва такрор сазовор бўладиган шахс сифатида намоён бўлади. Устоз ва шогирд фаолияти муносабатларининг асосини илм ташкил қилар экан, шоир илмни дарахт каби мева берувчи ва соясида ором олувчи, офтоб каби иситувчи, денгиз каби улкан, инсонга сафдош, ўзи бир-у махсули кўп, камтарин, умри боқий, деб таърифлайди.

Худди шундай буюк инсонлардан бири устоз Ҳамиджон Ҳомидийдир. Устоз бир умрлик сермазмун ҳаётини адабиётшунослик фанининг ривожига бағишлади. Устознинг педагог ўқитувчи ва йирик олим сифатида ёшларни тарбиялаш ва уларни илм-фанга етаклаш соҳасидаги хизматлари ҳам алоҳида таҳсинга

сазovorдир. Устознинг илмий тадқиқотларининг аксарияти шарқ халклари адабиётининг баҳс талаб ва етарли ўрганилмаган муаммоларига бағишланганлиги билан ажралиб туриши ҳам унинг жиддий олим ва қомусий билимлар эгаси эканлигидан далолат беради. Энг муҳуми олим ўта камтарин, ҳоксор, кўнгли очик, ва инсонларга яхшиликни раво кўрувчи меҳрибон инсонлиги унинг яхши фазилатларидандир.

Ҳомиджон Ҳомидий домла ҳақида илк бор 1971 йили талабалик давримда устоз Абдуқодур Маликов университетимизнинг энг йирик олимларидан бири сифатида таништирган эдилар. Шу даврдан бошлаб устоз Ҳомиджон Ҳомидий ҳаёти ва ижодига бўлган этиборим ортиб борди. Мен ҳам шу олим сингари бўлишга интилдим.

Устознинг Ўзбекистон Республикаси касб-хунар коллежлари, умумтаълим мактабларида ўқув-тарбия ишларини такомиллаштириш соҳасидаги фаол иштироки, ёш авлодни ўзбек адабиётини ўргатишда кўшган салмоқли ҳиссаси, уларни оммавий ахборот воситаларида (телевидение, радио, матбуот) ҳамда ўз тадқиқотлари орқали тарғибот ишларини фаол олиб борганлиги, Ўзбекистон Республикаси ва университет ижтимоий, маърифий, тарбиявий, маданий ҳаётидаги кўп қиррали фаолиятдан фахрланиб келаман. Унинг 500 дан ортиқ илмий ишлари билан нафакат Ўзбекистон балки жаҳон адабиётида улкан ҳиссасини кўшиб келмоқда.

Айниқса, устоз-шогирд анъаналари асосида кўнлаб шогирдлари номзодлик ва докторлик диссертациясини химоя қилди. Шогирдларининг ёзган диссертацияларининг ҳар бирини ўқир экансиз, уларда янгилик хазиналарини

курасиз; ушбу янгиликлар айни пайтда, узлуксиз таълим тизимида барча бўғимларида амалда қўлланилиб келинмоқда. Бу эса устознинг нақадар илм чўққиларини эгаллаганликлари ва устоз-шоғирд анъанасини қиёмига етказган инсон, деб биламан.

Ўзбекистондаги аждодларимиз қолдирган маънавий меросимиз, жаҳон маданиятининг дурдоналаридан бири бўлган Самарқанддаги Шердор мадрасаси пештоқига XVII асрда тасвирланган безагида “Инсон зиё орқали рухий покликка эришади, рухий поклик орқали у қомиллик даражасига чиқади” деб рамзий маънода тасвирланган. Устоз Ҳомиджон Ҳомидий домла ҳам умри давомида зиё орқали рухий покликка эриша олган ва қомиллик даражасига эриша олган ҳокисор инсондир.

Худойназар Асозода
филология фанлари доктори, профессор

СЎЗ БУ ҲОЛАТГА ЕТГАНДА...

1991 йил июль ойининг бошларида Ўзбекистон фанлар академияси Адабиёт институтининг Илмий кенгашида Ҳамиджон Ҳомидовнинг филология фанлари доктори унвонини олиш учун ёзилган “Фирдавсий ва ўзбек адабиёти” мавзусидаги докторлик диссертацияси ҳимояси бўлиб ўтиши белгиланган эди. Тақризчилари таникли ўзбек ва тожик адабиётшунослари, профессорлар Азиз Қаюмов, Шоислом Шомуҳаммедов ва Аълохон Афзаҳзодалар диссертантнинг илмий жараёндаги жиддий заҳматларини таъкидлаб, ушбу ишни Фирдавсий ижодиётини туркийзабон ижодкорларнинг асарлари

билан солиштириб қилинган ишларнинг дастлабкиси эканлигини таъкидлашди. Ҳар бир тақризчи мазкур тадқиқотнинг янгиликлари, фирдавсийшуносликдаги муҳим жиҳатлари тўғрисида гапириб ўтдилар.

Маълумки, Ҳаким Фирдавсийнинг безаволасаридан кейин ўнлаб туркий “Шохнома”лар ҳам насрда, ҳам назмда бунёдга келган эди. Аммо Ҳамиджон Ҳомидовнинг илмий ишига қадар мазкур асарлар тадқиқотчилар назаридан четда қолиб келаётган эди. Масалан, ҳозиргача “Барзунома”нинг форс тилидаги насрий баёнидан беҳабар эдик. Қувонарлиси шуки, Ҳ.Ҳомидов киёсий-типологик усулдан фойдаланиб, “Барзунома”нинг учта нусхасини туркий тилда филологик таҳлил қилган ҳолда Шарқ халқлари фольклорида янги саҳифани очиб бердилар.

Уша кун кўпчилик учун унутилмас кун бўлиб қолди. 22 кишидан иборат Илмий кенгашнинг барча аъзолари яна бир докторлик илмий даражасига номзодни бир овоздан қўллаб қувватлашди. Филология фанлари доктори илмий даражасини олганлар каторига яна бир ўзбекистонлик тожикзабон олим қўшилди.

Ҳамиджон Ҳомидов Наманган вилоятининг Косонсой туманида туғилган. Ўрта мактабни тожик тилида, олий ўқув юртини эса ўзбек тилида тугатган. Тошкент шаҳридаги Низомий номидаги педагогика институтини тугатгач, мазкур институтнинг аспирантурасига ўқишга кирган. Профессор Н.Маллаев Ҳамиджоннинг номзодлик диссертацияси мавзусини “Шохнома”нинг ўзбекча таржималари хусусида” дея тасдиқлаб берган. Албатта, устознинг шогирдига ушбу мавзунини танлаб бериши манتيқан ҳам тўғри эди, зеро Ҳамиджон Ҳомидов

ўз она тили – тожикчани худди ўзбек тили каби аъло даражада биларди. Мазкур мавзу бўйича изланишлар 1969 йили номзодлик диссертацияси сифатида якунланди ва тадқиқотчи кейинги изланишларини адабиётнинг бошқача масалаларига қаратилишни режалаштирди. Аммо ўйлаганидек бўлиб чиқмади. Аксинча, тадқиқотчи бутун фаолиятини Фирдавсий “Шоҳнома”сини ўрганишга ва унинг туркий адабиётдаги таъсирига бағишлади. Шу маънода, “Шоҳнома” ва ўзбек миниатюра санъати”, “Шоҳнома ва ўзбек дostonлари”, “Шоҳнома” ва ҳозирги ўзбек адабиёти”, “Шоҳнома”нинг ёйилиши – унинг Ўзбекистондаги қўлёзма ва нақрий нусхалари” ва бошқа бир қатор рисоалари “Шоҳнома”ни ўрганиш ва унинг ўзбек халқи қахрамонларига боғлиқлик ҳамда таъсир масалалари билан чамбарчас боғланиб кетди. Айтиш мумкинки, мазкур масалалар бирлашиб Х.Ҳомидовнинг докторлик диссертацияси юзага келди. Қизиқарли томони шундаки, диссертантнинг “Шоҳнома”нинг ўзбекча таржималари хусусидаги илмий ва мантикий хулосалари кўпгина олимларни ўзига жалб этди. Диссертантнинг мақола ва рисоалари нафақат Ўзбекистонда, балки Тожикистон, Афғонистон, Эрон каби илмий жамоатчилик нашрларида эълон қилинган ва кўпчилик томонидан эътирофга сазовор бўлган эди. Форсий ва франция адабий алоқаларини боғлаб турган филология фанлари доктори Шокир Мухтор ўз мулоҳазаларида Ҳамиджон Ҳомидовнинг изланишлари туфайли “Шоҳнома”нинг ёйилиши тўғрисидаги кўпгина маълумотларни олганлигини айтиб ўтдилар. Афғонистонлик олим Абдулкарим Шаръий Жузжоний “Жвандун” (Ҳаёт) номли журналда чоп эттирган

“Шоҳнома”нинг туркий таржималари” мавзусидаги мақоласида бу борадаги Ҳ.Ҳомидов қўлга киритган илмий ютуқлар тўғрисида эслаб ўтган. Ҳ.Ҳомидов мана 20 йилдан ошиқ вақт мобайнида “Шоҳнома” тадқиқи ва таҳлил устида изланишлар олиб бормоқдалар. Яъни у форс адабиётининг дастлабки намуналаридан бирини “Шоҳнома”нинг туркий нашрлари билан ўзаро солиштириб, таҳлил қилиб келмоқда. Гўё Фирдавсий “Шоҳнома”си туркий тилда битилган “Шоҳнома”ларнинг руҳи ва жисми бўлгандек. Муаллиф томонидан “Шоҳнома”нинг пайдарпай тадқиқотлари унинг диққатини Шарқнинг қадимги адабиётига жалб этган ва натижада Ҳ.Ҳомидовнинг янги китоблари, жумладан “Бокий бўстон таровати”, “Фирдавсий ва Навоий”, “Борбад Марвазий”, “Кўҳна шарқ дарғалари”, “Шоҳнома”нинг шуҳрати” ва бошқа асарларининг яратилишига сабабчи бўлган. Номлари зикр этилган мазкур асарлар ўзида илмий маълумотлар билан бирга оммабоп, қизиқарли жиҳатлари билан ҳам диққатга сазовор бўлиб, икки қадим адабиётни бир-бирига боғлашга муҳим восита, кўприк бўлди. Аслида Ҳ.Ҳомидовнинг бутун илмий-адабий фаолияти қадимги форс адабиётини тарғибу ташвиқ қилишга қаратилган эди. Тадқиқотчи форс ва ўзбек адабиётининг бир-бирига таъсири ва анъаналарини мушоҳада қилиб, ўз қарашлари билан кенг жамоатчиликка олиб чиқди. Шу мақсадда ушбу икки адабиётнинг боғлиқлиги ва алоқаларини 10 аср бошларидан ҳозирги кунларгача тадқиқ қилди. Шу жиҳатдан ҳатто Садриддин Айний, Ф.Муҳаммадиев, Ю.Ақобиров, Р.Жалил, Ҳ.Назаров каби ёзувчиларнинг асарларини ўзбек тилига ҳам таржима қилди. Албатта

ҳозирги замон тожик насри билан ўзбек китобхонларини таништириш ташвиқ ва тарғиботдан холи эмас. Хусусан, қачонки муаллиф фаолиятининг бу жиҳатини тожик халқ оғзаки ижоди намуналарига боғлаб олиб борса, унинг ижодий маҳсули ўн баробар ошади. Ҳ.Ҳомидов Тожикистондаги ўзбек ўрта мактаблардан бирининг муаллими Амонбой Жуманов билан ҳамкорликда бир қатор тожик халқ эртакларини ўзбек тилига таржима қилган ва “Қайсар чумчук” номи остида 1990 йили чоп эттирди. Мазкур тўплам 90 та халқ эртагидан ташкил топган. Таржимонлар ўрта мактабнинг ўзбек синфлари болаларининг қизиқишларини эътиборга олган ҳолда, эртакларни мазмун мундарижаси жиҳатидан қаҳрамонлик, меҳнатсеварлик, ахлоқий, сەҳру жоду, мажозий ва ҳажвий туркумдаги эртакларга бўлиб нашр эттиришган. Шубҳасиз, мазкур эртакларнинг туркий вариантларини ўзбек халқ оғзаки ижодида ҳам учратиш мумкин.

Ҳамиджон Ҳомидов илмий фаолиятининг бошқа бир жиҳатини унинг илмий-бадий ҳикоялари туркумларидан ишлаш лозим. Бундай ҳикоялар асосан Шарқнинг машҳур алломалари – Борбад Марвазий, Абу Наср Форобий, Маҳмуд Кошғарий, Абу Райҳон Беруний, Абдурахмон Жомий, Мирзо Улуғбек ва шу каби шахслар ҳаёти ва фаолиятига боғланган бўлиб, олимнинг “Узоқ-яқин юлдузлар” (1990) китобига киритилган. Бу китоб муқаддима, хотима ва 27 та ҳикоя-очеркдан иборат. Муаллиф муқаддимада “Барзўнома”дан мазмунан Шарқ алломаларининг тақдири билан боғлиқ бир ҳикоя билан бошлайди.

Кўриниб турганидек, Ҳ.Ҳомидов илмий тадқиқотлари билан биргаликда таржимонлик фаолияти билан ҳам шуғулланади ва ёзувчилик маҳоратига ҳам эгадирлар. Шу сабаб улар Ўзбекистон ёзувчилар уюшмасига аъзо ҳамдир.

Юқорида айтиб ўтганларимиздан мақсад кадрдон дўстимизнинг филология соҳасида қилган заҳматларини суфрага очик ойдин ёйиб ташлаб, яқиндан таништириш эди. Бизнинг адабий муҳитимизда ҳам ўзининг бутун умрлик фаолияти ижодини ўзбек адабиётининг тарғибу ташвиқига бағишлайдиган шундай бир киши чиқиб қолса ва бу адабиётнинг форс адабиётига таъсирини ўрганса деб умид қиламиз. Қувонарлиси шуки, Ҳамиджон Ҳомидовнинг илмий фаолияти бир-бирига муштарак жихатлари бўлган икки бой адабиётни бир бирига боғлашдир. Тожик миллатининг фахри бўлган бу олим ўзининг бир неча йиллик илмий-ижодий фаолияти давомида Ўзбекистон Республикасининг илмий жамоатчилиги орасида танилиб, катта муваффақиятларга эришдилар.

Бир неча вактдан бери Ҳамиджон ака Низомий номидаги Педагогика институтида кафедра мудири лавозимида ишлаб келмоқда. Филология фанлари доктори илмий даражасини олган бу олимга бу вазифани бошқариш қийинчилик туғдирмайди, албатта. Форс адабиёти ихлосмандлари Ҳамиджон Ҳамидовни барча муваффақиятлари билан табриклайди.

“Овози тожик”, 1992, 25 сентябрь

ДИЛБАНДЛАРДАН БИРИ

Домла Ҳамиджон Ҳомидий номи (ўша вақтлари Ҳамиджон Ҳомидов) ўтган асрнинг олтмишинчи йилларидаёқ республикамизнинг барча китобхон хонадонларига кириб борган эди, десам адашмасман. Жумладан, Нурога тоғларининг узоқ бир кунжагига беркинган бизнинг овлоқ қишлоғимизни ташкил этувчи лойсувоқ, бўғотларига чумчуқлар ин курган, пахса девор уйларимизга ҳам. Ўша паллалари мактабга қатнаганимга энди 5-6 йил тўлган, китоб ишқига тушганлигимдан ўнгимда ҳам тушимда ҳам ўқиш билан овора эдим. Мактаб кутубхонасидан олган китобларимни бирини тугатиб, иккинчисини бошлайман. Бир-биридан кизикарли, бир-биридан сеҳрли китоблар. Уларнинг рўйхатини номма-ном кундалик дафтаримизда алоҳида кўрсатилган “Синфдан ташқари ўқиш” номли саҳифага киритиб борардик ва ҳар чоракнинг охирида гуруҳ раҳбаримиз бошчилигида уларнинг мазмунини синфдошларимизга сўзлаб бериш ўта мароқли эди. Синфдан ташқари ўқиш партадош ўртоқларимиз орасида гўёки ким ўзарга ўйналадиган мусобақага айланиб кетган эди. Одатдагидек, 1968 йили биринчи ярим йиллик тугалланиши арафасида синфдан ташқари ўқилган бадий адабиётлар таҳлили ўтказилмоқда эди. Навбат менга етди.

– Ҳа-а-а, деди адабиёт муаллимимиз кундалигимга кўз ташлаб, – бу сен дейман хали ярим йил ўтар ўтмас бутун саҳифани тўлдириб қўйибсан-ку, нима қилганинг бу,

ё бола бўлиб бошингга жун чиққан вақтдан буён ўқиган китобларингнинг бари рўйхатини ёзиб чиқдишми, жиян?

Синфда гур-р-р кулги кўтарилди. Мен кизариб-бўзардим. Сўнг ўзимни базўр тутиб олиб:

– Йўқ,- дедим дадил, - фақат шу чоракда ўқиган китобларимни ёздим, маълим.

– Ҳим-м-м, шунча китобларни қайдан олдинг эса, Низомип?

– Мактаб кутубхонасидан.

– Жула зўр бўпти-да эса. Буни бориб кутубхоначидан сўраб кўрамиз, энди эса бирма-бир ўқиган адабиётларинг мазмунини қисқача сўйлаб бер.

Эртаси куни ўқитувчимиз Қўшан тоға, узок вақт ҳарбий хизмат қилавериб, зобитларга хос кийинган, эгнида тик ёқа, ярим ҳарбийча жужунча кител, галифе шим, хром этик, аммо бошида ола қалпок, гурс-гурс кадам ташлаганча шахдам юриб синфга кириб келдилар.

– Маладес, Низомуф, – деди у жиддий, ҳарбийларга хос мучасини тик тутиб. – Мен кутубхонага бориб ҳаммасини билиб олдим. Ҳақиқатан ҳам шунча китобни бир чорак давомида ўқиб чиқибсан-а, эй, тавба, бу ҳақда мен мажлисда бугун ўқитувчиларга гапириб бердим.

Янги йил арафаси мактаб бўйича тантанали йиғилиш, ўқувчилар тайёрланган концерт номерлари давомида директоримиз томонидан аълочилар китоб совғалари билан тақдирланди. 5“А”- синф ўқувчиси А.Низомов,- деди у тантанавор. - Садриддин Айнийнинг “Етим” романи билан тақдирланади. Таржимон Ҳамиджон Хомидов. Кувониб кетдим. Қалбим кувончга тўлиб, китобни уйга келгунча ҳам сабрим чидамасдан

йўлма-йўл варақлаб келдим ва апил-тапил тамадди килиб ўқишга тушдим. У жуда қизиқарли эди. Садриддин Айний китобни тожик тилида қандай ёзганлигини билмадимов, аммо унинг ўзбекча таржимаси ўта дилторгар, содда ва биздек ёш мактаб ўқувчилари учун ҳам жуда тушунарли тарзда битилган экан.

Китоб мени шунчалар мафтун этдики, кеч кирганини ҳам сезмай қолибман, шу тариқа огилхонани тозалаш, қўйларни суғориб, (қиш фасли бўлганлиги учун улар қўрада қамалиб турар эди) далага бир айлантириб боқиб келиш ва ниҳоят кечқурун ем беришни унутган эдим. Табиийки, кечқурун мени кўнгил нохушлик кутиб олди.

– Бу улинг, деди отам энамга қараб, – ҳеч китобдан бош кўтармай қолди. Бир балога жўликмаса гўрга эди. Энди айт, камроқ ўқисин. Китобнинг бетига кўп қараганларнинг ярми олим, ярми тентак-пентак бўп чиқади. Болангга айт, ҳар нарсга ҳам эви билан-да ахир.

Отамнинг ўзи ҳам кўп ўқир, Қуръондан саводи бор, аммо сержаҳл, қаттиққўл, нафакат оиламизда, балки қишлоқда ҳам айтгани-айтган, дегани-деган, эътиборли киши эдилар. Қиш кунлари қисқа, тез қоронғу тушади. Кечқурун ўқий десам отамнинг жахлидан қўрқаман. У вақтлари электр чироклар йўқ. Уйимиз шунча лампали чирок билан ёритилади. “Етим” романи мени шунчалар мафтун этган эдики, уни ташқарига чиқиб қаҳратон-совуқ бўлса-да ой ёруғида ҳам ўқишга тайёр эдим. Аммо бу ҳолни отам билиб қолса иш чаток. Шунда ўйлаб-ўйлаб йўлини топдим. Кечаси қўйлардан бир хабар олиб келиш учун отам бозордан япалоқ батареяси ва миттигина лампочкаси бўлган ихчам, оқ ялтироқ кутичалик фонар

олиб келиб берган эди. Ўшани аста олдим-да, нариги уйга ўтиб, ҳеч ким кўрмаслиги ва уй совук бўлганлиги учун кўрпани ёпиб, фонар ёруғида китоб ўқишга тушдим. Аммо бу ишимнинг тезда миси чиқди. Китоб ўқишга шунчалар машғул бўлиб кетибманки, уйга опам кириб колганини ҳам сезмабман. Кўрпанинг уладаси юпкароқ жойларидан чиқиб турган нурни кўриб опам ўтакаси ёрулгудек кўркиб кетган ва додлаганча эшикни тарака-турук ёпиб ховлига югуриб чикканидан сўнг ўзимга келдим. Отам раҳматлик бу ишимга безътибор бўлмади. Аҳволни билиб ўйланиб колди ва энамга қарата, - қўй, индама, билганини килсин, -деди у. -Фақат, энди катта бўп колдинг, китоб ўқигич бўлсанг, мол-ҳолга қараб, кейин ўқигин-да ахир. Жониворлар оч-нахор, сувсиз колса ундан ёмон бағритошлик йўқ, у ҳолда китоб ўқишдан ҳам наф бўлмайди ўзи.

Шу тарика 400 бетдан зиёдроқ “Етим” романини кишки каникул тугамасдан ўқиб тугатсам-да, адавур вақт ўзимга кела олмасдан, Етим яшаган давр, уни куршаган одамлар орасида қолиб яшадим. Китоб адабиётга бўлган ҳавасимни янада кучайтирди. Домла Ҳамиджон Ҳомидий “Етим” романи орқали нафакат менга, балки миллионлаб, китобхонларнинг қалбига маърифат нурини олиб кирганлигини ҳисобласак, унинг Ватан олдидаги хизмати нақадар буюк эканлигини ўша вақтлари тўлиқ ҳис қилмагандирман. Аммо бу роман жуда катта нусхаларда уч маротаба нашр қилинганини ёдга олар бўлсак, домланинг маърифат йўлидаги хизматларини тўлароқ ҳис қилгандек бўламиз. Аммо ўша вақтлари ушбу асарни тожик тилидан, ким ўзбек тилига ағдарган, қандай соҳиби қалам

Садриддиний Айнийдек буюк адибни тожик тилида эмас, ўзбек тилида шунчалар равон таъсирчан сўзлатган экан, деган фикр гўдак ҳаёлимнинг кўчасига ҳам келмаган чикар. Мен бу сирни ўша воқеалардан қарийб ярим аср ўтгач 2011 йиллари домла Ҳамиджон Ҳомидийнинг 75 йиллик юбилеи арафасида чоп этилган “Собитлик” номли китобини мутолаа қила туриб билиб олдим ва яна ушбу китобни ўқиб домланинг қарийб 500 дан ортиқ асар ёзганлигидан ҳайратга тушдим. Уларнинг рўйхатини эринмасдан кўздан кечириб туриб, болалигимни бахтиёр дамларидан унутилмас воқеа бўлиб қолган “Етим” романи ҳам айнан домла Ҳамиджон Ҳомидий қаламига мансуб эканлигини эсладим ва яна бир бор ҳайратландим. Чунки шундагина таржимонлар иши нақадар машаққатли, аммо ўта қамтарин меҳнат эканлигини тўлиқ ҳис этдим, чамамда. Тўғриси айтганда, биз кўпчилигимиз жаҳон классикларини ўқир эканмиз, ҳоҳ у Фирдавсий, ҳоҳ Пушкин, ҳоҳ у Толстой, ҳоҳ Гёте ё Шекспир бўлсин, даҳолар бизнинг назаримизда гўёки ўзбекча ижод қилгандек тушунчада қолаверамиз. Китобнинг таржимонларига уларнинг ўта серзикна, сермашаққат ишларига эса кўпда эътибор ҳам беравермаймиз.

Домла Ҳамиджон Ҳомидий нафақат серқирра олим, машҳур муаллим, балки мохир таржимон, серсавоб иши дабдурустан кўзга ташланмовчи касб эгаси эканлиги, унинг яна бир қирраси гўёки яшириниб тургандек ҳис уйғогади кишида.

У кишим билан танишувимиз ҳам қизиқ бўлган. Албатта, шахсан танишгунамизга қадар ҳам домланинг “Олис-яқин юлдузлар”, “Машрикзамин-хикмат бўстони”,

“Аждодлар сабоғи-акл кайроғи”, “Кўхна шарк дарғалари”, “Авесто файзлари”, “Тасаввуф алломалари” каби китоблари, кўплаб мақолаларини ўқиб чиққан бўлсам-да, домланинг ўзлари билан шахсан таниш эмас, аммо устозга ғойибона хурматим ошиб, унга ихлос қўйиб юрар эдим.

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетигаянгишга ўтган кунларимкандайдирюмуш билан устозимиз профессор Х.Вахобовнинг кабинетига кириб бордим. Домланинг хузуларида оддийгина кийинган, қорача, котмадан келган, жингалак сочлари жўконча дўпписининг тагидан ўжар буралиб чиққан серфайз бир киши билан суҳбатлашиб ўтирган эканлар. Дарҳол салом бермоқчи бўлгандим, лекин меҳмон мендан аввалроқ салом берди ва ўрнидан даст туриб, чап қўлини кўксига қўйганча менга кўришиш учун ўнг қўлини узатди. Унинг мулойим назарлари бошимдаги дўппим узра секин сирғалиб ўтди ва меҳмон хушҳол равишда “миллийликка эътибор, ҳар кишига муҳим кор”, - деб қўйдилар. Билинар - билинмас тожикча лаҳжада. У кишидаги кўтаринки кайфият менга ҳам кўчди. Дўппи кийиб юрганлигимдан яна бир бор суюниб кетдим. Сўрашиб бўлгач хурмат юзасидан суҳбатларини бузганлигим учун узр сўраб ўрнимдан турмоқчи эдим устоз профессор Х.Вахобов фалончижон ўтиринг, деб мени домлага таништирдилару, аммо мени у кишини танисалар керак, деган ўй билан, меҳмонни менга таништирмадилар. Ва фақат хурматли профессор домламиз, авестошунос олим деб қўйдилар. Меҳмон узок ўтирмади. Нималарнидир қилишим керак, деб қуюқ хайрлашдилару чикиб кетдилар.

У кишим эшик ортида ғойиб бўлгач, меҳмонни

кузатгани ўрнидан турган профессор Ҳ.Вахобов,-
“Авесто”ни зўр биладиган кучли олим, фирдавсийшунос,
бу борада унинг олдида тушадигани йўқ,- деб қолдилар.
Мен шунда дарров эътироз билдирдим ва йўғ-э, бизнинг
Ҳамиджон Ҳомидийдан кучлироқмасдиров,-дедим.
Проф.Ҳ.Вахобов менга хайрон бўлиб бир пас караб тургач
секин жилмайганча, Ҳамиджон Ҳомидийни танийсизми,
ўзи? – деб сўради. Йўқ, дедим хотиржам, нимаиди? Ҳа-
а, деди шунда домла баралла қулиб, – сизнинг Ҳамиджон
Ҳомидийнингиз шу киши бўладиларку, афандим,-дедилар...

Шу тариқа домла билан қачон кўришсам, гўё
эски кадрдонимни кўргандек кайфиятим кўтарилар
эди. Бу ҳолатнинг шаклланишида балки устознинг ўта
дилкаш, хоксорлиги, балки сдамшавандалиги сабабчи
бўлгандир. У ҳар қачон самимий ҳол-аҳвол сўраб ва,
албатта, кизгин суҳбатга киришиб кетар эдик. Унинг
нихояси аксарият ҳолларда қандайдир китоб ёки илмий
масаланинг ечимини топиш билан тугалланар эди. У бир
куни минг йил бурун ёзилган, аммо муаллифи номаълум
бўлган “Худуд ул-Олам” асарини форсийдан ўзбек тилига
ўгираётганлигини гапириб бериб, мени яна бир бор
ҳаяжонга солди. Бу нодир битик асли Бухорода ёзилган,
форсий тилдаги соф географик асар бўлиб, унинг ўзбек
тилига ағдарилмаганлигига ҳайрон қолиб юрар эдим.
1940 йиллари шарқшунос олим академик А.Бартольднинг
русча таржимаси қисқартирилган ҳолда мавжуд эди.
Кўчада тик турган ҳолда гаплашар эдик. Суҳбатимиз
таржима тугагач унга географ сифатида сўз боши ва тақриз
ёзишим лозимлиги ҳақидаги “битим” билан тугалланди.
Домланинг ҳақиқий олимларга хос ўта пунктуал-аник

ишлашини ўшанда сездим. У айтган вақтида таржимани тугаллаб, матнни кўлимга тугказдилар. Ёзги таътилда ўкиб, ушбу исми-шарифлари номаълум, қадимги географ бобомиз битган нодир асар ўзбек тилида, филолог эмас, замонавий зўр географ томонидан таржима килингандек таассурот уйготди менда. Шунда профессор Ҳ.Вахобовнинг хузурларига кириб таржимон асли туғма иктидор туфайли шаклланади шекилли, дея домланинг муваффақиятидан шодланган эдим.

Худди шундай кўхна географик асарлардан яна бири, умрининг етти (1045-1052) йилини турли шарқ мамлакатлари бўйлаб саёҳатлар уюштиришга сарфлаган ўрта асрларнинг зўр географ, сайёҳи Носир Хисравнинг саёҳатномасидир. Бу асар мохир таржимон Ғулом Карим томонидан таржима килиниб 2003 йили нашр этилган. Аммо домла Ҳамиджон Ҳомидий каламига мансуб ушбу асар таржимаси янада тўларок ва муфассалроқ ҳолда бўлиб, файласуф, шоир ва буюк географ сайёҳ Носир Хисрав ҳаётининг очилмаган қирраларини янада баралла кўз-кўз қила олади, деб биламиз. Шу ўринда таъкидлаш лозимки, домла Ҳамиджон Ҳомидий нафақат таржимон, нуктадон филолог олим, балки забардаст географ ҳамдир. Шу ўринда биз географлар ҳам уни Устоз дея улуғлашга ҳақлимиз.

Сезишимча, домла Ҳамиджон Ҳомидийга завқ бағишлайдиган машғулотларидан бири, хузурларига кирган китобсевар меҳмонларига ўкиб чиқиши учун нимадир совға қилишдан иборат бўлса керак. Чунки ушбу сатрлар муаллифи ҳам домланинг кабинетларига кириб, ҳар сафар китоб, мақола, журнал хуллас ўқишга (лоакал қайтариб бериш шарти билан) бирон адабиётни сийлов тарзида

олиб чикқанман. Шу тарика домла совға қилган китоблар тахлами китоб жовонимнинг бир бўлагини тўлдириб турибди. Бир куни, одатдагидек, домланинг қаламига мансуб бўлган “Низомий дилбандлари” номли китобини ундиришга муваффақ бўлдим. Бу воқеа шундай кечган эди.

Биз баъзан университет ҳовлисидаги ошхонада бирга тушлик қилар эдик. Домла жуда камсуқум, озгина таом билан каноатланар, таомни шошилмасдан танавул қилар ва овқатланар пайт деярли гапирмас эдилар. Яна бир кизик одатлари, чойни фақат таомдан кейин бир-икки пиёлагина ихтиёр этардилар ва бир пиёла чой устида ҳам бирон-бир мавзуда суҳбатлашар эдик. Бир куни шу тарика ўтган тушликдан сўнг, “хўп мирика кардам”, энди ҳар нарсанинг ози яхши, агар хоҳласангиз бизнинг хоначада тоғ ўтлари аралаштирилган кўк чой бор, ўшандан дамлаймиз, деб колдилар. Дархақиқат, домланинг кабинетларида кийик ўт, тоғ ялпизи, яна қандайдир гиёҳлар аралашмаси бўлар, домла эса уларни дамлаб ичишни хуш кўрар, ҳузурига кирган меҳмонларни ҳам гиёҳли чой билан сийлаб туриши у кишим учун одатий бир ҳол эди. Шу тарика ҳали тушлик вақти тугамаганлиги сабабли бошлашиб домланинг кабинетларига кириб бордик. Устознинг ўзлари чой дамлаш машқини кўп олган ашаддий чойхўрларга хос бу ишнинг майда-чуйда, икир-чикирларига қадар тўлиқ бажарар эдилар. Шу боисдан домла дамлаган кўлбола чой ўта хушхўр чиқар эди. Чой ича туриб стол устида турган қалингина китобга кўзим тушди. Жилдига “Низомий дилбандлари” дея ёзилган эди. “Э, дедим, устоз, бу янги китоб-ку, бир кўрсам майлими?” Домланинг навбатдаги янги китобларини шу тарика

кутиб олдим ва шубхасиз ундан битта нусха каминага ҳам насиб этди. Асарда Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети (кадимда педагогика институти) битирган машхур олимлар, ёзувчилар, шоирлар, санъаткорлар, хусусида қизиқарли маълумотлар келтирилган эди. Уни марок билан ўқиб чиқдим ва навбатдаги дарс жараёнида талабаларимга бу хусусда сўзлаб бердим. Менинг бу хикоямдан тингловчиларим жуда каттик таъсирланди. Бир-иккитаси кўл кўтариб, устоз Саид Ахмад, Максуд Шайхзода, Шукрулло каби машхур адиблар ҳам шу биз ўқиётган даргоҳда таҳсил олганмилар, деб ҳайратланишди ва ўша китобни бир ўқиб кўриш иштиёкида бўлишди. Дарҳақиқат, уларнинг кўпчилиги кейинчалик кутубхонадан ўша китобни топиб ўқиб чиққанликларини ва шундай машхур шахслар ўқиган даргоҳда илм олаётганликларидан ғурурланиб юришди. Уларда ўзгача фикр туйғуси уйғониб, таҳсил олаётган ўқув юртларига бўлган ихлосу ҳурматлари янада ошганлигини яққол англаб турдим. Талабаларнинг психологик ҳолатларида юз берган ушбу ижобий ҳолатнинг шаклланишида домламиз проф. Ҳамиджон Ҳомидийнинг тинимсиз меҳнати, ғайрат-шижоати туфайли шакллангани заковати муҳим рол ўйнаган эди. Домла шу тариқа бевосита аудиторияда дарс бермаган тингловчиларга ҳам чуқур таъсир эта олган ва, албатта, ўзи дарж этган Низомий дилбандларининг каторига Ҳамиджон Ҳомидий хайкалини ҳам ўрнатиб қўйгандек эди хаёлимда.

МАВЛОНО ҲОМИДИЙ ДОМЛА

Етимнинг кўзи ёшли, етимнинг куни курсин, етимни йиғлатма, деган нақллар бор. Китобдаги бир етимнинг, яъни Шоди Мурод ўғлининг мунгли ва маҳзун қиссасини ўқигандирсиз. Ўша “Етим”ни Садриддин Айний тожикча ёзган, уни Ҳамиджон Ҳомидий она тилимизга ўгирган. Зеро, асар қаҳрамони таржимонга қисматдош эдики, у етимлик кулфатини обдон кўрган, алами устухонида қолган эди. ана шу мутаржим, муаллимлар муаллими, алломайи замон, профессор Ҳамиджон Ҳомидий айна хикоямиз қаҳрамонидир.

ҚАТАҒОН ВА ТУҲМАТ

Бугун қиссахонлик нелигини биламизми? Қарангки, одамлар тўпланиб, кино кўрмасдилар, қўшиқ тингламасдилар. Китоб ўқиётган қиссахонга жон қулоқлари билан талпинардилар. Китоб ана шундоқ азиз ва дилхоҳ эди. Шундай тарихий бир эпизодни «Шум бола» фильмида кўрганмиз: Ҳожи бобонинг ковокхонасидаги «Жангномайи Абу Муслим» мутолаасини эслагандирсиз.

Ўтган асрнинг 30-йилларида бундай анъаналар бор эди. Қиссахонлар «Шоҳномаи туркий»ни, «Қаҳрамони қотил»ни, «Саидбаттоли ғозий»ни, «Жангномайи Аҳмади Замжий»ни ўқишганда сомийлар дўст тортиб туришарди, кимлардир оҳ уриб, бошқалар йиғлаб ва кулиб тингларди.

Кейин Машраб ғазаллари... Ой ботиб, тонг отардики, «бўлди-е, бас энди» дегувчи бўлмасди. Тингловчиларнинг вужуди кулоққа айлангач, ўқигувчи чарчамайди-да. Абдулҳамид Охунд ва мулла Абдурахмон янги-янги саҳифаларни очардиларки, чойхона аҳли сеҳрланиб қолишарди.

Абдулҳамид Охунд деганлари қаҳрамонимиз бўлмиш Ҳамиджон Ҳомидийнинг қиблагоҳи, Қўкон ва Бухоро мадрасаларида хатми кутуб қилган косиб киши эди. Илми ва хунари бор одамнинг ризки ҳамиша бутунки, у кишининг киссасидан беш-ўн сўми, омборию оғилидан дон-дуни ва мол-қўйн узилмасди.

Биз бутун айтамиз: бойлар кўпайсин!

Шўролар эса ундай дейишмасди, «яшасин камбағаллар, бойлар йўқолсин!» деб, оёқ тирашарди. Қонунларини, сиёсатларини, қурол-яроғларини ишга солиб, салгина бойиган одамнинг пайига тушардилар.

Абдулҳамид Охундни ҳам аксилинқилобий унсур санаб, кулоқлар рўйхатига номини битдилар ва ахийри бошига етдилар. Сургундан қайтган ота узок яшамади, ортидан Роҳатбиби она ҳам сўнгги йўлга равона бўлди. Улардан тўрт фарзанд дунёга келиб, урушдан кейин бир ярим яшар Маҳмуджонни ва 17 ёшга тўлган Аҳмаджонни ота-она ўзлари тупроққа бе-ришганди. Энди ёруғ дунёда Руқияжон ва Ҳамиджон колдилар. Опа турмушга чиқиб кетган, балоғатга етмаган йигитча ота уйида бир ўзи ёлғиз.

ҲАМИДЖОН ҲОМИДИЙ: -Ота-онамдан сабил колган ҳайҳотдай ховлида танҳо яшашим керакми? (Бир тўлиқиб олади). Тоғам бор эдилар, Абдурахмон Қорабой ўғли дейишарди, Косонсойдаги зўр киссахонлардан эди у киши. Янгам бор эдилар - Шаҳрибонухон. «Ёрилтош»

эртагини биринчи бор шу меҳридарё аёлдан эшитдим, менга оналик қилдилар, тоғам ота бўлдилар. Икковлариям оламдан ўтиб кетишди, жойлари жаннатда бўлсин, сўнгги нафасимгача ҳақларига дуо қиламан, сираям унутмайман. Ўзларида етти ўғил, мени саккизинчи ўғил қилиб уйларига олиб киришди. Агар ўша икки жаннати инсон бўлмасалар, ҳолим не кечарди? (тўлиқиб олади). Бу ёруғ дунёни ана шунақа яхши одамлар ушлаб туришади-да, ука.

Ёмонлар ҳам бор, улар кўп эмас. Аммо битта ёмоннинг ўзи ҳам кўп, мингта кўнгилларни синдиришга, етимларнинг кўзини ёшлашга ўша биттанинг озори ҳам етиб ортади. Олтинчи мактабда ўқидим, ёғиб ўқирдик. Директорнинг туҳматига қолдим, аттестатимни бермай қийнади. Усмонов, Муродов деган ажойиб муаллимлар тарихни, тил-адабиёт илмини юрагимга солдилар, Аллоҳ уларни раҳматига олган бўлсин. Абдукодир Муродов домлам ижрокўмга ишга кўтарилганди, мени туман газетасига жойлаб қўйди, бироқ муҳаррирнинг туҳматига учрадим. Етим эдим-да, етимни турткилайдиган ана шундай каслардан сақласин.

Ҳомидий домланинг ўксик болалигининг ўзи бир кисса.

УМР ВАФО ҚИЛСА, ТЎХТАШ ЙЎҚ...

Бобоси Абдулқаюм Холикзода, падари Абдулҳамид Охунд муллою тилло эдилар, биноан алайҳи, Ҳамиджон ҳам мулло бўлмаса бўлмасди.

1956 йили Низомий номли педагогика институтининг (ҳозир университет) тарих-филология

факультетига имтиҳон топшириб, талаба бўлди. Максуд Шайхзода, Натан Маллаев, Яҳё Ғуломов, Мазлума Асқарова каби ижод ва илм юлдузларидан ўрганмоқ, улар билан сўзлашмоқ, уларнинг сабоғини тингламоқ ўзи ифтихор эди. Худо бундайин устозларни талабанинг бахти учун яратган эса ажаб бўлмағай.

Дейлик, адабиётимиз тарихини сувдай ичган Натан Маллаев. У киши уйини, пулини, уст-бошини шогирдлариданаямаслигини кўпашитганмиз. Косонсойлик талаба Ҳамиджон Ҳомидовни институт газетасига (ҳозирги номи «Маърифат йўлида») ишга киритиб қўйди. Мана, эллик икки йилдирки, у газетачи-журналист, бу домлага хос илмий-иждоий касб-корларнинг дастлабкиси эди. Ўша-ўша қалам қўлида, илм ва ижод йўлида.

Битта мавзуни ярим асрдан буён муттасил тадқиқ қиладиган олим борми? Ҳамиджон Ҳомидий Фирдавсийни, «Шоҳнома»ни ўқиб, талабалигидаёқ юраги кизиганди. Фан номзоди, фан доктори, профессор бўлди, ўн йиллар ўтдики, ҳамон қўлида «Шоҳнома».

Ие, Ҳамиджон Ҳомидов умр бўйи Фирдавсийни ўрганиб, «Шоҳнома» ўқиб юраверганми? Мутлақо ундай эмас. Биз таъкидлаган нуқта олмоснинг минг бир киррасидан ягона жилва, холос.

Дарвоқе, у киши Ҳомидовми, Ҳомидийми? 1982 йил эди. Ҳомидов домла устози Ҳакимжон Ҳомидий билан икков яхши бир асарга тақриз ёзишди. Мақола битди, табиийки, котиблик шогирднинг зиммасида эди, имзоларни қўйди: Ҳакимжон Ҳомидий, Ҳамиджон Ҳомидов. Биринчи имзо эгаси қайта ўқиб, у ёқ-бу ёғини тузатган бўлди. Муаллифлар фамилиясига ҳам тузатиш

киритиб, «Ҳамиджон Ҳомидий»га айлантирди ва дедики:

- Бир марта шундай чиксин, газетхонлар ота-бола муаллифлар ёзибди дейишсин.

Шу-шу домла Ҳомидий бўлиб қолди, шу ном билан китобларига имзо қўйди, ажнабий нашрларга мақола ёзди.

Олмоснинг минг бир жилвасини юқорида айтдик. Ҳамиджон Ҳомидий ижодни журналистикадан бошлаганди. Кейин тарихчи, муаллим, олим, шарқ-шунос, адабиётшунос, манбашунос, эроншунос, «Авестошунос», ёзувчи, таржимон... деган иззатлар қўшилдики, қай бирини санаймиз.

Ҳозирга қадар домланинг ўтгиздан ортиқ илмий, бадий, таржима асарлари чоп этилди. Бу китобларнинг умумий адади бир миллион нусхадан ортади. Эронда, Озарбайжон ва Қозоғистонда, Россия ва Тожикистондаги илмий нашрлар ҳамиша Ҳамиджон Ҳомидий мақолаларига мунтазир. Эрондаги «Доиратул маорифи исломий» ва «Донишномаи жаҳони исломий» қомусларида у киши битган шарҳлар бор. «Авесто» ҳақидаги асарлари ҳамиша қўлма-қўл, юзга яқин шарқ мутафаккирлари тўғрисида маълумот берувчи «Тасаввуф алломалари»нинг 3-нашри (янги ном билан) тай-ёрланмоқда. Яқин орада бу китоб рус тилида ҳам босмадан чиқади. Шу йилнинг ўзида домла ижодий ҳамкорлари билан «Косонсой тарихи»ни (9 босма табоқ) чоп эттирди.

Форсча, туркийча, арабий битикларни ўқиб, англаб, бемалол тадқиқ қила оладиган, V-X асрнинг у ёғидаги маънавий бойликларни истиклол мафкурасига пайвандлаётган бундай алломалар, қанийди, минглаб бўлсалар.

- Умр вафо қилса, бир лаҳза тўхтаб туриш йўқ,- дейди Ҳомидий домла.

ИЛМИЙ ЖАРАЁН ЁХУД БИР САВОЛ

Бир неча йил бурун Шарофиддин Роқимийнинг «Тарихи касира» асари Наимжон Норкулов таржимасида китобхонлар қўлига текканди. Унга Ҳамид-жон Ҳомидий ва Неъмат Аминов сўзбоши ёзгандилар. Иттифоқо домланинг шогирдларидан бири Ҳуснигул Жўраева мурожаат қилади:

– Менга «Тарихи касира»да Ҳусайн Бойқаро ҳақида анчагина маълумот бор дейишганди. Аммо таржимани ўқиб, ҳеч гап тополмадим. Неъмат ака билан ўзингиз сўзбоши ёзган экансиз. Қўлёзмаларни қараб, менга ёрдам беролмайсизми?

Ҳомидий домла яхшилик учун, ижод ва изланиш учун яралган инсон. Гап шундаки, ўша ёш олима Ҳусайн Бойқаро ҳақида номзодлик диссертацияси тайёрлаётган эди. Домла ҳеч пайсалга солмай, Шарқшунослик институтига бориб, «Тарихи касира»нинг («Тарихи томм» ҳам дейилади) мавжуд ҳамма қўлёзма нусхаларини олди, улар етгита экан. Қарангки, тар-жима номукаммал нусхадан олинган бўлиб чиқди. Мукаммал қўлёзмада Ҳусайн Бойқаро ҳақида аллақанча қимматли маълумотлар битиб қўйилибди.

Ҳамиджон Ҳомидий ана шу битта изланишини шарҳлар экан, ўшанда Абдурахмон Жомий ҳақида ҳам оҳорли янгилик топганини гапириб берди:

-Ҳозиргача Жомий ҳазрат ҳақида шундай мутлақ фикр бор эди: у киши мадрасада дарс бермаган, ҳеч бир расмий лавозимда турмаган, бирорта подшоҳнинг хизматида бўлмаган. Кўрингиси, “Тарихи касира”нинг ўша мукамал қўлёзмасида Хусайн Бойқаро Абдурахмон Жомийни ўзининг биринчи мадрасасига бош мударрис қилиб тайинлагани ёзиб қўйилибди-да. Демокчиманки, изланган одам топади, қўлёзмаларда ҳали биз билмаган олам жаҳон оҳори бузилмаган маълумотлар турибди...

Фан догма эмас, у ҳамиша ривожланишда. Бунинг учун олимлар кашфиёти зарур. Бинобарин, номзодлик, докторлик диссертациялари ана ўша кашфиёт булиши керак-да. Нашр этилган тадқиқотларнинг синтезигина бўлган диссертация ва китобларни фавқулодда янгилик, фанга қўшилган хисса дейиш кийин, албатта.

Йўқ, Ҳамиджон Ҳомидий домла бундай дегани йўқ. Лекин у кишининг фикрларида ана шу ҳақли, мантикий тўғри ва жўяли хулоса яққол эди. Зеро, устоз ҳозиргача ўндан ортиқ диссертацияга илмий раҳбарлик қилган олим, ўнлаб фан номзоди ва фан докторлари домлага таъзимдалар.

Ҳомидий домла - атоқли «Авесто»шунос, бу ҳақда китоблар ёзган, барчаси биринчи манбаларга асосланган.

- «Авесто» - ҳақиқатни билмоқ илми, - деб таърифлайди у киши.

Шундай лўнда ва тушунарли таърифни эшитганмисиз?

«Авесто»ни деб Эронга борди. Ўттиздан ортиқ қўлёзма ва босма китоблар билан танишди, таққослади, хулосалар ясади. «Денкард» (9 жилдли) ва «Бундахшин»

деган асарларни олиб келди. Буларда «Авесто» ҳақида беҳад қимматли маълумотлар мавжуд. Қосим Ризоий таҳририда чоп этилган (2001 йил) Озорпот Меҳрозпандон мақолаларини ҳам Ҳомидий домла ўшанда олганди. Озорпот деганлари IX асрда яшаб, «Авесто»ни қоғозга туширган аллома экан. (У балки машҳур ривоятда айтилган 12 минг мол терисидаги нусхадан кўчиргандир, эҳтимол «Авесто»ни ёд билган бахшилар оғзидан ёзиб олгандир). Хуллас, домланинг авестошунослиги ўзи алоҳида мавзу...

Ҳамиджон Ҳомидий - бизнинг юртдошимиз. У киши раҳматли Маҳмуджон ака Маъмуров билан вилоятимиз адабий муҳитини ҳам тадқиқ этган, «Наманган адиблари» китоби нашр қилинган.

-Аслида ҳар бир тумандаги ижодий жараён ҳам мукамал ўрганишга муносиб, - дейди тиниб-тинчимас олим. -Чунончи, мен туғилиб-ўсган Косонсойни олайлик. Бу ерда IX асрдаёқ соҳиби девон ғазалнавислар бўлган.

Кейин домла Косоний нисбалик шоирларни санай кетди, ҳисоб ўндан ортди. У кишининг уқтиришича, бу тадқиқотлар жараёнида ҳам тарихимизнинг очилмаган қирралари кашф этилади, ҳам фанга ёш олимлар кириб келади. Ўшандай илмий ишларни уддалай оладиган ёшларни ҳам домла кўз остига олиб қўйибди.

МОЗАНДАРОНДАГИ САБОҚ

ҲАМИДЖОН ҲОМИДИЙ: - Эронда вақтим бемалол бўлиб қолди, Мозандаронга бордим. Бошимда ўзбек дўпписи, катта йўлдан шимол томонга яёв кетавердим. Каспий денгизи шундоққина кўриниб

турибди, соҳилга якин жойда нималардир қорайиб ўрмалаб юрибди. Ўшаккача 2-3 километр юрдим. Кўрсамки, денгиз бўйи катта шолিপоя бўлиб, тракторчилар шолига ишлов бсраётган экан.

Тракторчилардан биттаси тўхтаб, кабинадан тушди. Салом-алик қилдик.

- Қаердансиз? - деди.
- Ўзбекистондан, - дедим.
- Нима иш қиласиз?
- Институтда профессорман.

Форсийда сўзлашиб турувдик, халиги эроний инглизчалай кетди.

- Мен инглизчани билмайман, - дедим. Тракторчи қайта-қайта қарсак уриб, истехзо килди:

- Шарманда, шарманда, ҳайф профессор! Менга огир ботди, у - бу дедим. Тракторчи тагин ҳайратланди:

-Ахир, ёшингиз анчага борибди, профессор экансиз. Инглиз тилини билмаслигингиз туфайли манагинақа сафарларда ё талабаларингиз олдида уялмайсизми?

-Шўролар даври эди, бизга рус тилини мажбуран ўргатишган, инглиз тилини эмас.

Тракторчи яна кулди.

-Бизда инглиз тили мутлақо мажбурийи эмас, лекин ўрганамиз, ихтиёрий ўрганамиз...

Ўша тракторчининг иззаси менга аччиқ сабоқ бўлди. Аммо ёш ўтган. Ваҳоланки, биз ҳам кизиқишимиз, инглизчани ўрганишимиз мумкин бўлса-да, муаллимлар, дарсликлар муаммо эди. Ҳозир ёшлар учун тил ўрганиш имконияти беҳад кенг. Шу имкониятдан фойдаланиб, инглизчани, бошқа тилларни тўхтамай ўрганишлари

зарур. Мен буни талабаларга жуда кўп айтаман. Ёшлар тўғрисида бугун кўп шикоят гаплар айтилади, кулоклар ўрганиб ҳам кетган. Аммо ўша йигит-қизлар ўзимизнинг фарзандларимиз, набираларимиз-ку. Улар осмондан тушибдими? Ўзимиз тарбиялаганмиз, ахир. Нега ёшлардан ўпкалаймиз?

Ёшларни ҳурмат қилмаган одам ҳақиқий устоз бўлолмайди. Уларни тушуниш ва иззатлаш лозим. Мен ярим асрдан буён ёшлар билан ишлайман, бунинг учун давлат маош берди, унвон берди, орден берди. Буларга мен ёшлар туфайли эга бўлдимки, бугунги йигит-қизларни иззатлашим керакми-йўқми? Ҳатто улар олдида бурчлиман, дейман ўзимча.

Ёшлар тарбияси билан шуғулланиш қанча одамни боқяпти? Боғчаларда, мактабларда, лицей ва коллежларда неча юз минг одам мояна олади. Бола тарбиялаган оналарга давлат таътил беради, пул беради. Яна нима қилиш керак? Пул олиб, тарбия билан шуғулланмаймизда, ёшларни айблаб ўтирамиз! Бу ишимиз нотўғри.

Юсуф хос Ҳожиб минг йил бурун “Қутадғу билик”да ёзиб қўйибди: «Эй мўмина, кизинг ёмон бўлса, билгилки, сен она ўзинг ношуд. Эй ота, агар ўғлинг ёмон бўлса, сен ўзинг шундайсан».

Мен ўйлайманки, биз олий мактаб муаллимлари талабаларга меҳрибонлик, бағрикенглик, раҳм ва шафқат, мурувват, оққўнгиллик каби энг тоза фазилатларни ўз мисолимизда, ишимиз ва сўзимиз, эътиборимиз ва кўмагимиз билан юктиришимиз шарт. Негаки, масалан, мен ана шундай дарёдил алломалардан сабоқ ва андоза олганман, умр бўйи ўшалардай бўлишга интиламан.

Аниқрок килиб, талабанинг стипендиясига дахлдор нуктани айтгим келади. Талабанинг баҳоси ижобийлашгани сайин стипендиянинг миқдори яхшиланиб бориши тайин. Хуллас, муаллим қўйган баҳо талаба учун пул масаласига бориб такалади. Мени нотўғри тушунмасликлари учун алоҳида таъкидлайманки, баҳони сунъий ошириш фикридан мутлақо йироқман. Фақат айтмоқчиманки, аълочи талаба ҳам муайян бир дон саволга оқсаб қолиши мумкин. Ана шундай ҳолларда биз олим-педагоглар гуманист бўлишимиз зарур, талабанинг ҳақиқа хиёнат қилинмаслиги керак.

ЛИРИК ЧЕКИНИШ ЁХУД ХОТИМА

Наманганда устоз Ҳомидийнинг шогирдлари бисёр. Илм йўлида у кишининг қўлини тутган содиқ издошларидан бири НамДУ доценти Мў-минжон Сулаймонов бўлади. У «Зуллосонайн олим» деган бир тўплам берганди. НамДУ олимлари тартибга солиб, устоз таваллудининг 70 йиллиги муносабати билан (2005 йилда) тайёрлашган экан. Ушбу битикларга нукта қўйишга яқин «Зуллосонайн олим»ни ўқиб чиқдим ва кези келгани учун ушбу китоб ҳақида ҳам икки оғиз сўз лозим.

Унда Ҳамиджон Ҳомидий илмий-ижодий фаолиятининг статистик таҳлили ҳам берилибди. Чунончи, домла қаламига мансуб илмий ва илмий-оммабоп китоблар - 19 та, у киши муҳаррирлик қилган асарлар - 20 та, диссертацияларга оппонентлиги - 29 та, таржима асарлари - 10 та, ёзган дарсликлари - 9 та, манбашунослиги - 9 та, илмий ва илмий-оммабоп мақолалари қарийб 400

та. Шуниси борки, бу ҳисоблар 2005 йилдан у ёғидаги гап. Бу ёғидаги ижод самараларини Хомидийшунослар ҳали санаб улгурганлари йўқ.

«ЗуллISONайн олим»нинг мундарижасидаги сарлавҳаларни бир саҳифага терсангиз, домланинг инсон ва устоз, олим ва ижодкор сифатидаги ҳам сурати, ҳам сийрати намоён бўлади-қолади. Мана ўша сарлавҳалар. Олим, мутаржим, муҳаррир. Нуктадонлик. Достўк жарчиси. Хушчакчак, билимдон, фидойи. Самари амал ҳисобаст. Қомусийлик йўналишининг давомчиси. Фидойи адабиётшунос, қамрови кенг олим. Адабий сарчашмалар билимдони. Илмга чанқок қалб эгаси. Илм устоди ва беназир инсон. Теран нигоҳ соҳиби. Зукколик палласи. Эзгуликка йўғрилган умр. Олийжаноб инсон, нуктадон олим. Қўлғзмаларнинг зукко тадқиқотчиси...

Домла котмадан келган, ўрта бўй одам, қўйқўз, сочлари оқарган, юзи фариштали. Наманганда зиёли борки, у кишининг акалли номини эшитган. Камина ҳам ўкиб, ихлос қилиб юардим. Бирок танимасдим.

...Газетамиз идорасининг биринчи каватида 4-5 киши туришган экан. Иттифоқо зинадан тушдим-да, бу таниш-нотаниш кишилар билан салом-алик қилиб, ташқарига чиқиб кетдим. Газетамиз витринасига етганимда, биров исмимни айтиб чақирди. Қарасам, ичкарида мен билан сўрашган марғилон дўппили меҳмон, сиймосида юкоридаги сифатлар зухур этиб турибди.

-Бир дақиқага, - деди у киши. Қайтдим, яна сўрашдик.

-Мен Ҳамиджон Хомидийман, икковимиз танишиб олмаймизми...

Хижолатнинг зўридан тилимга калима келмай колди. Бундай ҳолларда айтиладиган узрхоҳ сўзни бир нав топиб олдим:

- Кечирасиз, танимасни сийламас бўпти, домла.

-Ҳечкиси йўқ...

Ўша илк учрашувда устознинг олимларга хос энг улуғ сифатини кайф этгандим: КАМТАРЛИК. Кейин кўп гаплашдик, Косонсойдаги хонадонга бордик. Ҳомидий домладек нозик қалб, зукко ва серзавқ, камсукум олим ҳадеганда учрайвермайди. Ёмонлик кўчалари бу инсонга бегона.

Газетхон пайкагандирки, устознинг таржиман ҳоли миридан сиригача битилгани йўқ, қаерда, қай лавозимларда ишлагани ёзилмади. Зеро, домла - олим, умр бўйи илм салтанатида ишлади, илм ўрганди, илм ўргатди, китоб ўкиди, китоб ёзди. Ҳомидий деган алломани англамоқ учун ана шундай маъ-навий таржиман ҳолнинг ўзи кифоя қилар.

Аммо Ватан қаердан бошланади? Шунини айтиб ўтмаса бўлмайди. Ватан уйимизнинг оstonасидан бошланади. Уни ҳатлаб ташқарига чиқсак, офтобни кўрамиз, тупрокни кўрамиз, она Ўзбекистонни кўрамиз. Ичкарига кирсак-чи? Бизни дунёга келтирган қиблагохимиз, волидамиз ўтирибдилар ичкари-да. У ерда биз учун соч тараган, бизга ўғиллар, қизлар ҳадя қилган, бизни оталик саодатига мушарраф этган бир дилбар ўтирибди. Ўша остона, агар билсангиз, буюк Ватаннинг дол белидаги энг музайян ва табаррук нақшдир, остонанинг у ёғи ҳам, бу ёғи ягона Ватан!

Ҳомидий домланинг остонаси ҳам гўзал ва

алломанинг бахти шул учун бутун. Кеннойимизнинг исми Онахон, 43 йилдан бери олимнинг хизматини қилиб, бирор ғал тутун қайтармаган окила бир аёл. Мусофирчиликка. бор-йўқ, оч-тўқ кунларга қаноатда яшаб, иззатли бўлди. Ижодкорнинг табиатига, аччиқ-тиззиғига чидаш жак-а осон ишмас аслида... .

Икков тўрт ўғил, бир кизни улғайтирдилар, фарзандларнинг бари олий маълумот олишди, келин-куёв. невара-чевара хаминкадар. Косонсойлик тала-ба Ҳомидов стипендияга кўз тиккан кунлар ўтиб кетган, аспирантнинг бир юзу беш сўм моянаси ҳам ортда қолган. Маошни олиб, ошга, нонга, сувга таксимлаб, тийинигача ҳисоб-китоб қилинган дамлар энди тарих. Энди ҳамма нарса мухайё, мукаммал. Бари ҳалолликдан, меҳнатдан, илмдан, ижод-дан, маърифатдан, инсонийликдан ва юксак маънавиятдан.

Домланинг оҳорли костюмига олтинранг, кумушранг мукофотлар, нишонлар тақилган. Улар орасида «Дўстлик» ордени энг мўътабаридир. Унвонлари, амаллари етарли эди, кафедра-ларга узоқ йил раҳбарлик қилди. Ариза битди, амал-памаллардан истеъфога чиқди. Катталар бўшатмай оёқ ти-рашди.

-Йўқ, - деди домла. - Менга талабаларим, дарсларим, каламим қолса бас. Иннайкейин, ёшим етмиш бешга борди.

Чорак кам бир аср яшаб, эллик йилдан ортик изланган, ижод қилган олим ҳамон тиним билмайди. Энди шогирдлари ва устозлари учун яша-моқчи. Шундоқки, 4-5 шогирди илмий тадқиқотларини яқунлаб, номзодлик, докторлик диссертацияларини тугатиш арафасида.

Уларнинг ҳимояси ва илмий унвони Ҳомидий домланинг ҳаракатисиз битмайди, албатта. Бу - бир.

-Иккинчидан, - дейди устоз. - Ҳаёт йўлимга илм чироғини ёқиб кетган устозларим олдидаги қарзни ҳам ўйлашим керак. Мақсуд Шайхзода, Натан Маллаев, Латиф Халилов, Яҳё Ғуломов, 20 йил ректорлик қилган Шопўлат Абдуллаев, Саидзода Усмонов, Мазлума Аскарлова, Ҳакимжон Ҳомидий каби алломалар ҳақида хотираларимни вақтли нашрларда эълон қилганман. Улар анчагина. Шуларни тўпладим, «Устозлар сабоғи - ақл чироғи» деб ном қўйдим. Иншооллоҳ, китоб бўлиб чиқади...

Домлага илмни Худо берган. Яна ёрлақаб умрни ҳам бериб қўйибди. Саксон ёшингиз муборак, мавлоно Ҳомидий домла! Ўзингиз тилагандай, умрингиз вафо қилсинки, яна кўп замонлар қуёшни кўрмоғингизни муяссар айласин!

*Нўъмон Раҳимжонов
филология фанлари доктори,
профессор*

ҲАЙРАТ СУРАТЛАРИ

Домла Ҳамиджон Ҳомидийнинг дилкаш, самимий, олижаноб инсонийлиги сингари фазилатлари қаторида фозил устоз савиясини алоҳида таъкидлагим келади. Бу нарсa кейинги йилларда яратган “Низомий дилбандлари”, “Наманган адиблари” (ҳаммуаллиф) каби илмий-адабий эсселарида тўқис зоҳир топган.

Ҳар икки тазкира бадиий адабиётга, сўз

маданиятига, ижодкорларга, адабий заҳматга катта меҳр, ихлос, фидойи муҳаббат билан ёзилган. “Низомий дилбандлари” тазкирасида Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика университети битирган, адабиётимизда чуқур из қолдирган Иззат Султон, Зулфия, Шухрат, Саид Аҳмад, Ҳамид Ғулом, Мирмуҳсин, Рамз Бобожондан эътиборан Ўктам Усмонов, Тўлаган Тўхтаев, Рауф Толибгача бир неча авлодга мансуб эллик тўрт истеъдод ҳақидаги мухтасар маълумотлар, ижодидан намуналар келтирилган.

“Наманган адиблари” тазкирасида эса қади мулайётдан ҳозиргача Наманган заминида яшаб ўтган ва сўнгги асрда фаолият юритган бир юз ўттиз олти шоир, ёзувчи, драматургларнинг ҳаёти, ижоди хусусида лўнда-лўнда маълумотлар берилган.

Мўъжаз адабий лавҳаларни Ҳамиджон домланинг кўнгил суратлари дегинг келади. Улар-аниқ, конкрет илмий-адабий факт ва маълумотлар билан муаллифнинг самимий дил эътирофлари омухталигидан юзага келган. Уларда ҳиссий идрок, кечинмали муҳокама билан мантикий мулоҳазорликка берилиш ўзига хос тарзда чатишиб, бир-бирига сингишиб кетган. Мухтасар лавҳаларда адиблар ижодининг асосий тамойиллари ҳақидаги қайдлар, таҳлиллар эътиборли. Унга қўшимча равишда яна шу нарсани айтиб ўтиш жоиз. Хусусан, адибларнинг ҳаёти, адабий фаолияти, яшаган даври, ижодий муҳити, оиласи, хуллас ҳаётини-биографик материални илмий-оммабоп йўналишда тақдим этиш етакчилик қилади. Ана шу ҳолатларни Ҳамиджон аканинг нуқтаи назари, эстетик баҳоси, умумлашма хулосалари жонлантириб юборади.

Эътиборли жиҳатлардан яна бири шундаки, мўъжаз лавҳаларда адабиётшунослигимиз учун муҳим бўлган тарихий ҳамда адабий маълумотлар Ҳамиджон аканинг мулоҳаза-муҳокамаларига сингдириб юборилган. Шу жиҳатда илмий лавҳалардаги факт-маълумотлар аниқлиги, янгилиги-яъни, ижодий жараённинг характерли хусусиятлари ила омухталиги билан адабиётшунослигимизда нуфузли, эътиборли ўринни эгаллайди. Хусусан, Пайғу Малик Косоний, Хиради Ахсиқатий, Файзий Косоний, Ҳодий, Васфит, Девона, Маҳзун, Ҳайратий, Хилватий, Доғиб, Раззоқ, бахши Козокбой ўғли, Шарифий ва ҳ.к. ўнлаб адибларнинг бетакрор шахсиятини, яшаган ва ижод қилган ижтимоий-маданий ҳаётни, замондошлари билан мулоқотларини, дунёкарашини, ижодий ҳамда шахсий тақдирини ёритиш масъулияти илмимиз олдида турган гоят долзарб вазифалар сирасидан.

Ҳамиджон ака асарларини шунчаки, кўз югуртириб, бепарво ўқиш мумкин эмас. Жўшиб, ёниб, эхтирос билан ёзади. Ўқувчини маънан ва фикран бойитади. Адабиётшунослик илмимизда алоҳида йўналиш касб этган илмий-адабий эссенавислик тақомилида ҳам файзли ўз ўрнига эга.

Ҳамиджон аканинг мўъжаз лавҳалари адабиётшунослигимиз ривожига алоҳида ўрин тутаяди, дедик. Дарҳақиқат, ушбу изланишлар бир неча авлодга мансуб шоир ва ёзувчиларимизнинг ижодий лабораториясини ўрганиш, бадиий маҳорат сирларини очиш, тажрибаларини умумлаштириш тақазоси сифатида маънавий-интеллектуал зарурат ўлароқ юзага келган.

Ушбу тазкираларнинг яна бир дилтўртар илмий салоҳияти шундаки, адиблар асарларидан келтирилган ибратли намуналар бадий тафаккур табиатини кўрсатиш баробарида ижод психологиясини янада чуқурроқ тадқиқ этиш учун текстологик кузатишларга ҳам кенг йўл очади.

Ҳамиджон домланинг илмий-ижодий кизиқишлари ғоят сержило, кўламдор. Шарқ мутафаккирлари ҳақидаги тадқиқотлар, рисолалар, туркум мақолалар олим изланишларининг яна бир самарали киррасидир. Бу борада “Олис-якин юлдузлар” (1990), “Қирқ беш аллома ҳикояти” (1994), “Кўхна шарқ дарғалари” (1997), “Даҳолар давраси” (2011) асарларини таъкидлагим келади. Уларда олимнинг илмий тафаккур тарзи, таҳлил йўсини Шарқ мумтоз филологияси билан шуғулланувчи мутахассислар фикрлаш табиатидан анчагина фарқ қилади. Хусусан, ушбу йўналиш учун кўпроқ академик услуб етакчи. Адабий матн, ижодкор маҳорати, баднияти, ҳаёт ҳақиқати, тарихий давр копорити яхлит уйғунликда ўрганилади, назарий умумлаштирилади. Ҳамиджон домла ушбу асарларида нафакат зукко тадқиқотчи, яна ижодкор сифатида намоён бўлади. У илмни ижодий фаолиятнинг ажралмас нафаси деб билади. Ана шу принципга қатъий амал қилади.

Биргина кўхна шарқ дарғаларининг поэтик ижодига муносабатини кузатадиган бўлсак, шеърятда сеҳр. илоҳий қудрат бор, дейди. Шеър тилидаги илоҳий гўзаллик, бадий нафосатда сеҳрли куч яширинган, дея тушунтиради. Жозибали тил-ифода воситалари орқали аклимизга таъсир кўрсатиб, юрагимизда зилзилалар уйғотувчи фикр-туйғулар охорида кечинмалар ҳақиқати

муҷассамлашган, дея англатади. Ўзига хос ришталарга қурилган, оҳанглар замзамасига асосланган образли фикрлашда, образли нутқда шеър тилининг бадий нафесати бор. Шу боис шеърятни руҳаний озуқа, маънавий хазина, деймиз.

Бадий баркамол асарлар адабий ҳақиқатлар силсиласи эканлигига Ҳамиджон домла алоҳида диққат-эътиборини қаратади. Илмий изланишлар машаққати ана шу ҳақиқатларни илмий-назарий тасдиқлаш йўлидир. Зеро, ҳақиқат исботланган ҳолатдагина гўзаллик, эзгулик масхабига етишади. Шу маънода, буюк адабий обидалардан бири «Авесто» ҳақидаги тадқиқотлар олим изланишларининг яна бир кўркам саҳифасини ташкил этади («Авесто» файзлари"-2001; «Авесто»нинг илмий ва адабий қиммати"-2005; «Авесто»дан «Шохнома»гача"-2008).

Илмимизда адабий танқидни “ҳаракатдаги эстетика”, дейиш расм бўлган. Олим адабиётшунослик кузатишларини ҳаракатдаги эстетика билан уйғунлаштириб юборади. Яъни, адабий матндан кўнглига инган бадий завқ-ҳайратларини замондошларимизнинг маънавий-интеллектуал эҳтиёжлари билан боғлаб ифодалайди. Ушбу тамойил айниқса тасаввуф тариқатлари тарихи ва машойихлар ҳақидаги тадқиқотларида бўртиб кўринади («Тасаввуф алломалари», 2004, 2006, 2008; «Тасаввуф: Қаранийдан Рушдийгача», 2005).

Диний-тасаввуфий, маънавий-ахлоқий, башарий кадриятлар истиклол адабиёти мундарижасидан собит ўрин эгаллади. Бадий маданиятимизнинг дин, тарих, фалсафа ва ҳ.к. соҳа йўналишлари билан вобаста ривож топиб келганлигини ўзаро боғлиқ ўрганишлик маънавий

эхтиёж тақозосида юзага келди. Бу борада Ҳамиджон домла даврнинг руҳиний талаб-эхтиёжлари тақозосига кўра бадий-эстетик тафаккурнинг ижтимоий-фалсафий идеали ҳам ўзгаришларга учраганлигига, янги ғоялар билан тўйиниб, такомиллашиб келганлигига алоҳида эътибор беради. Ижодий-адабий муҳитдаги эврилишлар янги ижтимоий, ахлокий-эстетик идеалларни илгари суради. Бу эса, ўз навбатида, янги мазмун билан йўғрилган адабий дидларни, эстетик савияларни юзага келтиради.

Шу тариқа адабиёт хотирасидан мустаҳкам жой олган, ўчмас излар қолдирган қадриятлар таҳлили олим изланишларининг яна бир муҳим тамойилини белгилайди. Фирдавсий ва ўзбек адабиёти масалалари адабий таъсир ва алоқалар йўналишида ўрганилади (“Бокий бўстон таровати”, 1986; “Шоҳнома”нинг шухрати”) 1992; “Барҳаёт шеърӣ қаср”, 1995; “Фирдавсий ва ўзбек адабиёти”, 2012). Фирдавсий бадий дунёсини ёритишда шеърӣ маданият, адабий қадрият масалалари узвий тадқиқ этилади. Сўз санъаткори билан даврнинг ижтимоий-эстетик идеали ўртасидаги муштараклик бадий тафаккурнинг руҳаний яқинлигини майдонга чиқаради. Гарчанд, ҳар икки халқ шоирларининг бадий тафаккур табиати турлича эса-да, башарӣ қадриятлар (ғўзаллик, адолат) талқини халқнинг турмуш тарзи даражаси билан изоҳланади.

Бу ўринда олим Фирдавсий ва ўзбек адибларининг шеърӣ назариясини бойитишдаги ҳаётбахш тамойиллар масаласини кузатади. Бидиёт тарихини белгилашда, шеърӣ назариясини бойитишда янги мазмун ҳал қилувчи аҳамиятга эга, дейди. Шу асосда халқчиллик, гуманизм масалаларига муносабат билдиради.

Ҳамиджон домланинг “Насрий Шохнома”, “Машиқзамин ҳикмат бўстони” (1996, 2004, 2008), “Қосонсой тарихи” (2012), “Устозлар сабоғи-ақл чироғи” (2012), “Поктийнат” (2014), “Алломалар олами” (2015), “Йиллар самари” (2015) сингари асарлари ҳам ўқувчиларга суҳбатдош, фикрдош.

Яна форс-тожик, рус, уйғур тилларидан қилган бадиий таржималари, олий ўқув юртлари талабалари учун ёзган учта ўқув қўлланмаси, икки дарслигини ҳам айтадиган бўлсак, заҳматқаш профессор Ҳамиджон Ҳомидийнинг илмий-адабий майллари нечоғлик салмоқдорлиги аёнлашади. Қўркам асарлари илмий-назарий тадқиқотчилик маданиятининг кенг имконияларини, илмий тафаккурнинг қиррадорлигини яна бир қарра тасдиқлайди.

Ҳамиджон домла, кўнгил ҳайратларининг суратларига айланган асарларингиз билан мулоқотлар, суҳбатлар асло сусаймасин, дегимиз келади. Ижодкор олим учун кўнгил суҳбатларининг бардавомлигидан ортиқ бахт бўлмаса керак.

Иброҳимжон Йўлдошев
филология фанлари доктори, профессор

«АВЕСТО» БИЛИМДОНИ

Филология фанлари доктори, профессор Ҳомиджон Ҳомидий ҳақида қоғоз қоралашга ўтириб, қандай номда сарлавҳа қўйсам экан, деб кўп ўйландим. Домла ҳақида ёзилган кўплаб мақола сарлавҳаларига боқдим. Ниҳоят, сиз кўриб турган сарлавҳани қўйдим. Сабаби, домланинг ҳар бир китоби ёки мақоласини ўқисам, унга қўйилган

номга, очиги, ҳавасим келади. Сарлавҳа қўйиш бобида домланинг дидига, билимдонлигига қойил колмасдан иложингиз йўқ. Бир мисол: шу сана мен университетнинг «Педагог» газетасига буюк мугафаккир Алишер Навоий ҳамда шоҳ ва шоир Заҳириддин Бобур ҳақидаги мақоламга ном қўйишни ўйлаб юрганимда устозга дуч келиб колдим. Бу ҳақда устозга айтдим. Домла бир оз ўйланиб туриб, «Эътироф» деб ном қўйинг, дейишди. Мақолам «Эътироф» номи остида босилиб чикди. Умуман, қачон ва ким бўлишидан қатъи назар, домладан маслаҳат сўрасангиз, эринмасдан жавоб беради, тушунтиради.

Домланинг сўнгги вақтлардаги энг сермахсул ижоди Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг миллий-маънавий кадриятларимизга алоҳида эътибор берилиши туфайли янада авж олди. Айниқса, тарихимиз сахнасида жуда катта қийматга эга бўлган «Авесто» асарини ўрганиш, тадқиқ этиш борасида домла кўп меҳнат қилдилар.

Маълумки, «Авесто»нинг яратилиши ҳақида турли фикрлар мавжуд бўлиб, баъзи манбаларда «Авесто» эрамиздан аввалги VII асрнинг охири ва VIII асрнинг бошларида яратилганлиги айтиланган. Бир гуруҳ авестошунослар китобнинг ёзила бошланишини бевосита Зардуштнинг Саблон тоғида кечган ҳаёти билан боғлайдилар. Домла «Авесто» файзлари» (Абдулла Қодирий номидаги Халк мероси нашриёти, 2001), «Авесто» ва тиббиёт» (Ибн Сино номидаги нашриёт, 2001) номли китобларида ёдгорлик таркибидаги энг кўхна мадҳиялар, мифлар ва мифологик образларга суяниб, унинг дастлабки қисмлари эрамиздан олдинги IX асрларда яратилган бўлиб, унда аждодларимизнинг энг

кадимий шеърлари, ҳатто уч минг йил бурунги мусиқа, бадий тафаккур мевалари, диний ақидаларни, илмий дунёқарашлари мужассамлашганлиги аниқ, деган хулосага келган. Бугунги кунда «Авесто» китобининг бундан уч минг йиллар аввал яратилганлиги тўлиқ асосланди. 2001 йилда «Авесто» китобининг 2700 йиллигига бағишлаб Хоразм диёрида улкан ёдгорлик мажмуи барпо этилди. Унда Президентимиз бу китобнинг яратилиш тарихи ва аҳамияти тўғрисида қуйидагиларни таъкидладилар: «Авесто», яъни «Ҳаёт йўриқномаси» деб аталган бу муаззам китоб хусусида сўз юритар эканмиз, аввало, унинг тарихи, бу мумтоз асарнинг аҳамияти, нима учун биз унга бу қадар катта эътибор бераётганимиз ҳақида тўхталиб ўтиш зарур, деб ўйлайман. Аввало, кадим-кадимда, яъни бундан 30 аср муқаддам мана шу мўътабар заминда яшаган аждосларимизнинг ақл-заковаги ва қалб қўри билан яратилган, ўн икки минг терига тилла суви билан битилган бу ноёб тарихий ёдгорликнинг замон тўфонларидан, қанча-қанча оғир синовлардан ўтиб, бизнинг давримизгача етиб келганининг ўзида катта маъно мужассам». «Авесто» китобининг дастлабки қисмлари Хоразмда ёзилган. Китоб кадимий Ўрта Осиё ҳақида жуда қимматли бир манба бўлиши билан бирга, бизга қулдорлик жамияти даврида китоб қандай ишланганлиги ҳақида фикр юритишга имкон беради. Китобдаги маълумотлардан биламизки, ўша даврларда китоб қилиш учун ҳайвонларнинг терисидан фойдаланилган. Ҳайвон териси жун, қон ва пардадан тозаланиб, яхшилаб қуритилган, сўнгра эса, силликланган.

* Каримов. И.А. «Авесто» китобининг 2700 йиллиги// Ўзбек тили ва адабиёти.-2001. - № 6. - Б. 3.

Асосан, кўй, эчки ва бузоқ териси ишлагилган. Тери тегишлича ишланиб, ёзишга мослаштирилгандан сўнг, унга хат битилган. Авваллари терилар бўлак-бўлак ҳолича кетма-кетига бир-бирига тахлаб кўйила берилган. Кейинроқ бориб тери бўлакларини бир-бирига тикиб, ўрам сифатида саклай бошланган. Вақт ўтиши билан тажриба ортгани сайин, ҳар қайси терини тўғри тўрт бурчак кўринишида кесиб, тенг ўртасидан букиб, букилган жойидан тикишни ўрганиб олишган.

Домланинг фикрича, «Авесто» китоби узоқ ўтмишга оид иқтисодий-ижтимоий ҳаёт, маданият, тил, ёзув ва халқ оғзаки ижодининг манбаи, муҳим ёдгорлик сифатида Ўрта Осиё, Озарбайжон, Эрон каби мамлакатларни ўрганишда ниҳоятда катта аҳамиятга эгадир. Шунингдек, «Авесто» бошқа барча диний китоблар сингари комусий моҳиятга эга бўлган асар ҳисобланади. Унда зардуштийлик динининг қонун-қоидалари, Яздони покнинг яккаю ягона яратувчилик қудрати, таърифий мадҳи билан бирга ижтимоий ҳаёт, турли ижтимоий табақалар, моддий олам, ҳар хил касб соҳибларининг турмушда тутган ўрни, дунё ва инсоннинг нокомиллиги, мавжуд тузум тартиб-низомлари, дунёнинг яратилиши, Жамшид замонида рўй берган бутун олти кишварнинг пайдо килиниши, маздопарастликнинг асл моҳияти, ўзга динлардан фарқи, инсон тафаккурининг мутлоқ ғоя билан боғликлиги каби кўп масалалар хусусида фалсафий мушоҳадалар юритилади.

Докторлик диссертацияси устида ишлаб юрган чоғларим домлага кўп маротаба мурожаат қилганман. Айниқса, «Авесто» билан боғлиқ ҳолатларда иқтибослар олдим, айрим ўринларнинг таҳлилида домладан

қораламоқдалар. Домланинг бугунги шижоатига, ғайратига қойил қолмасликнинг иложи йўк. Устозимизга соғлиқ, бардамлик, яна кўплаб шогирдларга устозлик қилиб юришларини Аллоҳдан сўраб қоламан.

Зоҳиджон Содиқов
Наманган давлат университети кафедра мудири,
филология фанлари номзоди, доцент

ИЛМГА ВА КАСБГА СОДИҚЛИК

Тилимизда содик, содиклик сўзларини ўзимизга энг яқин кишиларга нисбатан қўллаймиз. “Навоий асарлари учун қисқача луғат”да содиқ сўзига – 1) чин сўз; 2) садокатли, вафодор деб изоҳ берилади (1). “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да эса, содик (араб. Самимий, софдил, чин, ҳақиқий) Сидкидилдан берилган садокатли каби маъноларни ифодалашни айтилади (2). Устоз Ҳамиджон Ҳомидий ҳақида гапирганда беихтиёр ана шу сифатлар кўз олдимизга келади. Бир инсонни яқиндан билмоқчи бўлсанг, унга дўст тутинмоқчи бўлсанг, у билан бир пуд туз ейиш керак, - деган нақл ҳам бор. Каминанинг домлани таниганимга ҳам ўттиз йилдан ошибди. Талабалик йилларимда домлани узокдан, атрофимдаги устозларим, қолаверса, у кишининг яратган тадқиқотлари, китобларидан билардим. Ботиний тарзда домлага нисбатан менда ўзига хос меҳр уйғонган эди. Ўтган аср 90-йилларнинг бошида аспирантурада ўқиётган йилларимда раҳматли устоз Ғайбулла Саломов билан тез-тез Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика

университетига ташриф буюриб турардик, номзодлик диссертациям юзасидан Ҳомидий домладан расмий тақриз олишга ҳам муяссар бўлганман. Ниҳоят, 2007 йили докторлик диссертациямга илмий маслаҳатчилик қилишга розилик билдирганларидан кейин Ҳамиджон Ҳомидий домлани чинакамига яқиндан таний бошладим.

Устоз Ҳомидийнинг содиқликларини аввало илмга нисбатан кўрдим. Домла илмига амал қилган инсон сифатида, илм ўрганиш, илм ўргатиш ва илм борасида бахс юритишни ўзлари бутун умрлари давомида тадқиқ этиб келган Шарқ алломаларига монанд тарзда олиб бордилар ва буни шогирдларига ҳам ўргатиб келмоқдалар. Устознинг илмга бўлган садоқатлари ундаги ҳар бир муаммога, кичик ёки катталигидан қатъи назар жиддий қараб, ҳар бир масаланинг инжикликларини, нотекис йўлларида кўрқмай юришлари, муҳими, таҳлил, талқин сўқмоқларидан шахд билан ўтиб, ўз қарашларини айтишлари ва муҳим ҳуҷусалар чиқаришларида кўринади. Домланинг илмий рисоаларини худди бир асар ўқиётгандай мароқ билан мутолаа қиласиз, ундаги далилларнинг барчаси устознинг қуввайи ҳофизасидан ўтиб, янада шаффофланиши ва китобхонга ҳазм бўлиши осонлашувига гувоҳ бўласиз. Илмдаги бундай услуб камдан-кам олимларга насиб бўлади.

Домланинг илмга садоқатлари ўз илмий мавзуларига садоқатда, айниқса, яққолроқ кўринади. Фирдавсийнинг “Шоҳнома” асари, унинг ўзбекча таржималари ва ўзбек адабиётига таъсири масаласи устознинг асосий мавзуларидир. Домла қарийб 60 йил давомида жаҳон адабиётининг дурдонаси бўлган ушбу асар устида

тинимсиз изланишлар олиб бордилар. “Шохнома”ни тадқиқ қилишнинг табаррук ва машаққатли йўли домлани “Авесто”га, қолаверса, Ўрта асар Шаркининг буюк алломалари оламига олиб кирди. Биз шогирдларни ҳайратга соладиган нарса шуки, устоз Ҳомидий бугунги табаррук 80 ёшларида ҳам худди навкирон алломаларимиз каби илмий изланишдан толмайдилар. Ҳаракатларига тасанно айтгингиз келади, бирга юрсангиз, биз ёшларни орқаларида қолдириб кетадилар... . Шу ўринда устознинг яқин дўстлари, шоирликка даъво қилмаган Ўзбекистон халқ ёзувчиси Тоҳир Маликнинг қуйидаги сатрлари ёдга келади:

Алломаи замондир Ҳамиджон Ҳомид,
Эй фарзанд, сен буни доим ёдингда тут.

Бўлай десанг ақли бут,

Ҳамиджон Ҳомид этагин тут! (3)

Ҳамиджон Ҳомидийнинг содиқликлари яна — устозлари, дўстлари, ҳамкасблари, шогирдларига нисбатан яққол кўзга ташланади. Том маънода айтганда, устоз доимо жумлаи жаҳонга эзгулик қилиш илинжида яхшилик қилиш билан яшайдилар ва бу билан ўзларига маънавий озиқ оладилар. Адабиётшунослик, таржимашунослик, адабий танқидчилик ва матншунослик борасида қалам тебратаётган, шу соҳага сидқидилдан хизмат қилаётган ҳар бир ижодкор, тадқиқотчига, айниқса, ёшларнинг ўсишларига имкон қадар ёрдам беришга интиладилар. Буни шахсан ўзим жуда кўп кўрганман, гувоҳи бўлганман.

Домланинг ўз устозларига бўлган садоқати ҳам ибрат мактабидир. Чунки Ҳамиджон Ҳомидийнинг бугун қандай инсон эканлиги, кечаси ва бугуни, қолаверса,

келажаги унинг устозларига садоқатини кўрсатиб турувчи ҳаётний фактдир. Таъбир жоиз бўлса, ҳаёт мактабидир. Устоз талаба бўлган олий даргоҳда Максуд Шайхзода ва Натан Маллаевларнинг адабиётдан сабоқ берганликларининг ўзиёқ бу масаланинг моҳиятини яққол кўрсата олади. Шунинг учун ҳам ўша пайтларда Тохир Малик ТошДУда таҳсил олаётган бўлса-да, Низомий номидаги педагогика институти адабиётчи домлаларига алоҳида ҳавас билан қараганлиги бежиз эмас. Ҳомидий домланинг ҳамкасб дўстларига, ҳатто олий ўқув юрти деворларидан ташқаридагиларга садоқати ҳам ўзгача бўлган.

Алломаларимизнинг илм шундай бир хазинаки, уни қанча кўп сарфласанг ҳам тугамайди, аксинча, яна кўпайиб, бойиб бораверади, - деган хикматларига амал қилган устоз ўзининг илмдаги сафдошларига елкадош бўлишда ҳам намуна кўрсатди. Буни чинакам ҳамкасбларга садоқат сифатида тушуниш мумкин. Мана бир ҳаётний мисол. Бир пайтлар мамлакатимизда таржимашунослик фанининг бор ёки йўқ бўлиши таҳликаси пайдо бўлганида Ҳомидий домланинг устоз Ғайбулла Саломов, устоз Нажмиддин Комиловларни қанчалик қўллаб-қувватлаганликлари, бу борада кўплаб таҳлилий мақолалар билан марказий матбуот ва нуфузли илмий тўпламларда чиқишлар қилганликларини унутиб бўлмайди. Устоз Ғайбулла Саломов ўз хотираларидан лавҳа тарзида шундай ёзадилар “Биз ўшанда уч киши эдик: мен, Нажмиддин ва Тилак...”. Шунда биз домладан сўрар эдик, наҳотки шунчалик ёлғиз қолган бўлсангизлар, устоз!? Саломов домла юзларига табассум югуриб жавоб берардилар: “Ҳа, аммо Ҳамиджон Ҳомидий, Эрик Каримов каби калами

ўтқир, тилни ҳис қиладиган, таржима машаққатларини биладиган олимларнинг таҳлилий тадқиқотлари бизга малҳам бўларди. Бу ҳақиқат...”.

Устознинг шогирдларига садокати аслида алоҳида мавзу. Аммо мазкур тилакларимиз баҳона икки оғиз бу борада ҳам мулоҳаза юритиш жоиз деб ҳисоблаймиз. Бу менинг устозим - деб шогирд ўз устозини танлайди. Ҳақиқий шогирдни эса, устознинг ўзи танлайди. Ҳар иккисида ҳам “бу менман” дейишга ваколат берилмаган. Илмнинг нонини ейиш қийин. Айни пайтда ҳалол лукма билан шогирд тайёрлаш ҳам машаққатли меҳнатни талаб қилади. Ҳомидий домла ўнлаб фан докторлари ва фан номзодларини тайёрладилар, кўплаб олимлик васиқасини олганларга ёрдам қўлини чўздилар, ўрни келганда елка қўйдилар. Аммо домланинг бирор бир ҳолатда тамага йўл қўйганликларини эшитмаганмиз. Бу бир исбот талаб қилмайдиган аксиомадир. Домла ўз устозлари Мақсуд Шайхзода ва Натан Маллаевлар каби олий ўқув юртидаги камхарж талабаларга, эндигина илм оstonасига кадам қўяётган ёш тадқиқотчиларга ўзлари емасалар ҳам едиришга, киймасалар ҳам кийдиришга интилиб, ўрни келганда моддий ёрдам беришдек савобли иш қилганларини бир неча авлод шогирдлари ҳавас билан эслашади. Аксинча, устозларининг юзларига оёқ қўйишга етиб борганлар эса ўрни билан ўз экканларигина олишди... . Биз шогирдлар устоз Ҳомидийнинг ҳотамтойликларидан бир умр миннатдормиз ва буни фахр билан ўз касбдошларимиз ва шогирдларимизга айтиб беришдан чарчамаймиз. Бунга қойил қолмай илож йўқ.

Устоз Ҳомидий ўз иш жойига ҳам содиқ инсон.

Домла Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети (аввалги педагогика институти)да таҳсил олди, аспирантурани тамомлади, фан номзоди ва фан доктори илмий даражаларини ана шу муқаддас ўқув даргоҳида хатм қилди. Чинакам ҳаёт, илм, таълим йўлига ушбу ердан кирди ва бугун “Алломаи замон” даражасига эриша олди. Бу ташкилотнинг иссиқ ва совуқ, таназзул ва дориломон, паст ва баланд кунларида сабот билан туриб берди. Не-не алломалар, олимлар билан ёнма-ён ишлади. Уларга фақат яхшилик қилди, кези келган пайтларда ҳам ёмонлик қилмади, ҳатто тиламади ҳам. Дарахт бир жойда кўкаради, - деган ўғитга ҳаётий мисол бу! Буларнинг барчаси, албатта, содиклик туфайлидир.

Устоз Ҳомидий ўз она юртига содиқ инсон. Немисларнинг қаричи билан ўлчаганда муайян шаҳарнинг қандай нуфузга эга эканлиги у ерда университетнинг бор ёки йўқлиги билан ҳам белгиланади. Чет эл сайёҳларига ўз она шаҳрини таништираётган немис, аввало, олиму алломалари ва университети билан фахрланишни бошлайди. Устознинг жаҳон андозасидаги олим эканлигига унинг “Наманган адиблари” ҳамда “Косонсой тарихи” китобларини яратганлиги ёрқин далил бўла олади. Айтишларича, инглизлар ўз шаҳарлари, пойтахтларида ҳатто Шекспир асарлари қаҳрамонларига ҳам ҳайкал қўйган эканлар. Домла Ҳомидий наманганлик адибларнинг энг қадимги даврлардан то бугунги кунгача бўлган қалам аҳллари тўғрисидаги қимматли материалларни (рахматли Махмуджон Маъмуров билан ҳамкорликда) эринмай излаб топди ва уларга таъбир жоиз бўлса, тадқиқот ва маълумотлардан иборат бўлган ҳайкал

ўрнатди. Бир неча минг йиллик тарихга эга бўлган она шахри Косонсой тарихига оид тенгсиз тадқиқотлар ёзиб юртдошларига тақдим қилди. Юсуф Хос Ҳожиб таъбири билан айтганда - тарихни битикка битди.

Устоз Ҳомидий ўз оиласига содиқ ота. Турмуш ўртоқлари Онахон ҳожи ая билан тотув турмуш қуриб, тўрт нафар ўғилни вояга етказдилар. Фарзандлари Баҳромжон, Жамшидбек, Хуршидбек ва Беҳзоджонларнинг барчаси олий маълумотли бўлиб, халқимизга ҳалол хизмат қилашмоқда. Шириндан шакар неваралари атрофларида парвона.

Илмга, илмий мавзусига, устозлари, ҳамкасблари, дўстлари, ўз иш жойи, оиласи, шогирдларига садоқатли инсон албатта ўз Ватанига, киндик қони тўкилган юртига содиқ бўлади. Бугун 24 - маротаба ўз мустақиллигини нишонлашга интилаётган Ўзбекистон ҳам устоз Ҳомидий каби садоқатли инсонлар туфайли осмони мусаффо, халқи тинч, фарзандлари соғлом ва турмуш даражаси фаровонлашиб бормоқда. Устознинг умрлари бундан ҳам зиёда бўлсин, биз шогирдларнинг бахтига омон бўлсинлар, янги-янги тадқиқотлар, гўзал таржималарни яратишдан толмасинлар, эзгуликка садоқатлари янада жўш ураверсин.

Абдулвоҳид Нуриддинов
Наманган давлат университети ўқитувчиси

СЕРМАҲСУЛ ОЛИМ ВА КАМТАРИН УСТОЗ

Қадим Косонсой шахри 2500 йиллик тарихи давомида жаҳон аҳлига юзлаб олиму шоир ва мутафаккирларни етиштириб берган кўхна

масканлардандир. XI асрда яшаган ва фикҳ соҳасида “Бадоеъ-ус-саноеъ”номли машҳур асар ёзган аллома Мавлоно Алоуддин Абубакр ибн Масъуд Косоний, X асрда яшаб ўтган факих ва давлат арбоби Абу Наср ибн Сулаймон ал-Косоний, XII асрда яшаган шоир ва давлат арбоби Шамсиддин Муҳаммад Байғумалик Косоний, XII-XIII асрларда яшаган фикҳ олими Заҳириддин Ашраф ибн Нақиб ал-Косоний, Нақшбандиянинг Хожагон тариқатида етукликка эришиб Ислом оламида учинчи ва охириги бўлиб Аъзамлик (буюклик) рутбасига сазовор бўлган буюк мутафаккир ва аллома Сайид Аҳмад ибн Мавлоно Жалолиддин Хожагий – Косоний - Махдуми Аъзам ҳамда кейинги даврларда яшаб ижод этган Муҳаммад Аминхўжа Косоний, Амир Дарвеш Муҳаммад Косоний, Муртазо Муҳаммад Косоний, Муҳаммад Шариф Узлат Косоний, Махмуд ибн Валий Косоний (“Баҳр-ул-асрор”муаллифи), Муҳаммад Ҳакимхон ибн Маъсумхон тўра (“Мунтахабу-т-таворих” муллифи) ва бошқалар ана шу кўхна диёр фарзандларидир. Кўхна тарих ва бой чуқур маънавий илдизларга эга бўлган ватанимизнинг ушбу гўшасидан кейинги даврларда ҳам ўнлаб илм-фан дарғалари, фидоий инсонлар етишиб чиққанлиги барчага маълум. Ўзбекистон халқ таълими аълочиси, йирик адабиётшунос ва манбашунос олим, филология фанлари доктори, профессор Ҳамиджон Ҳомидий ана шундай фидоий инсонлардан биридир. 1935 йили Косонсой шаҳрида олдий этикдўз оиласида туғилиб вояга етган Ҳамиджон Ҳомидийни келажакда ўзбек адабиётининг йирик тадқиқотчиларидан бири, кўзга кўринган манбашунос олим бўлиб камолга етишишини кўпчилик тасаввур этмаган.

Ҳамиджон Ҳомидийнинг ҳаёти ва илмий фаолияти 1955 йилдан бошлаб Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институти, (ҳозирги педагогика университети) билан ҳамбарчас боғлиқ. Аниқроқ қилиб айтганда домланинг 53 йиллик онгли ҳаёти Тошкент Давлат педагогика университет) илмий-педагогик фаолияти билан боғлиқ ҳолда давом этмокда. Ўтган йиллар давомида у самарали илмий ижод билан биргаликда минглаб ёшларга мумтоз адабиётдан сабоқ берди, юзлаб шоғирдларига мураббийлик қилди.

Ҳамиджон Ҳомидий нафақат билимдон, зукко тадқиқотчи, балки меҳрибон устоз ва моҳир фан ташкилотчиси сифатида республика илм аҳлига танилди. Энг аввало домла илмий салоҳиятини кенг камровлилиги диққатга сазовордир. Зардуштийликнинг муқаддас китоби “Авесто”дан тортиб мумтоз форс адабиёти дурдоналаригача, тасаввуф алломалари ҳаёт-фаолиятидан тортиб замондош тарихчи олимлар ва ўлка тарихига оид муаммолар профессор Ҳамиджон Ҳомидий илмий тадқиқот фаолиятидан ўрин олган. Домланинг Абулқосим Фирдавсийнинг ўлмас “Шоҳнома” асари ва Зардуштийликнинг “Авесто” таълимотига оид илмий изланишлари айниқса илмий жамоатчилик томонидан юксак баҳоланди. “Барҳаёт шеърӣ қаср” (1979), “Бокий бўстон таровати” (1985), “Шоҳнома”нинг шуҳрати” (1992) монографиялари Фирдавсийнинг заволтопмасасари, унинг яратилиш тарихи, ғоявий мазмуни, таржималари хусусида муҳим маълумотларни берган бўлса, “Авесто” файзлари” (2001), “Авесто” ва тиббиёт” (2002), “Авесто”нинг илмий-адабий қиймати” (2003), “Авесто”дан “Шоҳнома”-

га”(2005) рисоаларида ушбу илмий ёдгорликнинг мазмун-моҳиятини тадқиқ ва талқин қилиш борасидаги устознинг чуқур илмий мушоҳадалари баён этилган. Домла илмий-иждодий фаолиятида, айниқса, бой ўтмиш маданий меросимизни, тасаввуф тариқатларини тадқиқ этиш муҳим ўрин эгаллайди. Устознинг икки марта қайта нашр этилган “Кўхна Шарк дарғалари” ҳамда “Тасаввуф алломалари” китоблари илм аҳллари ва кенг жамоатчилик томонидан юксак баҳоланган ва қимматли тадқиқот сифатида соҳа мутахассислари диққат эътиборидан ўрин олган. Домланинг ҳаммуаллифликда ёзилган “Косонсой тарихи” (2010) китоби ўлка тарихини ўрганиш борасида янгича ёндошувлар маҳсули бўлиб, юртдошларимиз томонидан илиқ кутиб олинди ва юксак баҳоланди. Устоз Ҳамиджон Ҳомидий босиб ўтган ҳаёт йўлига назар ташлаб домлани улкан бир мевали дарахтга ўхшаггим келади. Мевали дарахтнинг шохлари эгик бўлгани сингари домла босиб ўтган ҳаёт йўлининг ҳар бир йили самарали илмий ижод мевалари билан безалгандир. Зотан, инсон ҳаётининг мазмуни ҳам қанчалик яшагани билан эмас, балки ўзидан қандай ибратли ишлар, эзгу ва савобли амаллар қилгани билан ўлчанади. Шу жиҳатдан олиб қараганда домла Ҳомидий ҳам кўпчиликка ибрат бўла оладиган мазмунли ҳаёт йўлини босиб ўтди ва айни пайтда маънавий камолот чўққисида турибди десак, муболаға бўлмайди.

МУЛОҚОТ БАХТИ

ҲАМИША ХУРРАМУ САРСАБЗ ДАРАХТ

“Ҳақиқати Ўзбекистон” газетасининг жамоатчи мухбири, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институти доценти Ҳамиджон Ҳомидийнинг Ўзбекистон Халқ ёзувчиси, Ҳамза номидаги Республика давлат мукофоти лауреати, Ўзбекистон Халқ депутати Пиримқул Қодиров билан суҳбати:

— Пиримқул ака! Маълумки, Хуросону Мовароуннахрнинг туб аҳолиси ҳисобланган ўзбек ва тожиклар азал-азалдан, асрлар давомида бир тану бир жон бўлиб яшашган, барча маънавий ва моддий неъматларни бирга кашф этишган, ўз диёрлари учун жонларини фидо қилиб, душманларга қарши курашишган халқлар ҳисобланишган.

Сиз тожик халқининг таниқли ёзувчиси Пўлат Солиснинг “Сарагон” киссасини ўзбек тилига таржима қилганингизда, муқаддимада қуйидаги байтни келтирган эдингиз:

Куйласа, чалғуси бир,

Йиғласа, қайғуси бир.

Истардимки, мана шу мисраларга сингдирилган фикрларни мухлисларга батафсилроқ шарҳлаб берсангиз.

— Ҳамиджон! Шубҳасиз, ўзбеку тожик халқларининг ўзаро дўстлик ришталари жуда чуқур ва мустаҳкам илдизга эга. Шахсан мен ёшлигимдан ана шу мустаҳкам дўстлик илдизларидан маънавий озуқа олиб камолотга эришганман. Камина Ўратепа (Тожикистон)

худудининг ўзбеклар яшайдиган Кенгқўл кишлоғида таваллуд топганман. Биласиз, Ўзбекистон худудида қанча тожикзабон аҳоли истиқомат қилса, Тожикистонда ҳам шу қадар ўзбекзабон аҳоли мавжуд. Бунинг боиси эса минг йиллардан бери давом этиб келаётган “ён қўшни – жон қўшни”чилик, куда-андачилик, қариндош-уруғчилик, турмуш тарзининг ўхшашлиги, куйу қўшиқларнинг ҳамоҳанглиги, ошу таомининг, дўппию кийим, атласу адрасининг ўхшашлиги, шаклу шамойилининг, тақдиру ташвишларининг муштараклигидандир.

Бугунги кунда биз бу икки халкнинг муштарак тақдирларини ҳурмат қилган ҳолда уларнинг маънавий яқинлигию, мустақилликларини ҳам қадрлашимиз лозим. Зеро ҳақиқий дўстлик мезони тенгликдандир ва албатта, ҳаётда “Дўст бўлсанг ёнимда тур” шиори дастуруламал бўлиши лозим. Агар ўртадан тенглик кетиб, мен сендан каттаман, мазмунидаги ғурур устунлик қилса, самимий дўстликка путур етади.

Тожикистонлик адиб Пўлод Солис билан бўлган дўстлигимиз тенглик, биродарлик асосларига қурилган эди. Менимча, ҳар икки халкнинг мустаҳкам дўстлигини янада кучайтириш учун юзаки кибру ҳаволардан фориғ бўлишимиз, биродарлик, тенглик, камтарлик ҳистуйғуларини мустаҳкамлашимиз лозим.

– Маълумки, Темурийзодалар ўз она тиллари – туркийдан ташқари форс тилини ҳам мукаммал билишган, форс тилидаги адабиёт ривожига самарали ҳисса қўшишган. Жумладан, улуғ мутафаккир шоир, давлат арбоби Захириддин Муҳаммад Бобурнинг форс шеъриятига нисбатан муҳаббати баланд бўлганлиги

унинг асарларидан билиниб туради. Шу меҳр-муҳаббат натижаси бўлса керак “Бобурнома”да тожикларнинг тилию адабиёти, феълү атвори, яшаш тарзию, мақому маконлари хусусида, шунингдек, форсигўй шоирлар ҳақида бир қатор маълумотлар келтиради, улар тўғрисида ўзининг жозибадор фикрларини айтиб ўтади. Ҳатто у Панипат жангидан олдин амалдору аъёнлар ва лашкарлар қаршисида сўзлаган оташин нутқида “Шоҳнома”даги “Рустам ва Исфандиёр” жанги манзараларидан байтлар келтириб, қўшин руҳини янада жонлантиради ва мазкур жангга ғалабага эришади. Менимча, “Юлдузли тунлар” романини ёзиш жараёнида ана шу каби улутвдор маънавий руҳият, ҳиссиёт сизга мадад берган бўлса, ажаб эмас.

– Ана шу мазмундаги фикрларингизга тўхталиб ўтсангиз!

– Мирзо Бобур, умуман темурийзодалар даврида кўкалдошлик расм–русуми машҳур бўлган. Хусусан, шахзодалар бир нечта она – дояни эмиб катта бўлишган. Тарихий манбаларда Бобурнинг невараси Акбарнинг кўкалдошлари тўғрисида анчагина маълумотлар берилган. Мен шу каби тарихий маълумотларга таяниб, турку тожик ва хинд уруғларига мансуб кўкалдош ва доялар ҳаёти ва тақдирини тўғрисида асаримда муфасссал баён қилишга, тасвирлашга ҳаракат қилганман. Масалан, асли Хуросоннинг тожикзабон аҳолисидан бўлган ва Акбар билан бир онанинг кўкрагидан сут эмиб катта бўлган Зайниддин Кўкалдош 60 йилдан кўпроқ умрини иззату икром билан юқори мартабаларда ўтказган. Зайниддин Кўкалдош Бобурнинг энг ишончли саркардаларидан ҳисобланган. Афғонистонда қалғис вазият юзага келганда

Акбар уни Кобул ҳокими этиб тайинлаган. Зайниддин тадбиркорлик билан у ердаги барча мушкул вазиятларни бартараф этган ва Акбар бошчилигидаги марказий ҳукумат билан Афғонистон алоқаларини яхши йўлга қўйган. Акбар кейинчалик ўғли Салимга Зайниддин Кўкалдошнинг қизини олиб бериб, ўртадаги дўстлик ришталарини қандачилиқ билан ҳам боғлаб юборган, ҳамда умрининг охиригача дўстлик ва кўкалдошлик расм-русумларига содиқ қолган.

Албатта, бу икки халқнинг дўстлик ришталарига Фирдавсий “Шоҳнома”сию Навоийнинг “Ҳамса” достонлари катта маънавий мадад беришган. Бобур ва унинг авлодлари ёшлиқ йиллариданок ўз она тиллари бўлган туркий тил билан бирга форс тилини ҳам астойдил муҳаббат билан ўрганишган ва ҳар икки тилда минглаб байт шеърлар ёд олишган. Ушбу тарихий ҳақиқатга суянган ҳолда асарда Бобурнинг ёшлиқ йилларини тасвирлар эканман, унинг туркий ва фосий шеърлардан бирдек завқ олишини ушбу сатрларда ифодалаб бердим:

Қоши ёсинму дейин, кўзи каросинму дейин....

Зи мардони жаҳон мардий беёмуз....

Биринчи сатр Алишер Навоийга тегишли бўлса, иккинчиси Фирдавсий каламига мансубдир. Бобурнинг “Шоҳнома”га бўлган муҳаббатини унинг Фирдавсийнинг куйидаги байтини тошга ўйдириб ёздирганидан ҳам англаш мумкин:

Гирифтем олам ба мардию зўр,

Валекин набурдем бо худ ба гўр.

Тоҷикистонлик машҳур академик А.Мухторов Мастҷоҳ ноҳиясига тегишли Оббурдон қишлоғидаги

казишма ишлари пайтида мазкур байт битилган тошни топиб олган ва Душанбе давлат музейига тақдим қилган.

Бубарчамисолларшуни кўрсатадики, икки халқнинг маънавий бойлиги ва яқинлигини ифодаловчи Бобур амал қилган гўзал анъана унинг авлодлари томонидан ҳам янада сайкаллаштирилган, камолга етказилган.

— Яқинда “Авлодлар давони”ни икки бора мутоалаа қилиб чиқдим. Асар мазмунига тинчлик—омонлик, бирдамлик, ҳамжиҳатлик, дўстлик—муҳаббаткаби ғоялар сингдирилган. Ўқувчи асарда бадиий санъатнинг нафосатли тасвири билан биргаликда инсониятнинг рухий ва маърифий ҳис—туйғуларини англайди. Менимча, бу каби инсоний ғоялар бугунги кун учун жуда муҳимдир. Тасаввур қилайлик, Ҳумоюнни қийин дамларда Мулло Сурх исмли камбағал бир тожик йигити ўлимдан кутқариб қолади, ёки юкорида айтиб ўтилганидек, Акбарнинг дояларидан бири маърифатли тожик аёлидир. Ёки бўлмаса, сиз асар давомида ўз қаҳрамонларингиз тилидан бир қатор форс—тожик тилидаги шеърларидан, мақол ва маталларидан намуналар келтиргансиз. Айтингчи, буларнинг бари адабий ҳамкорликларнинг нишоналарими ёки сизнинг ижодий ниятингиздан келиб чиққан ифодаларми?

— Бобур ва унинг авлодлари, хусусан Ҳумоюн, Акбар ва Гулбаданбегимларда тожик халқига нисбатан ўзгача меҳр ва ишонч билан қарашган. Тожикзабон аҳоли ҳам уларнинг бу яқинликлари ва ишончларини ҳамиша оқлашган ва уларга меҳру муҳаббат билан муносабатда бўлишган. “Бобурнома”даги Дехкат қишлоғи бу фикримизга ёрқин мисол бўла олади. Тожиклар истиқомат қиладиган бу қишлоқ ҳозир ҳам мавжуд. Мен бир неча

марта у ерда меҳмонда ҳам бўлганман. Бу қишлоқ Оксув, Мўрияк деб номланган ўзбеклар яшайдиган қишлоқларга яқин жойлашган. Бироқ Дехкат улардан кўра душмандан сакланиш учун жуда қулай жойлашган. Шу сабабдан ҳам Бобур қиш пайти қочқинда юрганда мазкур қишлоқда туриб қолган ва қишлоқ оксоқолларидан бирининг уйида яшаб турган. “Бобурнома”да мазкур оксоқолнинг 107 ёшли онаси алоҳида қайд қилиб ўтилган. Икки дўст халқнинг меҳру муҳаббатини янада равшан кўрсатиш мақсадида Шайбонийлар томонидан Ўратепада мазкур оксоқолнинг қўлга олиниши, гарчи шунчалик азобу уқубатларга солинса-да, Бобурни сотмаганлиги, бу пайтда эса Бобурнинг дарҳол Дехкатдан Исфара томонга ўтиб кетиши натижасида хавфу хатардан омон қолганлиги ва шу туфайли мезбонларнинг, яъни оксоқоллар оиласининг ҳам душман кистовидан қутилиб қолганлиги ҳикоясини келтириб ўтганман. Бундан ташқари, вақтида Бобур ва Ҳумоюндан кўрган яхшиликлари эвазига Мулла Сурхнинг Тар саҳросида Ҳумоюн ва унинг севиқли умр йўлдошини ўлимдан қутқариб қолгани тожик халқининг танти ва мардлигидан нишона сифатида кўрсатиб ўтилган.

— XV асрдан кейин кўпчилик ўзбек ва тожик шоирлари зуллисонайн, яъни ўзбек ва форс тилларида ижод қилувчи бўлишган. XIX аср охирлари ва XX аср бошларида зуллисонайнлик анъанаси янада ривожланган. Бу икки халқнинг аксарият шоирлари ҳар икки тилда девонлар битишган. Жумладан, Зуфархон Жавҳарий исмли тожик шоири ўзбек ва араб тилларида ғазаллар ёзган. Унинг ўзбек шоири Муқимий ва ўзбек кизи Офтобхон тўғрисида достони ҳам мавжуд. Жалол

Икромий, Фотих Ниёзий, Фазлиддин Мухаммадиев, Ҳасан Ирфон, Ҳабибулло Назаров каби тожик ёзувчиларининг асарларида ҳам ўзбек ва тожик фарзандларининг тимсоллари яратилган. Айни шундай файз сизнинг асарларингизни ҳам безаб турганлиги китобхонларга маълумдир. Ўзбек ва тожик халқининг адабий алоқалари тарихи тўғрисида И.С.Брагинский, Э.Шодиев, Н.Комилов, С.Воҳидов, М.Бақоева, А.Сайфуллоев каби олимларнинг бир қатор тадқиқотларида ёзиб ўтилган. Бироқ, афсуски, тожик шоирларининг ўзбек ёзувчилари асарларини тарғиб қилгани ёки аксинча, ўзбек адибларининг тожик тилидаги мерослари хусусида, уларнинг маданий ва адабий ҳамкорликларини ўрганиш борасида йигирманчи асрда ва ундан кейинги даврлардаги тадқиқотларда жуда кам учрайди. Бу масалада сизнинг фикрингиз қандай?

— Йигирманчи асрнинг дастлабки йилларида ўзбек ва тожик халқининг ёрқин дўстлик ришталари тўғрисида янги саҳифалар очила бошлаган эди. Бу борада машҳур самарқандлик аллома Маҳмудхўжа Бехбудий, бухоролик таникли адиб Абдурауф Фитрат ҳамда уларнинг тошкентлик ҳаммаслаги Абдулла Қодирий, андижонлик Абдулҳамид Чўлпонлар алоҳида эътибор қаратишган эди. Бунинг натижасини эса қуйидагиларда кўриш мумкин. Биринчи адабий журнал “Оина” икки тилда – ўзбек ва тожик тилларида нашр этиларди. Ўз оиласи даврасида тожик тилида сўзлашадиган М. Бехбудий ўзининг “Падаркуш” драмасини ўзбек тилида ёзган эди ва ўзи уни сахналаштирган. Бунинг таъсирида эса ўша пайтдаги ёш адиб Абдулла Қодирий 1915 йили “Бахтсиз куёв” пьесасини яратган эди. Бу асар Тошкентнинг “Қолизей”

театрида намоён қилинган эди.

Беҳбудий томонидан тамал тоши қўйиб берилган драма санъати Ҳамза Ҳакимзода учун ҳам катта воқеа бўлган эди. Афсуски, бизнинг адабиётшуносларимиз бу воқеанинг моҳиятини ҳозиргача ифодалаб беришолмаган. Суҳбатимизнинг мавзусига оид бўлган шу нарсани таъкидлашни истардимки, Ҳамза, Абдулла Қодирий, Ғафур Ғулом ва Абдулла Қаҳҳор каби ўзбек адабиётининг ривожига улкан ҳисса қўшган адиблар форс тилини мукамал билишган. Шу билан улар қадимдан келаётган классик анъаналаримизни ҳам давом эттиришган. Афсуски, шундай анъаналар охириги вақтларда жуда заифлашиб қолди. Ваҳоланки, агар ўзбек олими форс-тожик тилини билмаса, тарихий манбалардан узоқда бўлади, тўғрироғи тарихдан беҳабар қолади. Чунки, тарихимизга оид қўпчилик манбалар форс-тожик тилида ёзилгандир. Масалан, камина форс-тожик тилидан хабардор бўлганим шарофатидан тарихий романлар устида ишлаш менга жуда қулайдир. Бинобарин, ўтган шоиру ёзувчиларимизнинг хайрли анъаналарини давом эттириб, ривожлантиришимиз даркор.

Суҳбатимиз ҳулосасида яна бир бора Шайх Саъдийнинг Нью Ёркдаги Бирлашган Миллатлар ташкилоти биноси пештокига таржимаси билан битиб қўйилган қуйидаги байтини эслаб ўтмоқчи эдим:

Баъни одам аъзои якдигаранд,

Ки дар офариниш зи як гавҳаранд.

Чу узве ба дард оварад рўзгор.

Дигар узвҳоро намонад қарор.

Бани башарни ахил ва иттифокликда яшашга тарғиб

килувчи бу донишмандона байтлар маънавий ҳаётнинг асоси бўлиб, бу бир неча асрлар мобайнида ҳаммаслақ яшаётган ўзбек ва тожик халқига ҳам мансубдир. Шу асос заминида дўстлигимиз худди ҳамиша яшнаб турувчи ва ҳеч қачон ҳазонга учрамайдиган дарахт мисоли нашоу намо топиб, самара беради. Бунинг учун эса доимо уни ўзимизнинг маънавий фазилатлар обиҳаёти ҳамда меҳру муҳаббат қуввати билан парваришлаб туришимиз даркор.

— Тўғри айтасиз, азалий ва абадий дўстлигимиз тағзаминини бошқалар ҳавас қиладиган даражада янада мустаҳкамроқ қилиш учун ёзувчи ва олимларимиз олдида катта масъулият ётибди. Шайх Саъдий ишора қилганидек, дўстлик дарахтларини янада кўп экишимиз ва уларнинг ширин меваларидан тотишимиз, аксинча душманлик ниҳолларини ўртадан узиб ташлаб, ранжу машаққатларни бартараф этишимиз лозимдир:

Дарахти дўстий биншон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоли душмани баркан, ки ранжи бешумор орад.

Қалби жаннатдек нурафшон ўзбек ва тожик халқларининг дўстлик дарахти янада хуррам ва ҳамиша сарсабз бўлсин, бу дарахтнинг мевалари бизни азали пайвасталиги янада кучайтирсин, халқларимизга мададкор ва балоғардон бўлсин.

— Самимий суҳбатингиз учун сизга миннатдорчилик билдирган ҳолда, умру ижодингизга файзу баракотлар истаб қоламан!

“Ҳақиқати Ўзбекистон”, 2010, 2июнь

ҲОМИДИЙ ДОМЛА САБОҚЛАРИ

– Устоз, ярим асрдан зиёд вақт давомида Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетида илмий-педагогик фаолият олиб бормоқдасиз. Рости, бундай бахт ҳаммага ҳам насиб этавермайди. Бундай бахтнинг калити, Сизнингча, нимада?

– Менинг 50 йилдан зиёд умрим университет аудиторияларида кечди. 1958 йил 18 сентябрда “Педагог” газетасига мусаххих, котиб сифатида ишга қабул қилинганман. Сўнг “Умумий тилшунослик” кафедрасида ассистент бўлдим, “Ўзбек адабиёти” кафедрасида аспирантурани ўтадим, аввал фан номзоди, кейин фан доктори, профессор илмий даражалари ва унвонларига эга бўлдим. 1982 йилдан 2010 йилга қадар аввал “Ҳозирги ўзбек адабиёти”, кейин “Ўзбек классик адабиёти” кафедраларини бошқардим. Демак, педагог – “илм хўшачини” (“илм андизида машок терувчи” – Абдурахмон Жомий) сифатида шаклланишимда, камолга етишимда шу даргоҳ асосий ўчоқ бўлди.

Сиз мени бахтли инсон деб атадингиз. Менинг назаримда, бу бахтга эришишим, бир томондан, табиатимдаги меҳнаткашлик, тиришқоқлик туфайли бўлса, иккинчи томондан, республикаimizдаги энг кўхна маърифат даргоҳида ўқиганим, устозларимнинг ибрати ва таъсири деб биламан.

– Дарҳақиқат, инсон камолотида устозларнинг ўрни бекиёс. Шу ўринда, сизни илм сарчашмалари сари йўллаган, ҳаёт сабоқларини берган устозларингиз ҳақидаги хотираларингиз билан ўртоқлашсангиз.

– Илм оламига қадам қўяр эканман замонамиз

алло маси Максуд Шайхзода, академик Яҳё Ғуломов, Ҳамид Сулаймон, Шопўлат Абдуллаев, Саид Усмонов, Натан Маллаев, Ҳакимжон Ҳомидий, Мазлума Аскарова, Қудрат Аҳмедов сингари ўзбек тарихшунослиги, тилшунослиги, адабиётшунослигининг дарғалари этагини тутдим.

“Ўзбек адабиёти” кафедраси аспирантурасига дохил бўлганимдан сўнг Шарқ адабиётининг зукко донишманди Натан Маллаев илмий раҳбар этиб тайинланди. Устоз менга Фирдавсий “Шохнома”сининг бир ўзбекча таржимаси” деган мавзунини номзодлик диссертацияси мавзуси сифатида белгиладилар. Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг Қўлёзмалар фондига бориб, “Шохнома” таржимасининг барча қаламий нусхаларини, 1903, 1906, 1909 йиллардаги тошбосма нусхалари билан танишиб чиқдим. Ҳар бири минг саҳифалик қўлёзмаларни тошбошма нусхалар билан қиёслаб ўқишдек машаққатли ва мураккаб иш дастлаб мени ваҳимага солди. Шу босис: “Устоз, “Шохнома” таржималари жуда улкан асарлар экан, уларни ўқиб чиқишга жуда кўп вақт кетади. Боз устига, араб ёзувидаги қўлёзмаларни ўқишда укувим ҳали мукамал эмас. Менга бирон ихчамроқ мавзу берсангиз”, дедим. Гап орасида “Тулистон”нинг ўзбекча таржимасини ишласам қандай бўларкин, деган мулоҳазани ҳам билдирдим. Устоз узок ўйлаб турдилар-да, “Ҳамиджон, илмда енгил-елпи йўл изламоқ яхшиликка олиб келмайди. Мен сизни заҳматкаш йигит деб билардим”, дедилар. Шундан сўнг қўлёзмаларни ўқишга шўнғиб кетдим, бу хусусда бошқа гап очмадим. Натижада докторлик диссертациям ҳам “Шохнома” билан боғлиқ ҳолда “Фирдавсий ва ўзбек адабиёти” муаммосига

бағишланди. Бунн қарангки, ҳамон “Шоҳнома”ни ўрганиш адоғига етмайди.

Айтмоқчиманки, ҳаётда ва илмда эришган ютуқларим, инсоний фазилатларимнинг барчаси Максуд муаллим, Ҳамид Сулаймон, Азизхон Қаюмов, Яҳё Ғуломов, Муҳаммад Давлетшин, Зухриддин Нуриддинов, Мазлума Асқарова каби устозларим шарофати деб биламан. Бунинг учун уларнинг сиймоси олдида ҳамиша таъзим қиламан ва бир умрга ўзимни улардан қарздор деб биламан. Ҳаётда учраб турадиган қийинчиликлар, зиддиятларга бепарво қараш, айрим норавобин ҳамкасблар, дўстларнинг ғаламислигини кечириш ҳам менга Максуд муаллим ва Натан Маллаевдан ўтган, деб биламан.

– Кўп йиллар олий таълим даргоҳида фаолият кўрсатган тажрибали устоз сифатида бугунги кунда таълим тизимида амалга оширилаётган ислохотларга муносабатингиз қандай?

– Ҳозирги глобллашув даврининг ўзига хос қонуниятлари, талаблари бор. Айни тезкор замонда ҳаёт билан баробар қалам қўйиш, истиқболли режалар асосида ишлаш, келажакни кўра билиш шарт. Шунинг учун ҳам юртимизда узлуксиз таълим тизимига ўтилганлигини, соҳада амалга оширилаётган ислохотларни жуда катта маърифий жараён деб ҳисоблайман ва қўллаб-қувватлайман. Ўқув жараёнига замонавий технологияларнинг жорий этилаётгани, муттасил янгиланаётгани ва такомиллаштирилаётгани – жиддий ҳодиса. Бугун профессор-ўқитувчи ҳам, талаба ҳам компьютер тахнологияси, интернет тизимининг сиру асрорларини билиши ва истаган пайтда жаҳон илмида, таълим-тарбия

йўналишида юз бераётган янгиликлардан, жараёнлардан хабардор бўлиши, улардан ижодий фойдалана олиши зарур. Чунки бу давр талаби, тез ривожланиб бораётган ҳаёт тақозосидир. Лекин ўзимнинг шу соҳада нўноқлигимдан афсусланишимни ҳам яшириб ўтирмайман.

– Фаолиятингиз давомида бир неча авлод вакилларига таълим-тарбия бердингиз. Бундан 30-40 йил аввалги талаба билан бугунги кун талабаси ўртасида қандай ўхшашлик ва фарқли жиҳатларни кузатгансиз? Сизнингча, бугунги ёшларнинг ютуғи нимада?

– Тўғри таъкидлаганингиздек, аспирантлик йилларимдан буён таълим жараёни билан бевосита боғлиқман. Шунинг учун талабалар ҳаётини, ўқиш жараёнини мунтазам кузатиб бораман, ундаги мусбат ва манфий жиҳатларни ўз ақл тарозимида ўлчаб юраман. Олий ўқув юртларида таълим жараёнлари аниқ мақсадга йўналтирилганлиги билан талабаларни кунт ва масъулият билан билим олишга даъват этади. Бугунги кун ёшлари ҳақиқатдан ҳам энг бахтли, саотдатманд ёшлар. Чунки уларнинг аксарияти истиклол даврида туғилиб вояга етган, унинг нону-тузи билан катта бўлган. Ёшларимиз қалбида “мен ўзбекман” деган миллий ғурур, ифтихор туйғуси жўш урмоқда. Қолаверса, давлатимиз томонидан уларнинг соғлом ўсиши, билим олиши учун барча шароитлар яратилган. Биргина ҳаётий мисол: якуний назоратдан ўтолмаган ёки зарур баллни тўплай олмаган талаба уни қайта топширса, ўша ойдан стипендия олади. Тўлов-контракт асосида таҳсил олаётган талабалар томонидан тўланган маблағ стипендия тарзида ўзига қайтарилади. Бундай ҳолат шўро даврида ҳеч кимнинг тушига кирган ёки

хаёлига келган ҳам эмас. Ёшлар буни тўғри англаган ҳолда тўқликка шўхлик қилмай масъулият билан ўқишлари, фан асосларини чуқур ўзлаштиришлари шарт.

Қувонарлиси шундаки, юртимизда иктидорли ёшлар жуда кўп. Оммавий ахборот воситалари орқали халқаро микёсдаги олимпиада ва танловларда иштирок этиб, фахрли ўрин эгаллаётган ёшлар ҳақидаги хабарлар билан танишиб, тўлқинланиб, фахрланиб юраман. Шундай ёшлари бор юртнинг келажаги норлоқ эканига шубҳа кўзи билан қаровчиларни эса ўта нолонлар, деб биламан.

— Кейинги пайтларда “Устозлар сабоғи — ақл чироғи”, “Низомий дилбандлари” сингари китобларингиз дунё юзини кўрди. Ёшлар маънавиятини юксалтиришга хизмат қиладиган, илмий-адабий қимматга эга бўлган бу асарларнинг яратилишига нима туртки бўлди?

— Кунларнинг бирида дарсдан чикиб уйга кетмоқчи бўлиб турсам, машҳур тарихшунос дўстим Абдуғафур Набиев (Аллоҳ охиратларини обод қилган бўлсин) учраб: “Юринг, устоз Яҳё Ғуломов санаторийдан келибдилар, зиёрат қилиб келамиз”, деб қолдилар. Биргаликда устоз истиқомат қиладиган ўша пайтдаги Россия меҳмонхонасининг рўпарасидаги 9 қаватли уйга бордик. Эшикни устознинг ўзлари очдилар: “Эй, яхши кеп қолдинглар. Ош дамловдим. Кеннойингиз мазам йўқ деб хонасига кириб олди. Таом кўпчилик билан мазали”, дедилар. Қисқа суҳбатдан сўнг устоз паловни сузиб келдилар. Учовлон паловни пок-покиза туширгач, анча суҳбатлашиб ўтирдик. Соат кеч еттиларда кетиш учун изн сўрадик. Домла дастурхонга фотиҳа қилдилар. Энди ташкарига чиқмоқчи бўлганимда домла: “Ҳомиджон,

тўхтанглар, сюрприз бор, сюрприз”, дедилар-да, ичкарига кириб кетдилар. Бир зумдан сўнг қўлларида фан номзоди дипломи билан чикдилар. “Йўл-йўлакай ВАКка кирувдим, диссертациянгиз тасдиқланган экан, дипломингизни олиб келдим”, дедилар. Дипломни қўлга олиб йиғлаб юбордим, устозга миннатдорчилик изхор этдим. Хайр-хўш чоғида устоз: “Биз қаерда юрсак ҳам, шогирларни ўйлаб юрамиз”, дедилар. Ўтган йили нашр этилган “Устозлар сабоғи – ақл чироғи” китоби устозларимнинг менга кўрсатган ана шундай меҳрибончиликларига миннатдорчилигим изхори сифатида дунёга келган.

1982 йили “Ҳозирги ўзбек адабиёти” кафедраси мудирлигига танловдан ўтдим. Орадан бир канча вақт ўтгач, университетнинг ўша даврдаги ректори академик Ғанижон Абдурахмоновдан Ёзувчилар уюшмаси лабораториясида университетни тугатган адибларнинг портретини тайёрлатиб келиш учун хат тайёрлашга рухсат беришларини сўрадим. У киши рози бўлди. Хатни уюшма котиби курсдошим Ўктам Усмоновга олиб бордим. Биргаликда адиб Сарвар Азимов хузурига кирдик. Раис хатни ўқиб кўриб, бир четига “Фотолабораторияга. Рўйхатда кўрсатилган адибларнинг фотопортретлари уюшма ҳисобидан тайёрлаб берилсин”, деб ёздилар ва қўл қўйиб бердилар. Орадан кўп ўтмай, портретлар тайёр бўлди, уни кафедрага келтириб, тартиб билан илиб қўйдик. Орадан бир неча йил ўтгач, университетга техника фанлари доктори, профессор Баҳром Ғафурович Қодиров ректор бўлиб келдилар. У киши кафедрага келган чоғларида менга қараб: “Ҳамиджон домла, санъат факультетидаги Ғофир Абдурахмоновга айтиб, бу

адибларнинг портретини чиздиринг, ҳақини мен бераман”, дедилар. Ғофир Абдурахмонов бир неча йил давомида 38 нафар ёзувчининг портретини чизиб берди.

Ўша портретлар ўтган йили университетимиз ректори Улуғбек Илёсович Иноятовнинг ҳам диққатини тортди. Кунларнинг бирида юмуш билан хузурларига кирсам, портретлар ҳақида гап очиб: “Шунча адиблар хусусида бир китоб килса бўлмайdimи, домла? Шу ишни ўз зиммангизга олмайсизми?” дедилар. Айни пайтда талаба ва устозлар қўлида бўлган, кўп дуоларга сабаб бўлган “Низомий дилбандлари” китоби ана шу турткининг мевасидир.

– Меҳнат фаолиятингиз давомида рўй берган ва сизни ҳаётингиз сабоқ чиқаришга ундаган ибратли воқеани биз билан баҳам кўрсангиз.

– Фаолиятим давомида жуда кўп ишчилар, муаллимлар, раҳбарлар, олимлар билан мулоқотда бўлдим. Улардан сабоқ, маънавий озуқа олдим. Кундалигимда Матёқуб Қўшжонов, Иззат Султонов, Юнус Тошпўлатов, Алибек Рустамов, Азиз Қаюмов сингари академиклар билан мулоқотлар чоғида юз берган қизиқарли ва ибратли воқеалар алоҳида ҳикоятлар тарзида битилган.

Номзодлик диссертациямни Ўзбекистон Фанлар Академияси Тил ва адабиёт институтининг ўша даврдаги директори шевашунос олим Болта Жўраевга йўлланма хат билан олиб бордим. У киши хатни ўқиб кўрди-да: “Ҳозир барча ходимларимиз ғоятда банд. Ишингизни қабул қилганимиз билан олти ойгача муҳокама қилиб беролмаймиз”, деди. “Майли устоз, бирон бўлимга топширинг, элтиб берай”, дедим. У киши мени Ҳамид

Сулаймонов раҳбар бўлган “Манбашунослик ва матншунослик” бўлимига йўлладилар. Борсам, Ҳамид Сулаймон хоналарида эканлар: “Ие адаш, иш битдими?!” деб ҳазил аралаш табрикладилар. Хатни ўқиб кўргач: “Адаш, бугун ҳафтанинг қайси куни?” деб сўрадилар. Чоршанба эканини айтганимдан сўнг, “Келаси шу бугунга тайёрланиб келинг, муҳокамани ўтказамиз”, дедилар. Ҳайрат бармоғини тажжуб дандони билан тишлаб чиқиб кетдим. Бир ҳафтадан кейин муҳокама қизгин ўтди ва иш Ҳимояга тавсия қилинди. Устозга миннатдорлик изҳор этсам, “Ҳамиджон, садоқатли шогирдлар кўпайса, устозлар калами ерда қолмайди”, дедилар. Ташаккур айтиб чиқиб кетдим.

Академик Юнус Тошпўлатов билан жуда яқин эдик. Бир-икки ҳафта кўришолмай қолдик. Бир куни биринчи бинода жойлашган хоналарига бордим. Сухбат кизиби, соат бирга яқинлашиб қолганини сезмай қолибмиз. “Ҳамиджон, бугун тушлик биздан бўлсин”, деб ҳовлига бошладилар. Ташқарида профессор Аҳмаджон рўпара келди. “Эй Аҳмаджон ака, яхшимсиз, ишлар жойидами? Бола-чақалар тинчми?” деб сўраб кетдилар Юнус ака. “Ҳаммаси жойида домла. Лекин нега сиздан 10 ёш кичик бўлсам ҳам мени ака дейсиз? Бундай деманг”, деди дўстимиз томдан тараша тушгандай. Домла бироз мулзам бўлиб турдилар-да: “Болам, бу ерда ёш эмас, меҳр-этибор, меҳр-этибор”, дедилар. Аҳмаджон мум тишлаганича ичкарига кириб кетди.

– Ўзингиз ҳаётий шиор қилиб олган қайси сўзларни газетхонларга тилак ўрнида айтишни хоҳлардингиз?

Хоҳики ҳамеша шоду хуррам боши,

Ҳаржо ки рави, азизу мукаррам боши.

Покиза шаву рост бизи, илм омуз,

То тожи сари наберагонн Одам боши.

Яъни ҳамиша шоду-хуррам яшаб, қаерга борсанг, азизу-мукаррам бўлишни истасанг, покиза бўл, тўғри яша, илм ўрган. Ўшанда Одам Ато набираларининг бошидаги тож бўласан, дегаанда дунё адабиётининг буюк намояндаси мавлоно Жалодидин Румий ҳақ эди.

Шаҳноза ЭРҒАШЕВА суҳбатлашди

“МЕНИНГ БАХТИМ-УСТОЗЛАРИМДА”

САВОЛ: -Адабиёт соҳасида ўз услубингиз, ўз йўналишингиз бор. Биз сизни улкан олим, забардаст адабиётшунос сифатида ҳурмат қиламиз. Шу ўринда олиб борган илмий тадқиқотларингиз ҳақида батафсилроқ тўхталиб ўтсангиз?

Ҳамиджон Ҳомидий - Наманган вилоятининг Косонсой туманида этикдўз оиласида туғилганман. Ўрта мактабни тугатганимдан сўнг туман босмахонасида харф терувчи бўлиб ишладим. Бир йилдан кейин туман газетасида масъул котиб бўлиб ишлаб, кейинчалик Низомий номли Тошкент Давлат педагогика олийгоҳининг тарих-филология факультетида ўқиганман. Менинг энг олий бахтим шундаки, бу олий таълим даргоҳига келгач, мен ва мен қатори талабаларга ўша даврнинг буюк алломалари-Максуд Шайхзода, Натан Маллаев, Ҳамид Сулаймон, Яҳё Ғуломов, Зухриддин Мухриддин, Мазлума Асқарова, Аюб Ғуломов сингари тарихшунос, адабиётшунос, тилшунослари сабоқ беришди. Яқинда устозларим ҳақида “Устозлар сабоғи-ақл чироғи” номли

китоб ҳам ёздим. 15 нафар устоз-мураббийларим ҳақидаги бу асарим кўпчилик томонидан юксак эътироф этилди. Меҳнат фаолиятим давомида нимагаки эришган бўлсам, барчасида уларнинг беминнат хизматлари бор. Ҳозирда мен манбашунос, матншунос олимман. Шарқшунослик йўналишида тадқиқотлар олиб бораман. 30 дан зиёд китобларим чиққан. Жумладан, “45 аллома ҳикояти”, “Даҳолар давраси”, “Машриқзамин ҳикмат бўстони”, “Кўҳна шарқ дарғалари”, “Авесто ва тиббиёт”, “Авестодан Шохномага” сингари қатор китоблар нашр қилдирганман. Илми адаб аҳлига кам маълум бўлган асарларни ҳам таржима қилишга ҳаракат қилганман. Носир Хисравнинг “Сафарнома” асарини, X аср ўрталаридаги “Ҳудуд-ул-слам” асарини форсийдан бевосита ўзбек тилига ўгирганман. “Наманган адиблари” ва “Косонсой тарихи” китобларини ҳам ёзганман.

САВОЛ: -“Ишонч ҳудуди” газетасининг баъзи бир сонларини кўздан кечирган эдингиз....?

Ҳамиджон Ҳомидий:

-Ростини айтсам, бу нашр менга жуда маъқул бўлди. Газетанинг мундарижаси, мазмун-моҳияти мени ўзига ром этди, десам, муболаға бўлмайди. Ўзим матбуотчиман, шунинг учун газета макети, мақолаларнинг жойлашиши, тартиби, тузилиши менга жуда маъқул бўлди. Ўзига жалб қиладиган тарафлари кўп, ўқимишли газета экан. уни бир варақлаб кўришдаёқ Намангандаги нуфузли газеталардан бири-“Маърифат гулшани”ни эсладим. Тажрибали ношир сифатида “Ишонч ҳудуди” газетасига аъло баҳо берган бўлардим.

САВОЛ:- Келгусидаги режаларингиз, жиззахлик

ёшларга тилакларингиз?

Ҳамиджон Хомидий:

-Авваломбор, жиззахлик ёшларга Ватанимиз истиқболи, келажаги учун Аллоҳдан фақат сихат-саломатлик ва саодатмандликни тилайман. Олдиларига қўйган мақсадларини амалга ошириш учун ғайрат, шижоат ёр бўлсин. Маслаҳатим, ҳеч қачон ижоддан тўхташмасин. Бунинг учун эса бир кунда энг камида 10 вароқ китоб ўқиб, натижаси қандай бўлишидан қатъий назар ҳеч бўлмаганда бир саҳифа нимадир ёзишсин. Ва албатта “Ишонч ҳудуди”ни ўқиб боришсин, чунки бу газетада уларнинг бугуни ва эртанги куни учун фойдали манбалар жуда кўп, бу нашр таҳламини бутун бошли кутубхонага киёслаш мумкин.

Режаларимга келсак, 2006 йилда Эронга борганимда, Мозандарон вилоятидаги китоб дўконидан Бобурнинг эвараси Дароз Шукуҳнинг “Унаншати” номли асарини харид қилгандим. Дароз Шукуҳ-қатта олим, йирик давлат арбоби бўлган, 41 ёшида 50 дан ортиқ асарлар ёзган. Ўша китобни таржима қилишни режалаштирганман. Бундан ташқари, умр вафо қилса, “Тасаввуф алломалари” китобини янада мукаммаллаштириб, XVIII-XIX асрларда яшаган буюқлар ҳаёти ва ижодини ўрганиб, уларни ҳам қўшиб, нашр эттирмоқчиман.

Асосийси, кўпроқ шогирдлар етиштириб, уларга қўлимдан келганча ёрдам берсам, дейман. Ҳозирда икки нафар шогирдим докторлик, уч нафари номзодлик диссертациясини тайёрлаётти. Уларнинг қувончли кунларини кўриш насиб этса, мақсадимга етган бўлардим.

Суҳбатдош ИРОДА ЗИЁ

БАХТ ҚЎРҒОНИ МЕЪМОРИ

Раҳматли отам Мулло Шоҳали ўғли Неъматуллонинг шундай насихатлари бор эди: “Оилавий бахт қўрғонини эру хотин биргаликда қуришади ва унга зарур бўлган нарсалар бу — меҳру вафо, сабру кечиримлилик, бир-бирини тушуниш бўлиб булар бозору дўконда сотилиб, пулга ва мол дунёга харид қилиб бўлмайди”.

Профессор Ҳамиджон Ҳомидий таникли олим, ғамхўр устоз, моҳир таржимондир. Мураббийлар устози йиллар давомида Низомий номидаги Тошкент давлат университетида мумтоз адабиёт кафедрасининг профессори сифатида ишлаб келмоқда. Барча зуллисонайн шоирдеганиборага кўп бора дуч келган. Бироқ зуллисонайн олим ибораси камдан кам учрайдиган ва бундай инсонлар ҳам бармоқ билан санарлидир. Устоз Ҳомидий домла мана бир неча йилдирки, икки тилли олим сифатида кўпчилик эътирофига сазовор бўлган. Зеро олим ўзбек ва форс-тожик тилларида Шарқнинг машхур алломалари тўғрисида юзлаб мақола ва китоблар чоп эттирган бўлиб, улар нафақат Ўзбекистонда, балки Тожикистон ҳамда Эронда ҳам нашр этилган ҳамда устоз олимнинг меҳру машаққатлари эвазига юзага келган ушбу асарлардан юзлаб шогирдлару ҳамкасблари баҳраманд бўлгандир. Гўё Абдурахмон Жомийнинг қуйидаги байтлари гўё бу фидоий олим ҳақида айтилгандек туюлади:

Абр шав, абр, ки борон резий,

Ба гулу хас ҳама яксон резий.

(Булут бўл! Ёмгирлар сочувчи булут!

Гулу ёнтоқлар бари олсин сендан кут!)

Филология фанлари доктори, икки марта “Халк маорифи аълочиси”, “Дўстлик” ордени нишондори, аҳил оиланинг соҳиб ва сарвари бўлган бу нозиктаъб олимдан ўзининг оилавий ҳаётида қандай шахс бўлганлиги ва оила ва оилавий ҳаёт бобида қандай фикру қарашлари мавжудлиги, ўзининг бой ҳаётний тажрибаларида асосида газетхонларимизга қандай панду насиҳатлари билан ўртоқлашади каби саволларимизга жавоб топишни истадик. “Овози тожик” таҳририятининг хоҳишу истақларини инобатга олиб, бу ҳаётний тажрибага эга тадбирли устоз билан махсус суҳбат уюштиришни лозим топиб, мухлислар эътиборига ҳавола қилмоқчимиз.

– Устоз, марҳамат қилиб аввало ўз оилангиз ҳақида гапириб берсангиз.

– Мен ва аёлим Онахонхожи Ҳамидова билан Баҳром, Жамшид, Назархуршид ва Бехзод исмли тўртта солиҳ фарзандни тарбиялаб, ўқитиб вояга етказдик. Худога шукр, барчаси ўзларининг оқила аҳли аёллари билан бизнинг бир этак ширин набираларимизни тарбиялаб, ширин ҳаёт кечиришмоқда. Москвада ўқишини якунлаган Баҳром ўғлим ишни кўзини биладиган тадбиркорлардан бўлиб, ўз оиласи билан мазкур шаҳарда яшаб қолган. Худди отаси каби билимли ва оқила набирамиз Заррина бу йил катта муваффақият билан Москва тиббиёт институтига ўқишга кирди. Ўз ватанини жуда ҳам севган Баҳром ўғлими Тошкентда ҳам чиройли ҳовли жой қилиб, ҳар уч ойда бизни кўриш учун албатта келиб туради. Жамшиднинг Косонсойда кичик ишлаб чиқариш корхонаси бўлиб, унинг шарофати билан

бахтимизга туғилиб ўсган жойимизда ҳовлимиз чироғи ёниб турибди. Назархуршид (афғонистонлик тожикзабон ширин овоз соҳиби бўлган кўшикчи хотирасига шундай исм берганман) ўз аҳли оиласи билан бирга бир ҳовлида турамиз. Унинг эски шаҳарда “Шидасп” (“Шоҳнома”даги Афросиёбнинг ўғлининг исми) номли чойхонаси бор. Беҳзод ўғлимизнинг ишлари Душанбеда, ўз аҳли аёли билан бирга мазкур шаҳарда яшашади. Бизнинг ягона кизимиздан, афсуски ҳозир у ҳаёт эмас, яна 4 набира ва 3 та чеварамиз бор, улар Косонсойда истикомат қилишади.

– Қандай қилиб сиз фарзандларингиз, келину набираларингизнинг, халқ ибораси билан айтганда “чизган чизикдан чикмайдиган” солиҳ инсонлар бўлишига эришгансиз? Буларнинг бари сизнинг ота сифатидаги каттиққўллигингизданми ёки бунинг бошқа бир сири борми?

– Нозик саволингизнинг тушундим, шу сабаб сизга тўғриси айтман. Мен уларга ҳеч бир чизик тортиб, шундай юришларига буюрган, босим ўтказган эмасман. Фарзандларимиз, менинг фикримча, соғлом оилави й муҳитда ўсгани, яъни ота-онанинг аҳил ва иттифоқликда, китоблар дунёси ичида вояга етганликлари деб ўйлайманки, бундай шарт-шароит ҳар бир инсон шаклланишида муҳим омиллардан ҳисобланади. Биласиз, тўртга фарзандимдан биронтаси ҳам менинг касбимни танламади, бироқ бундан хафа эмасман. Авваллари кўнглимдан, ақалли биронта фарзандим менинг қаламимни кўлимдан олса ва умрим бўйи йиғган ва жону дилимдан ардоқлайдиган катта кутубхонамни мерое қилиб олса деган хаёллар ўтарди. Бироқ барчалари техника фанларига

кизикишди ва мазкур йўналишдан кетишди. Баъзан ўйлаб коламан: нега энди бундан сиқилишим керак, ахир ҳар бир инсоннинг ўзи ёқтирган ва ихлос қўйган касбу кори бўлади ва биз катталар уларга тўғри йўл кўрсатиб, ниятларига эришишига кўмаклашишимиз даркор! Ўзлари кўнгиллари севадиган касбу корни эгаллагандан ташқари ўғилларим яшаш жойинию, турмуш ўртоқларини ўз ихтиёрларига кўра танлашган. Биз уларнинг оқил йигитлар эканлигию, бу танловда адашмасликларига ишондик ва яратганга шукрлар бўлсинки, ҳаётимиз дазомида бунинг чин ҳақиқат эканлигини кўриб келяпмиз. Албатта, бундай пайтларда биз уларнинг ҳузурида самимий маслаҳатгўй ва раҳнамо сифатида турдик, аммо ҳеч бирининг гарданига ўзимизни манфаатларни ўйлаган ҳолда бу ҳаётий танловларида аралашиб, бирор юкни ташлаганимиз йўқ ва бундай ўйлашдан ҳазар ҳам киламиз! Ҳозирда уларнинг каттаси Москвада, иккинчиси Косонсойда, кичиги Душанбеда ўз аҳли оилалари билан туришади ва ҳаминча биз билан кўнғироқлашиб, байраму тадбирларда совға саломлар юбориб, тез-тез Тошкентга келиб туришади ва бизнинг кўзларимизни ўзларининг дийдорлари билан қувонтириб туришади. Ишонинг, гарчи фарзандларимиз орқали бир-биримиздан узок масофадан туриб, ҳол-аҳвол сўрашсакда, биз ҳозиргача худди бир ягона оила даврасида мустаҳкам яшаётгандек тутамиз ва ҳис киламиз!

— Ёш оилани ва умуман оилавий турмуш тарзини қайси бир миллий, диний, маънавий-маърифий удумларимиз мустаҳкам сақлашда асқотади, деб ўйлайсиз?

— Ёш оилани ҳамма нарсадан аввал меҳру муҳаббат, садоқату самимият, ҳурмату иззат, бир-

катъий эканлигини тушуниб етдим. Ноилож, ўзим кўнглим болаларни соғинчи ва аёлим соғинчи билан Тошкентга ёлғиз қайтишга мажбур бўлдим ва бор кучим билан илмий ишларим изидан тушдим. Шу зайлда орадан уч ой ўтди. Бир куни эрта тонгда дарвоза кўнғироғи чалиниб қолди. Дарвозани очсам, аёлим икки боламизни ушлаган ҳолда эшик олдида туриб, юзлари ҳаёдан қизарган куйи базўр шундай деди: “Эҳ хўжайин, биз сизсиз яшай олмас эканмиз...” Узоқ йиллар давомидаги ҳаётимизда бир-биримизни тушунмасдан бўлиб ўтган ушбу ягона воқеадан бўлак орамизда “гапи бир жойдан чиқмаган” деган ибора учрамаган. Сабр ва оғир босиқлик билан ўйлаб кўриб иш қилиш бизнинг барча мушкулларимизни баҳсу ғавғосиз ҳал бўлишига сабабчи бўлади.

— Айтингчи, Ҳожиона сизнинг қайси хислатингизни жуда қадрлайди ва ҳурмат қилади.

— Буни янгангизнинг ўзидан сўрангиз, деди одатдагидек баланд ва беғубор кулиб устоз Ҳомидий. Ҳожи она эса Косонсой тожикларига хос шева билан шундай деди:

— Бизнинг хўжайин нафақат катта олим, балки ниҳоятда ҳалол инсондир. Бу кишининг баракали умри туфайли биз ва фарзандларимиз ҳамиша ҳалол еганмиз ва шу сабаб фарзандларимиз солиҳ инсонлар бўлиб вояга етишишган. Уларнинг айтадиган гапю, қиладиган ишлари бир хил, қўлу кўнғиллари пок ниятлидир. Инсонпарвар, каттаю кичикка, шогирду ҳамкасбларига бир хил меҳрибон ва ғамхўрдир... Ўзининг мусофир шогирдларига ёрдам беради, баракали умр кечиради. Ҳамма жойда кўпгина дўсту шогирдлари бор.

Қўли очик ва хайр саховатга, савобга рағбати кучли, меҳнатсевар бўлганидан ризқлари ниҳоятда кенг, маошу қалам ҳақлари жуда баракалидир. Молу дунёнинг каму зиёдлиги ҳақида ҳечам ўйламайдилар, фикрлари доимо савоб иш қилишдадир. Бир пайтлар қўшнимиз ёлғиз рус аёли билан ҳамсоя яшар эдик. Хўжайиннинг розилигини топиш ниятида, уларнинг рухсати билан ҳар куни қилган таомимиздан ҳамда пул чиқариб берардим ва бу савобли ишни ҳеч қандай риё ёки хўжакўрсинга қилмасдим.

— Хўп, устоз! Тавсияномангиз тўлиб кетди. Гарчи сизни 20 йилдан бери танисам ҳам янгамиз таърифлагандан ҳам кўп фазилатларингизни биламан. Айтингчи, шу хушбахт айёмларни бирга кечириш баробарида, халқ таъбири билан айтганда “этагингизни жойнамоз қиладиган” фаросатли ва вафодор аёлингиз билан бирор хорижий юртга сайру саёҳатга чиққанмисиз? Ёки у кишининг жойи фақат ўчоқ бошию, уйнинг бурчаги ҳамда болаларнинг ёнида бўлганми?

— Аввало мен ва Онахон азим Ўзбекистонимизнинг барча шаҳару вилоятларида бирга саёҳат қилганмиз. Иккинчидан, биз хорижий давлатлардан Австрия, Чехия, Украина, Россия, Тожикистон ва бошқаларга эсда қоладиган сафарлар уюштирганмиз. Хатто Чехиянинг жаҳонга машҳур хордик чиқариш маскани — Карлова Варида бирга дам олганмиз. Бундай дилни қувонтирувчи сафарлар аёлу эркакни бир-бирига яқинлаштиради ва оилани мустаҳкамлайди. Аслида ҳам аёлим ёки аҳли оилам билан қадимий ва катта шаҳарларни зиёрати, дам олиш ҳудудларига саёҳат қилиш мен учун осудалик ва ҳузур бағишлайди.

— Сиз аҳли оилангиз билан, хусусан аёлингиз билан ҳеч ким тушунмайдиган имо ишоралару, яширин гап сўзлар билан суҳбатлашасизси ёки барча нарсани рўйи рост айтиб суҳбатлашасизми? Умуман сиз учун иш ва оила муҳотида одоб ва андишага риоя қилиш афзалми ёки муроса ва мадорадан узоқ бўлган очиқ ойдин гап сўзлар яхшими?

— Мен оилали бўлган пайтимдан то ҳозиргача умр йўлдошим билан бирор марта рамзу ишораларсиз очиқ-ойдин, тўғри ва рўйи рост, самимий, сўздашиш одобларига риоя қилган ҳолда муомала қиламан ва жавобида ҳам бундан икки ҳисса лутфу меҳрибонлик кўраман. Биз бир-биримизнинг хатти ҳаракатларимизни ҳамма вақт тўғри англаймиз ва ҳеч вақт хато, янглиш вазиятларга солиб қўймаймиз. Она қандай бўлса, қизи ҳам шундай бўлади, деганларидек, фарзандларимиз, хусусан келинлар Ҳожионангиздан ибрат олишган ва муомала муносабатда рамзу ишоралар ёки пичинглар аралаш кинояли гаплардан узоқдадирлар. Қарангки, ҳар тўртта келинимизнинг ота-оналари ҳам жуда ақлли ва бамаъни ва андишали кишилардир. Айтиш лозимки, агар рост сўзни аччиқ гапириш тўғри келиб қолганда ҳам суҳбатдошга аччиқ гапирмасдан, балки одобу андишага риоя қилиб, сабру оғирлик билан гапириш муроса ва мадора учун бир йўлдир. Аксинча эса яқинлик ва дўсту биродарлик ришталарига раҳна солиш ва ҳатто узиб ташлаш мумкин.

— Форс-тожик адабиётининг улуғлари марҳамат қилганларидек, тўғри сўзлаш даркор, лекин ҳамма тўғри сўзни ҳам айтиш нодаркордир! Устоз, ҳозирги ёшларимизнинг қайси жиҳатларини ёқтирасиз ва қайси

одатлари сизнинг кўнглингизни оғритади?

— Бу савол жуда ўринли бўлди. Хусусан мен каби университет ўқитувчиси учун бу ҳолат жуда муҳимдир. Қачон Ўзбекистон ёшларининг минтақа, қитъа ва жаҳон спорт мусобақалари ва фан олимпиядаларида кўл киритган ютуқлари ҳақида ўқисам, эшитсам ва кўрсам уларнинг ютуқларию, шулар сабаб Ўзбекистон гимни ва байроғининг юқори кўтарилганини кўрсам бениҳоят шодланаман. Ахли оилам ҳам бу вазиятларда менга сидкидилдан шерикдирлар. Бироқ, афсус шундай ёшлар ҳам борки, тўқликка шўхлик қилиб умрларини беҳудага ўтказиб юбормокдалар. Уларни на илму фан, на касбу кор қизиқтиради. Бу ҳолат мени жуда қаттиқ қайғуга солади. Форсларда “бекорчиликдан беморлик афзал” деган бир мақол бор. Бундан ташқари мени қайғуга соладиган иллатлардан бири кейинги пайтда кўпайиб кетаётган арзимас ва ҳатто бесабаб рўй бераётган талоқ, ажралишлардир. Зеро, ҳеч қандай оро номуссиз, сабру тоқатсиз, ҳеч бир масъулиятни ҳис қилмасдан ёш оилаларнинг бир-биридан ажралиб кетишлари, ачинарлиси бегуноҳ болаларни тирикети қилишлари менинг қалбимни жуда қайғуга солади. Умидворманки, “Мустаҳкам оила йили” йилидек дунёнинг ҳеч бир давлатида бўлмаган тажрибага эга давлат дастурининг ишлаб чиқилгани ёш оилаларнинг янада мустаҳкам яшашига кўмаклашади.

— Устоз! Кўп ўқигансиз ва шунчалик кўп ёзгансиз! Айтингчи, шулар орасида сизнинг ва оилангизнинг сеvimли асар қайси?

— Шак-шубҳасиз, Фирдавсийнинг безавол “Шоҳнома”сидир. Шунингдек, мен Рудакий, Фирдавсий,

Саъдий, Жомий ва Навоий каби буюкларимиз асарларини жуда севаман ва буларнинг насихатларини ҳаётимиз шиори қилиб ҳам олганман. Мен ва турмуш ўртоғим Косонсойдаги тожик мактабини тамомлаганмиз. Мактабдалик йилларимиздан бизга Одам уш-шугаро Рудакийнинг куйидаги тўртлиги ҳаётимиз дастагига айланган:

- Ин жаҳонро нигар ба чашми хирад,
- Не бад-он чашм, к-андар ў нигарий.
- Ҳамчу дарёст в-аз накўкори,
- Киштае соз, то бад-он гузарий.

(Бу жаҳонга назар солгин ақл кўзи-ла,
Юзингдаги кўз биланмас, қалбинг ўзи-ла.
Жаҳон дарё — хайрли ишлар билан сен унда
Кема яса ва ундан ўтишни ҳар доим кўзла!)

— Тўғри айтасиз, яшаётган дунёимиз худди дарёга ўхшайди ва ундаги ҳар бир соҳилга бошқа бир соҳилга ўтиш учун, яъни бу дунёдан боқий дунёга ўтиш учун яхшилигу, яхши ишлар билан сафар қилишимиз даркор, токи нариги абадий соҳилда ажру савобга эга бўлайлик. Яхши ишлардан инсон кўнгли ёришади ва кўнглил Ҳақнинг назаргоҳидир ва ҳаётнинг маъноси шундай бошқа нарса эмасдир. Бу дунёда ёзганларим Худо ва халқнинг ҳукмига ҳавола. Оқила умр йўлдош тақдиримдандир. Лекин айтиш лозимки, оиланинг мустаҳкам асосга эга бўлиши эркак кишига ва оиланинг меҳрга тўлиши аёлга кишига боғлиқдир. Яъни оилавий бахт кўрғонига нисбатан бўлган тақдирнинг ҳар қанча зарбаларини эркагу аёл биргаликда туриб бартараф этишади.

— Устоз! “Овози тожик” газетасига обуна

бўлганмисиз?

– Мана неча йилдирки, бу газета оиламизнинг азиз ҳамроҳи ва неча йиллардан бери мақолаларим ҳам мазкур газетада чоп этилиб келмоқда.

– “Шашмақом”ни тинглайсизми?

– Албатта, уни жон дилдан севиб тинглайман! Ҳозиргача уйимизда ўзбек ва тожик “Шошмақом”ининг 25 та айлана пластинкасини ҳалигача кўз қорачигидек асраб келаман.

– Нега сиз ҳамиша, ҳатто хорижий сафарларда ҳам така-дўппини ҳеч бошингиздан олмайсиз?

– Така – ўзбегу тожик бошининг тожидир. У халкимизнинг қадимий либосларидан ва миллий ифтихорларимиздан бири сифатида ардоқланиб келади. Яна шуни айтишим лозимки, така инсон бошини, миясини совуқ ва иссиқ ҳаводан омон сақлайдиган бош кийимлардандир.

Суҳбатдош Матлуба Шоалиева

ШОГИРДЛАР КАЛОМИ

Обиджон КАРИМОВ
филология фанлари номзоди,
Ўзбекистон Халқ таълими аълочиси

ИБРАТ МАКТАБИ

Алишер Навоий томонидан “Нуран махдум” дея эътироф этилган машҳур шоир Абдурахмон Жомий шундай ёзадилар:

Донолар лабидан тўкилур гавҳар,
Ким кўксин хазина қилолса аъло.
Ҳикмат ғазнасиндир донолар дили,
Ундан узок тутма ўзингни асло.

Ҳамиджон Ҳамидов адабиёт оламида мўъжизалар ярата олган, бутун вужудини ҳикматлар хазинасига тўлдира олган имон-эътиқодига содиқ олимдир. Бирор адабиёт ихлосманди йўқки, у олим бўладими, талаба ёки тил-адабиёт ўқитувчиси бўладими, бу мўъжизалар ижодкорини яқиндан билмаса. Устоз билан бир суҳбат қурган, ўтирган киши яна унинг ҳузурига ошиқади. Чунки устозда суҳбатдошига нисбатан очиклик, самимийлик, сезгирлик ўта кучли. Бу фазилат ҳақида домланинг яқинлари кўп ва хўп айтишган. Мен ҳам Ҳамиджон акани бағри кенг олим, зуллисонайн адабиётшунос, дилкаш суҳбатдош, кишиларнинг бахтли кунларига ҳам, қайғули кунларига ҳам шерик бўла оладиган, одамийликни ҳар қандай нарсадан устун қўядиган самимий ИНСОН деб айта оламан.

1986 йили мен Низомий номли Тошкент давлат педагогика университети ўзбек адабиёти кафедраси аспиранти бўлдим. Ўша вақтда домла кафедра мудири экан. Бир-икки марта кафедра йиғилишларида иштирок этганимдан сўнг домла мен билан яқиндан танишмоқчи бўлдилар, чунки мен у ерда ўқимаганман. Намангандан борганман (кейин билсам, устоз ҳам биз томондан эканлар). Наманган давлат университети ўзбек адабиёти кафедрасига ҳам ишга келганимга кўп вақт бўлмаган эди. Устозларим, олиб бораётган тадқиқотим мавзуси ва илмий раҳбарим ҳақида бафуржа маълумот олганларидан кейин менга алоҳида эътибор бера бошладилар (чунки ўша вақтда оилавий ҳаётим оғир эди). Мен устоз сиймосида ҳаётда ҳам, илмда ҳам камтар, хокисор, қўли билан ҳам, тили билан ҳам кишиларга фақат яхшилик қиладиган ширинсўз инсонни кўрдим ва ўзимга устоз сифатида кашф қилдим. Менга бўлган эътиборларини секин-аста кафедрадаги бошқа аспирантлар дўстларим Абдусалом Умаров, Марғуба Мирқосимова, Муродил Мирзаев, Иқболой Адизова, Дилшод Ражабовлар билан бўлаётган ўзаро муносабатларда ҳам кузатиб, домланинг ҳаммага бирдай тенг, шу билан бирга, эътиборли эканликларига яна бир бор гувоҳ бўлдим. Домладаги бу хусусият раҳбарликнинг нозик жиҳати эди, шу фазилат менда домлага нисбатан ҳурмат-эътиборни яна ҳам кучайтирди. Ҳаммани илмий ишга руҳлантириш устозда кучли эди. Тўғри, кўп аспирантларнинг раҳбари бошқа жойлардан эди. Лекин устозга бунинг аҳамияти йўқ, муҳими, илмий ишни ниҳоясига етказиш, ҳимоя қилиш эди. Университетдаги илмий тўплам ва журналларда мақола

билан иштирок этишимизни ҳам қаттиқ талаб қилардилар. Ёзадиган ҳисоботларимизда бу ишни алоҳида кўрар ва талаб қилар эдилар. Шулар сабабми, барча аспирантлар илмий ишларини вақтида якунлашди. Бугунги кунда улар таниқли олим бўлиб элга танилдилар. Мен ҳам бир оз кечикиб бўлса-да, устоз ишончини оқлаб, бошлаган ишимни якунига етказдим. Бу эзгу ишларнинг амалга ошишида қатъиятли ва талабчан устознинг хизматлари бениҳоя катта эканини ҳар дамда ҳис қилиб тураман. Шу маънода Устоз Ҳамиджон ака кўплаб шогирдлари қатори мен учун ҳам ибрат мактаби бўла олади.

Устоз Ҳамиджон ака ҳақида машҳур адиблар, адабиётшунос олимлар, фан ва маданият арбоблари, касбдошлари ва минглаб шогирдлари ўзларининг яхши тилакларини кўп марта билдириб ўтишган. Мен ҳам шу яхши фикрларга қўшилиб, домладаги куйидаги фазилатларни алоҳида таъкидлашни истар эдим. Ҳамиджон ака... биринчи навбатда УСТОЗ, адабиётшунос олим, зуллисонайн ижодкор, мохир таржимон, матншунос, публицист, дарслик, қўлланма ва дастурлар муаллифи ва муҳаррири... Устоз сифатида ярим асрдан ортиқ вақт мобайнида Низомий номли Тошкент давлат педагогика университетидеда бўлғуси адабиёт ўқитувчиларига адабиётшуносликнинг долзарб масалаларидан билим бериб келмокда. Ўзи шу олийгоҳда ўқиган, Максуд Шайхзода, Натан Маллаев, Ҳамид Сулаймон каби машҳур олимларнинг – фан арбобларининг шогирди бўлган Ҳамиджон ака бугун машҳурлик даражасига етиб улгурди, ардоқли ва атоқли устоз мақомига эришди, улуғлар қатори дан жой олди. Зеро, Юсуф Хос Ҳожиб айтганидек:

Тагин бир тоифа донишманд, доно,
 Улар илми элга машъал доимо.
 Ёзозла уларни то бор имконинг;
 Билимларин ўрган токи бор жонинг...

Адабиётшунос олим сифатида йигирмадан ортиқ илмий китоблари ва рисоалари эълон қилинган. “Машиқзамин – ҳикмат бўстони”, “Барҳаёт шеърӣ қаср”, “Навоий ва Фирдавсий”, “Боқий бўстон таровати”, “Шоҳноманинг шухрати”, “Авесто” файзлари”, “Авесто ва маънавият”, “Кўҳна Шарқ дарғалари”, “Тасаввуф алломалари” сингари китоблари олимнинг номини яна ҳам машҳур қилди. Биз бу номларни яна давом эттиришимиз мумкин. Олимнинг мазкур китобларида адабиёт тарихи, маданияти ҳамда маърифат ва маънавият дурдоналари жамланган. Бу асарларни барча турдаги китобхон – мактаб ўқувчи-ўқитувчисидан тортиб олий таълим тизимидаги мутахассислар қанчалик қизиқиш билан ўрганса, касби адабиётга дахлдор бўлмаган ўтмиш маданий меросимизга, буюк алломалар ҳаёти ва ижодига қизиққан мухлислар ҳам шунчалик ҳаяжон билан ўрганишлари шубҳасиз. Бу фикрларимни мазкур китобларнинг қайта нашр қилинаётгани, қизиқувчилар сони ортаётгани исботлаб турибди.

Устоз Ҳамиджон Ҳамидов ўзбек ва тожик тилларини чуқур биладиган зулҳисонайн олимдир. Домланинг номзодлик ва докторлик диссертациялари ҳам икки тил билан боғлиқдир. Фирдавсий ва ўзбек адабиёти мавзуси олимни ўзбек ва тожик тилининг билимдони сифатида танитди, бир қатор тожик халқ эртақларини, “Шоҳнома” билан боғлиқ кўп асарларни туркий тилга таржима қилинганини илмий жиҳатдан аниқлади. Устоз марказий

газета ва журналларда ҳам кўплаб илмий мақола ва тадқиқотларини тожик тилида ёзганлар. Бундан ташқари, бир қатор илмий мақолалари Тожикистон, Озарбайжон, Эрон каби мамлакатларнинг нуфузли нашрларида эълон қилинган. Бундан кўринадики, домла моҳир таржимон ҳамдир.

Устоз яратган асарлар, дарслик ва қўлланмалар, манбашунослик фаолияти, публицистик мақолалари унинг серқирра ижодкор эканидан далолат бериб турибди. Агар буларнинг ёнига муҳаррирлик фаолиятини қўшсак, олимнинг яна бир қиррасини намоён қилган бўламиз. Шу маънода қомусий олим Ҳамиджон акани мўъжизалар ижодкори дегим келади.

Биз яхши биламизки, Шарқ мутафаккири, улуғ шоир ва файласуф Мирзо Абдулқодир Бедил илм ва тарбияни бир-бири билан боғлиқ ҳодиса деб билган. Чинакам ахлоқли одамда кучли билим бўлади, саодатга элтувчи тенгсиз восита бўлмаган кишида бахт йўқ. Тенгсиз олим, камтар ва самимий инсон Ҳамиджон Ҳамидов тимсолида ҳар иккисининг мукаммал таҷассумини кўраман. Бу гапларда заррача муболаға йўқ.

Бугун севимли устоз эл ардоғида. Барча яқинлари даврасида табаррук 80 ёшни қаршилаш арафасида турибди. Шундай экан, фанимиз фидойиси отахон олим Ҳамиджон акага бардамлик, ижодий баркамоллик ва эзгулик тилайман. Мустақил юртимиз қамоли ва жамолини яна узоқ йиллар кўриш насиб этаверсин, деб яратгандан сўраб қоламан.

БУЮКЛАР ВОРИСИ

Ўзбек халқида устозлар ҳақида фикр юритилганда, “Устоз отангдан улуғ” мақолига нисбатан “отангдай улуғми?” ёки “отангдан улуғ” каби икки хил мушоҳада юритилади. Мен устозим раҳнамолигида илмий тадқиқот устида ишлай бошлаганимдан сўнг бу мақолнинг нечоғлик тўғри эканлигига амин бўлдим. Ота-она фарзандни дунёга келтиради, едириб-ичириб, кийинтириб вояга етказди. Бирок инсоннинг ўзлигини танишида устознинг хизмати бекиёс. Устоз ҳаётда аниқ мақсадлар сари боришда тўғри йўлни кўрсатиб, унга қувват, мадад, йўлбошчи бўлиб, қилинаётган меҳнатдан завқланиш ҳиссини юктирар экан. Инсон онгидаги бўшлиқни тўлдириб, асл қиёфасини топиб олишига кўмаклашар экан, ота-она вужуд, устоз унга руҳ, қиёфа, шакл берар экан. Бежизга қадимдан ота-боболаримиз ўз фарзандларини устоз тарбиясига топширишмаган.

Мен, устозим Ҳамиджон Ҳомидий ҳузурларига бошқа шогирдларига нисбатан, бироз кечроқ келганман. Устознинг менга берган сабоклари, кўрсатган йўл-йўриклари, чин инсоний фазилатларидан баҳраманд бўлиб билдимки, умримдан кўп йиллар йўқотибман. Бирок кеч бўлса-да, ҳаёт йўллари мени устозим ҳузурига олиб келганидан тақдирдан мингдан-минг розиман.

Устозим ҳақида айтишдан олдин у кишининг устозлик хислатларини таърифлашни хоҳлардим, зероки бу хусусиятлар ҳаммаси чин одамийлик қиёфаси тажассумидир.

Устозим дастлаб илмий тадқиқот мавзусини

берганди ранжиган кунларим ҳам бўлди. Ёдимда, тадқиқот манбаини Абу Райхон Беруний номидаги Шарқ кўлёмалари марказига қатнаб бир неча кун давомида ахтардим. Араб алифбоси билан битилган каталогларни қайта-қайта кўриб кўзим тиниб, бошим айланиб кетди ва келиб устозимга шикоят қилдим. Менга ибрат маъносида ўзларининг дастлабки ишни бошлаган вақтларида “Шохнома”нинг ҳажми жуда катта ва бу иш огир экан, менга осонроқ бошқа мавзу беринг деганларида устозлари Н.Маллаев қойиғаниларини айтиб бердилар. Ушбу суҳбат “Илмда енгил йўл бўлмайди” номи билан эълон қилинган. Аслида ҳар бир мақолаларига берилган сарлавҳалар кетма-кет берилса, яхшигина тарбиявий-эстетик завқ берадиган матн ҳосил бўлади. Кейинчалик изланишлар давомида манбалар кетидан манбалар топилаверди. Биз шогирдлари аниқлаган ҳар бир янги маълумотдан устозимиз севинадилар, бу севинч бизни янада изланишга, интилишга чорлайди. Асл педагог қандай бўлиши-ю, ўзини қандай тутиши лозимлиги барча-барчасини ўргатадилар. Тадқиқотда узилиш бўлмаслиги, лозим деб таъкидлайдилар, талаб қиладилар. Умуман олганда, илмдан завқланишни улардан ўргандик.

Алишер Навоий ҳар бир инсон таълим олар экан, ёки бирон ишнинг бошини тутар экан, албатта устоз тарбиятида камолга етиши, шаклланиши лозим, деб ҳисоблайди. Бу борадаги фикрларини Биноий ҳақидаги мулоҳазаларида очик айтади: “Бу сифати салби учун фақр тарийқин ихтиёр қилди ва риёзатлар ҳам тортти, чун пири ва муршиди йўқ эрди, ўз бошига қилғон учун ҳеч фойда бермади”.

Ўзбек халқ мақолига кўра “устоз кўрмаган

шогирд ҳар макомга йўргалар”. Дарҳақиқат, Навоийнинг хулосалари ўз исботи билан берилган, Биноий устоз кўрмагани, уни аниқ тўғри йўл сари йўналтириб турувчи маслаҳатгўйи бўлмагани сабабли, ўз йўлини тополмайди. Ҳаёт сўқмоқларида ҳар туйнукка бошини тикиб, қоқилади. Демак, устоз тўғри йўл кўрсатувчи.

Устозимдан ўрганган яна бир катта сабоқ – бу устоз сўзлари билан айтганда буюкларни ҳурмат қилиш. Кундалик суҳбатларда, иш жараёнида устозим ўзининг буюк устозлари, замондошлари, дўстлари ҳақида такрор-такрор сўзлаб берадилар. Уларнинг ҳаёт пиллапояларидан тинимсиз изланишлар, меҳнат орқали кўтарилиб борган машаққатларини ҳикоя қилиб, уларни буюклик мезонида ўлчайдилар, баҳо берадилар. Қалбимда устозим айтган ҳар бир инсонга ҳурмат ва муҳаббат ҳисси шаклланган. Устознинг улар ҳақида ёзган битиклари гарчи оддий бир суҳбат асносидай кўринса-да, бутунги вояга етаётган илм эгаларига буюклар ўз фазилатлари ва қилган ишлари билан жуда катта ўрнак бўлади. Устозим улар ҳақидаги хотираларини ёзиб, уларнинг руҳини шод қилишни ўзининг бурчи, вазифаси деб ҳисоблайди. Айниқса, “Устозлар сабоғи – ақл чироғи” асарларида ҳар бир кишини таърифлар экан, уларга бўлган чексиз меҳри сатрлардан уфуриб туради.

Устозим одатда камдан-кам олим эришадиган натижа – ўзининг мактабини яратган олимлардан биридир. Ўз фаолиятларида устозлари Н.Маллаев, М.Шайхзодаларнинг анъаналарини давом эттириб, шу олий ўқув юрти учун умрининг асосий қисмини бағишлаб, миллионлаб педагогларни тайёрлаб, илм-фанга

хисса кўшиб келмоқдалар. Устоз мактабида вояга етган шогирдлари ҳам унинг анъаналарини давом эттиришга, Ҳамиджон Ҳомидий шогирди деган номга муносиб бўлишга ҳаракат қилишади.

*Мўминжон Сулаймонов,
филология фанлари номзоди, доцент*

АЛЛОМАЛАР ИЗИДАН

Ҳомидий домла “Фирдавсий ва ўзбек адабиёти” мавзуидаги докторлик диссертацияси устида тадқиқот олиб бораётган пайтлари Шарқнинг машҳур шахслари, алломалари, мутафаккирлари, адиблари ва ҳукмдорлари ҳақидаги маълумотларни ўрганиб, тўплаб юрганларидан хабардор эдим. Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Ибн Сино каби олимлар тўғрисида сўраб қолсангиз, “Фан ва турмуш”, “Шарқ юдузи”, “Тулистон” журналларининг фалон йил, фалон сониде мақола босилган, яхши мақола эди деб жавоб берардилар.

Домла бир куни Шарқдан жуда кўп улугъ шахслар етишиб чиққанлиги, аммо уларнинг аксарият қисми илм аҳлига маълум эмаслиги, имконият бўлиб қолса, алоҳида бир китоб ёзиш ниятида эканликларини айтиб қолдилар.

-Қўлёзма китобларда бундай қимматли маълумотлар жуда кўп учрайди. Уларни махсус дафтарга кўчириб олаяпман. Аввал мақолалар шаклида эълон қилиб китобхонлар фикрини билмоқчиман,-дедилар. Шундан сўнг қўлёзмаларни ўрганишга бўлган қизиқишлари сабабини айтиб бердилар.

Устоз Натан Муродович Маллаев Ҳомидий домлага

номзодлик мавзуи сифатида Фирдавсий “Шохнома”сининг ўзбекча насрий таржималарини ўрганишни таклиф қилган эканлар. Бу мавзуга оид манбалар асосан қўлёзмалар бўлиб, ҳар бири ёстикдек-ёстикдек келадиган бир неча китоблар экан. домла бу китобларни ўқиб ўрганишга бутун аспирантура даври ҳам етмайди деб хайикканлар ва имкон топиб бу ҳақда Маллаев домлага айтишга қарор қилганлар. Шундай кун ҳам келиб қолибди: Уругвайнинг дунёга машҳур “Национал” футбол жамоаси собиқ иттифоқнинг мана ман деган жамоаларини мағлуб этиб, Тошкентга “Пахтакор” жамоаси билан учрашувга келади. “Пахтакор”чилар бу ўйинда жуда катта жасорат кўрсатадилар ва ғалабага эришадилар. Ҳамма хурсанд, ҳамма ишқибозларнинг кайфи чоғ. Футболдан қайтишётганда Ҳомидий домла минг бир истихола билан ўйлаб юрган фикрларини аста Маллаев домлага айтадилар. Устоз Маллаев бир оз ўйланиб туриб, ўзига хос салмоқли оҳангда: “Мулла Абдуҳамид, мен сизни меҳнатдан қочмайдиган йигит деб ўйлардим. Илмда осон йўл ҳам бор эканми? Яна ўзингиз биласиз”, дебдилару, кейин индамабдилар. Катта устознинг шогирдига ишончи ва ўзига хос далдаси, танбеҳи тўғри хулоса чиқариш учун етарли бўлибди. Домла бир ярим йил давомида Шарқшунослик институти кутубхонасида муқим ўтириб зурур қўлёзма манбаларани ўқиб-ўрганибдилар. Шу баҳона форсий ва туркий тилда битилган эски қўлёзмаларни ҳам, тошбосма нашрларни ҳам бемалол ўқийдиган бўлиб олибдилар. Ана шу даврда кўп асрлик адабиётимиз тарихига оид бошқа нодир манбаларни ҳам ўрганишга тўғри келган экан. Кейинроқ домла ҳали фанга

маълум бўлмаган, истеъмолга кирмаган, тадқиқ этилмаган асарларни ҳам ўргана бошладилар. Жумладан, бу ўринда Рушдийнинг “Таъкири авлиёи туркий”, “Ҳомушийнинг “Шоҳномаи туркий” ва “Шоҳ Ҳижрон “Шоҳномаи” каби асарлар қўлёзмаларини эслаш мумкин.

Ҳомидий домла бир неча нодир қўлёзмалар ва айрим насрий нусхалардан жамланган қизиқарли маълумотларни алоҳида китоб ҳолида 1990 йил “Олисикин юлдузлар” номида чоп эттирдилар. Кўпдан бери шундай китобга эҳтиёж катта эди. шунинг учун ҳам кўп тиражда босилганлигига қарамай бу нашр тезда тарқалиб кетди. Устоз бу борадаги тадқиқотларини давом эттириб, бир қанча қизиқарли мақолаларни эълон қилдилар. Уларга янги маълумотларни қўшиб, 1994 йилда “Қирқ беш аллома ҳикояти” китобини нашр этдилар. Шарқнинг машҳур кишиларидан қирқ беш нафарининг ҳаёти ва фаолияти ҳақида қизиқарли ҳикоялар жамланган бу китоб ҳам тезда ўз ўқувчиларини топди. Китобга киритилган ҳикоялар янгича бир усулда ёзилган бўлиб, дастлаб бирор қизиқарли воқеа тасвирланади, кейин шу билан боғлиқ ҳолда машҳур шахс ҳаётига оид маълумотлар келтирилади.

Юқоридаги китобларнинг дунёга келишида домланинг кўп йиллар матбуотда машҳур кишилар ҳаётига бағишлаб эълон қилган мақолалари, албатта муҳим роль ўйнаган. Кўпчилик бу мақолаларни ўқиб, равон услубда ёзилганини таъкидлаган ва алоҳида китоб қилинса яхши бўлар эди, деб фикр билдирган. Домланинг бу соҳадаги изланишлари туфайли “Машриқзамин-ҳикмат бўстони”, “Аждодлар сабоғи-ақл қайроғи” каби қўлланма ва китоблари ҳам яратилди.

Устоз Ҳомидий домла узоқ йиллар кўплаб қўлёзма манбаларни тадқиқ этиш натижасида тўплаган, аниқроғи, мисколлаб йиккан маълумотларини умумлаштириб, 1999 йил “Кўҳна Шарқларгалари” номи билан “Шарқ” нашриёт-матбаа концернида нашр қилдирдилар. Китобнинг раво ва қизиқарли услубда ёзилганлиги китобхонларга манзур бўлди. Ҳозир бу китобни кўплаб илм масканларининг кутубхоналарида учратиш мумкин. Ундан ўқитувчилар, мураббийлар “Одибнома” ва “Маънавият” дарсларида қўлланма сифатида ҳам фойдаланяптилар.

Мазкур китоб тўлдирилган ҳолда 2004 йил яна чоп этилди. Маълумки, Шарқда тазкираларнинг икки тури кенг тарқалган. Биринчиси авлиёлар ҳаётига оид бўлса, иккинчиси адиблар, асосан, шоирлар ҳаёти ва ижодига бағишланган бўлади.

Истиклолга қадар авлиёлар ҳақидаги тазкиралар деярли ўрганилмади, ҳисоб. Ҳатто Ҳазрат Навоийнинг “Насойим ул-муҳаббат” асари ҳам шайхлар ҳаётига оидлиги сабабли номигагина ўрганилди ва қисқартирилган ҳолда нашр этилди. Аммо Ҳомидий домла бу борадаги фаолиятларини бирмунча олдинроқ бошлаган эдилар. Адабиётшунос Икромжон Останақулов билан ҳамкорликда Рушдийнинг “Тазкиратул авлиёи туркий” асарини кирилл ёзувига таъдир қилиб нашрга тайёрлашди. Бу хайрли иш натижаси ўлароқ Икромжон Останақулов “Авлиёлар султони” китобини нашр қилдирди.

Авлиёлар тўғрисидаги тазкираларни тадқиқ этиш ва улар ҳақида мақолалар эълон қилиш туфайли домланинг навбатдаги китоблари ёзилди ва 2004 йил “Тасаввуф алломалари” номи билан босилиб чиқди. Ушбу китобда

хозирга қадар илм аҳлига номлари маълум бўлмаган ёки жуда кам эътибор берилган кўплаб тасаввуф намояндалари ҳаётига оид қизиқарли маълумотлар жой олган.

Кейинги йилларда профессор Ҳамиджон Ҳомидий тазкираларни жиддий ўрганишни давом эттирдилар. Эрон Ислом Республикасида бўлиб, анъанавий халқаро китоб ярмаркасида бир қанча нодир китоблар қатори форс-тожик тилидаги биринчи тазкира Муҳаммад Авфий Бухорийнинг “Лубоб ул-албоб” (Асосларнинг асоси) ва Мутрибийнинг “Тазкират уш-шуаро” (Шоирлар зикри) асарларини олиб келдилар. Албатта, мақола ва китобларни ёзишда бу асарлардан ҳам унумли фойдаланганлар. Шунингдек, Ҳасанхожа Нисорийнинг “Музаққир ул-асҳоб” (Сафдошлар хотираси) тазкирасини, Пўлатжон домудла Қаюмовнинг “Тазкирани Қаюмий” ва “Тазкират уш-шуаро” асарларини ўрганиб, улардан ҳам қимматли маълумотларни тўпладилар.

Доцент Маҳмуджон Маъмуров билан ҳамкорликда ёзилган “Наманган адиблари” китобидан жой олган, ўтмишда яшаб ижод этган наманганлик ижодкорлар ҳақидаги маълумотлар Ҳомидий домла каламига мансуб.

Профессор Ҳомидий домла авлиёлар ва шоирлар ҳаётига доир тазкираларни тадқиқ этиш натижасида аниқланган муҳим маълумотларни ҳаммуаллифликда яратилган “Ўзбек педагогикаси антологияси”, “Ўзбек педагогикаси тарихи”, “Ўзбек адабиёти”, “Ўзбек адабиёти тарихи дастури”, “Ўзбек адабиёти” (маълумотнома, лотин ёзувида), “Педагогика тарихи” (лотин ёзувида) каби дарслик, қўлланма ва дастурларга ҳам киритганлар.

Хулоса қилиб айтганимизда, устоз Ҳамиджон

Ҳомидий домланинг тазкираларни ўрганиш ва уларни оммалаштириш соҳасида олиб бораётган тадқиқотлари ҳамда амалий фаолиятлари ўзбек адабиёти тарихини ўрганишда ўзига хос аҳамиятга эгадир.

Устозлар ҳақида ёзиш одатда кишига катта масъулият юклайди. Аввало устознинг ҳамма яхши фазилатларини кўнгилдагидек очиб бера оламанми, деган ҳадик пайдо бўлади. Колаверса, кўпчиликка маълум бўлган жиҳатларни такрорламасликка, бошқа ўзига хос қирраларни кўрсатишга ҳаракат қиламиз.

Устоз Ҳамиджон Ҳомидий ҳақида ёки у кишининг китоблари тўғрисида ёзишдан олдин мени ҳам юқоридаги каби ҳис-туйғу чулғаб олади.

Домлани илк марта 1979 йил сентябрда, талабалигимизнинг дастлабки кунлари «Ўзбек адабиёти тарихи» фанидан маъруза бўлган кунни кўрдик. Домла билан шахсан танишиш ва бафуржа суҳбатлашиш эса ўша йили Жиззах далаларида, пахта йиғим-терими даврида бўлди. Ўшанда кеч куз, далаларда деярли пахта қолмаган. Шундай бўлишига қарамай, бутун Ўзбекистон салкам 6 миллионлик хирмон учун қураш олиб бораётган палла эди.

Пахтазорда, талабалар тили билан айтганда, «подбор» ҳам қолмаган бир пайтда биздан ҳам норма, ҳам пайкални тозалаш талаб қилинди. Тозаланган далаларни шудгор қилишга рухсат берилар экан. Умрида пахта термаган, ҳатто пахтазорни кўрмаган курсдошларимиз ҳам бор эди. Улар учун табиийки, 60 килограммлик нормани бажариш мушкул иш эди. Кечки пайт ҳисоб-китоб бўлиши, яъни «штаб» — ўша пайтларда талаба бўлганларга маълум ҳол.

Бизнинг омадимиз чопиб, биринчи сменада

Ҳомидий домла рахбар бўлиб қолдилар. Ҳар ҳолда домланинг яхши муомаласидан уялибми, ҳамма ҳаракат қилар эди.

Бир куни тушликдан кейин биз пахта тераётган пайкал ёнида машина теримидан сўнг одам ораламаган, нисбатан пахтаси кўп пайкалга берухсат ўтдик- да, бир четдан «подбор» қила бошладик. Ҳаш-паш дегунча бир неча этак теришга ҳам улгурдик. Айникса, нормани бажара олмай юрган талабалар роса ғайрат қилишаётганди... Бирдан бақир-чақир эшитилиб қолди. Дала четидан бир киши бизга қараб шитоб билан келаётганини кўрдик. Ҳаммамиз сездикки, бу киши бригада бош^иғи, бизнинг берухсат бу пайкалга ўтга- нимизни кўриб, жаҳл билан сўқиниб келарди. Нима қилишимизни билмай қолдик: қочай десак, анча пахта териб қўйганмиз, ундан айрилиб қолишга кўзимиз киймайди, қочмай қараб туриш ҳам хавфли, шу ва- жохати билан келиб бригадир уриб қоладими ёки дом- ланинг олдига ҳайдаб борадими? Бошимиз қотиб бир қарорга келгунимизча, бригадир ҳам етиб келди.

— Ким сенларга рухсат берди? Қани даладан чиқ- чи! — деб ўшқира бошлади. Шу пайт, биз кўрмай қолибмиз, бошқа тарафдан Ҳомидий домла келиб қолдилар. Бригадир домлага: «!Шу ерда туриб бола- ларга кўй демабсиз», деган маънода таъна қила бош- лади.

— Болалар терган пахталарини уйларига олиб кет- майдилар, сизнинг хирмонингизга олиб борадилар. Мана бу пайкалингизда ҳеч вақо қолмабди, бекор сарсон бўлишаяпти. Бу томондан мана бир четдан те- ришаяпти. Барибир бу дала ҳам терилади-ку?! - деб бизнинг тарафимизни олдилар, домла. Бригадир бир пас кизишиб

бакириб-чакириб олди. Кейин ҳовури дан тушди. Сўнгра:

— Далани битта ҳам тўкилган, оқарган пахтасини кўймай тозалаб, шудгор қилишга топширишим керак, — деб ваз кўрсатди.

Шунда Ҳомидий домла:

— Унақа қилиб тозала десангиз, битта пайкишиш

10-15 кун у ёқца турсин, бир ойда ҳам тамомлаб бўлмайдик-ку?! Бу ёқда териладиган пахта шудгорга кўшилиб кетади. Ҳозир вақтида териб олингани мўъ: қул, — деб яна бизгаён босдилар.

Биз барибир шу пайкалда қолдик. Кўпчилик кунлик нормани баҳариб хурсанд бўлди. Кейин маълум бўлишича, бригадир катта йўл ёқасидан пайкални топ-тоза қилиб тердириб олмакчи ва бошлиқларга ҳамма далаларни шундай қилиб тозалаяпман деб кўрсатмакчи бўлган экан. Шу баҳона сабабли домла билан яқин-дан танишиб ҳам олдик. Ўша кунни домла бизнинг бошқа Пайкал оралаб кетганимизни ҳам, азбаройи кўпроқ пахта териш учун шундай қилаётганимизни ҳам, кейин бригадирнинг бакириб-чакириб келаётганлигини ҳам кўриб, кузатиб турган эканлар. Шу пахта йиғим-теримида Ҳомидий домланинг талаба-ларга талабчан, аммо жуда меҳрибон, камтарин ва очиқкўнгил эканликларини билиб олдик.

Аввало шуни таъкидлаш керакки, домла кунни билан далада, талабалар орасида юриб, ҳаммага кўз-кулок бўлиб турар эканлар. Кейинроқ сменага бориб, ҳатто далага кирмай келиб-кетадиган домлаларни ҳам кўрганимизда, домланинг кадри билиниб қолди.

Баъзан талабаликнинг энг ажойиб «олтин даври»га хос бўлган тадбирлар — оқшом пайтлари шеърхонлик,

мушоира, «ёлғондакам туғилган кунлар» ўтказар эдик. Бу тадбирларимиз жуда кизиқарли ўтар, шеър ва қўшиқларга бой бўлар эди. Домла буларни ҳам жиддий кузатар, баъзан жури ҳайъатини бошқарар эдилар.

Хато ўқилган шеър, нотўғри айтилган қўшиқ қақида самимий оҳангда фикр-мулоҳазалар билди- рардилар. Бир мисол: ўшанда биринчи курслар куни эди, қўшиқ хиргойи қилиб юрадиган хаваскор бир курсдошимиз Машраб ғазали билан айтиладиган «Ўртар» қўшиғини ижро этди. Охирида:

Бу Машраб дардини, жоноки, ҳеч ким бошига солма.

Агар машҳарда оҳ урсам, замин у осмон ўртар, — деб тугатди.

Ҳомидий домла кеча охирида талабаларнинг топқирлигига, истеъдодига, шунингдек, ижрочилик маҳоратларига ҳам изох бериб ўгдилар (Чамамда, биринчи курс гуруҳлари ўртасида муссбақа ташкил этган эдик). Охирида қўшиқ ҳақида гапириб, машҳар эмас, маҳшар, яъни рўзи маҳшар — бу қиёмат куни демақсир, замин у осмон эмас, биҳишти жовидон. Оташқалб Машраб: Агар маҳшар, яъни қиёмат куни муҳаббат дардида оҳ урсам, биҳишти жовидон - мангу, абадий жаннат ҳам ёниб кетади демокда, — деб байт мазмунини тўғри изохлаб бердилар.

Шунингдек, ғазалнинг тасаввуф билан боғлиқ эканлигига бир оз ишора қилиб ўгдилар. Зеро, у пайтларда тасаввуф ҳақида гапириш мумкин эмас, июърларни фақат дунёвий руҳда таҳлил қилинар эди. Шу билан домла мумтоз қўшиқларни қуйлашдан аввал албатта матнни тўғри ўқиш ва мазмунини яхши ту- шуниб олиш кераклигини таъкидладилар. Мумтоз қўшиқларни ёддан

ўрганиб айтиш хато усул эканли- гига, айникса, адабиёт муаллими бунга жиддий эъти- бор бериши лозимлигини уқтирдилар.

Шу муносабат билан домлага далада ҳам бадиий адабиёт ҳақида жуда кўплаб саволларни берардик. Ус- тоз эса, эринмай, далил ва исботлар билан қизиқар- ли қилиб жавоб қайтарардилар. Домланинг ҳам форс- тожиқча, ҳам ўзбекча шеърларни жуда кўп ёддан би- лишлари бизда катта таассурот қолдирар эди.

Бир куни кечки пайт яна қизиқарли тadbир бўлди: бигирувчи курслар биз — биринчи курсларга ўзлари нинг қобилиятларини намойиш қилиб, шеърлар ўқи(> беришди, кўшиқлар, интермедиялар ижро этишди Энг охирида уларнинг ажойиб номерлари жой олган экан. Адашмасам, бир кашқадарёлик қиз устозларга таклид қилиб, домлаларнинг хатти-ҳаракатларини худди уларнинг ўзларига ўхшатиб кўярди. Жуда так- лидчиликнинг ҳавосини олган экан. Хуллас, ўша куни кўплаб устозлар қатори Аъзам Шерматов, Маз- лума Аскарова, Қозокбой Азизов, Хосият Назарова, Ҳамиджон Ҳомидийларга таканд қилиб, уларнинг дарс ўтаётганларида учрайдиган энг характерли ҳолат- ларини айнан кўрсатиб берди.

Шулардан, бизнингча, энг кизиғи Ҳамиджон Ҳомидий домлага қилган тақииди бўлди. Бу бизнинг қарсақларимиздан ҳам билиниб гуларди.

Муқаллид домламизнинг эҳтирос ва ҳаяжон би- лан ўқийдиган шеърлари — Мавлоно Атоийнинг:

Ул санамким сув яқосинда паридек ўлгурур,

Ғояти нозуклукидин сув била ютса бўлур, —

деб бошланувчи ғазалини айнан устоз Ҳомидийга

хос мимика билан ўқиб берган эди.

Бунга домла ҳам табассум билан қараб турдилар-да:
— Э, э, офарин, офарин! — деб қарсак чалдилар.

Кейинги йилларда ҳам бир неча марта домла билан пахта теримида бўлдик, лекин ҳамиша бизни бирин-чи учрашув ва илк таассуротларимиз тарк этмади.

Домланинг камтаринлиги, талабаларга меҳрибонлиги, талабчанлиги ва ҳалоллиги, ўз касбига бўлган меҳр-муҳаббати, кўп ўқиб-ўрганиши минглаб шогирдлари қалбида илиқ таассуротлар қолдирганлиги табиий.

Хуснигул Жўраева

ШОГИРДЛАРИ ОЛДИНДА ЮРАДИГАН УСТОЗ

Олий таълим тизими жараёнининг ўзига хос хусусиятларидан бири, устозларнинг маъруза ўқиш ёйинки амалий машғулот олиб бориш жараёнида талабалардаги фаннинг у ёки бу соҳасига қизиқишини кўра биладилар, ўз шогирдларини аниқ режа асосида йўналтира оладилар. Бу эса, талабалардаги муайян иқтидорни рўёбга чиқариш ва оқибат натижада кўзлаган мақсадга етишишда асосий омил бўлади. Менинг назаримда, серғайрат педагог, ўта меҳрибон устозим филология фанлари доктори, профессор, қўшқанот ижодкор Ҳамиджон Ҳомидий ана шундай ёшлар раҳнамоларидан биридир.

Ҳатто, айрим устозлар алоҳида иқтидорли талабаларга бир умр ғамхўрлик қилиб юрадилар.

Меҳрибон устозим, беминнат суянган тоғим Ҳамиджон Ҳомидий домла билан талабалик давримнинг дастлабки сурурли онларида танишиш бахтига муяссар

бўлганман. “Ўзбек адабиёти тарихи” фанидан курсимизга домламаъруза ўқир, уларнинг ҳар бир дарси ниҳоятда илмий, кўламдор тарзда ўтказиларди. Домланинг табиатидаги шижоат, серғайратлилиқ, энг асосийси мумтоз адабиётни тийран тушуниш ва талабаларга мохирлик билан етказиб беришлиқ мени бутунлай сеҳрлаб қўйганди. Устозга шогирд бўлиш туйғуси, илнжи билан юрган кунларимнинг бирида домла: “Адабиётга кизикадиган иқтидорли талабалар, дарсдан кейин биз билан учрашишлари мумкин” деб қолдилар. Шу куннинг ўзидаёқ устозимнинг олдига бориб, улардан топширик олдим.

Мана, орадан ўтган ўн беш йил мобайнида меҳрибон устозимнинг энг севимли шогирди, деярли ҳар куни улар билан суҳбатлашиш бахтига муяссар бўлган, кўришмай қолган фурсатларда эса, ҳеч бўлмаса телефон орқали дийдорлашиш имкониятини қўлга киритган бахти қулган шогирларига айландим. Доимо Х.Ҳомидий домланинг атрофидагиларга эзгулик, зиё улашаётганлигини кўриб, бир куни устозга савол бердим.

-Домла, нега қачон қарата шогирдларингизга ёрдам бериб юрасиз. Эплай олмаган топшириқларимизни, ўзингиз қойиллатиб, маромига етказиб, қўлимизга тутказасиз?

-Бизнинг ширимиз шогирдларни олдинда олиб юриш.

Дарҳақиқат, меҳрибон устозим ҳар қандай вазиятда ҳоҳуилмий, ҳоҳшахсий ҳаётда бўлсин, доимо шогирдларни қўллаб-қувватлаш пайида бўладилар. Домланинг кўпчилиқ устозда учрамайдиган фазилатларидан бири шогирдларнинг кичкина ютуғини ҳам атрофдагиларга

билдириб, уларни рағбатлантириб, янада иштиёкини ошириб юрадилар. 2008 йилда домла ҳақида чиккан “Собитлик” деган китобда мен ва устозимнинг мутолаа жараёнидаги суратимиз берилган. Суратнинг остида домламнинг “Сиз албатта матншунос бўлишингиз керак” деган орзу-истаклари ифода этилган.

Ҳозирда “Ҳусайнийнинг ҳаёти, ижодий мероси ва девоннинг матний тадқиқи” мавзусида докторлик диссертациясини ёзаяпман. Энг олий истагим устозимнинг орзусини амалга ошириш. Деярли ҳар куни қалбимда ифтихор ҳиссини туяман. Сабаби, турмуш ўртоғим, ота-онам, ҳаттоки фарзандларим ҳам устозимни эсга оладилар. Ҳол аҳволларини сўрайдилар.

Менинг онлам аъзосига айланган Ҳ.Ҳомидий домла мурғак қалбимда адабиётга бўлган чексиз меҳрни уйғотиб, қўлларимдан етаклаб, ҳамиша ёнларида, то бугунгача ёнларида олиб юрадилар. Олий таълимда устозлик килиш имконини яратдилар. Илмий фаолиятда эришган муваффақиятларим машаққатини ўз елкаларига олдилар. Бундайин бағрикенг, отамдек меҳрибон инсон олдида доимо, бош эгиб таъзим қиламан. Келажакда устозим анъанасини давом эттириб, моҳир педагог, самимий инсон бўлишга интиламан.

Оппок кордай оқарибди сочингиз,
Қутлуғ бўлсин саксон яшар ёшингиз.
Яна юз баҳорни қарши олсин бошингиз,
Шогирдлар бахтига соғ-омон,
Менинг меҳрибоним, азиз домлажон.

Зилола Шукурова

ШОГИРДПАРВАР МУРАББИЙ

Ҳаётда шундай инсонлар бўладики, тириклик чоғидаёқ битмас туганмас маънавий хазина яратиб, фан оламининг у ёки бу соҳасида тамал тошини қўйишга улгуради. Уларнинг номи тарих зарварақларида мангуга муҳрланиб, авлодлар томонидан алоҳида ҳурмат ва эҳтиром ила тилга олинади. Гўёки улар денгиз тубида ўта секинлик билан пайдо бўладиган ва камдан-кам топиладган камёб марвариднинг ўзгинасидир. Устоз — филология фанлари доктори, профессор Ҳомиджон Ҳомидий ҳам ана шундай асримиз замондошлари орасида ноёб истеъдодга эга бўлган, марваридлардан бири десак янглишмаймиз. Чунки ҳаёт чиғириғида обдан тобланган ва бунинг эвазига чин маънодаги бахтга эришган, ҳар қандай инсон орзу қиладиган тўқис ҳаётга етиб борган бу инсонга барча хавас қилади. Шахсий ҳаётда оқила умр йўлдошига эга бўлиб, беш нафар қобил фарзандни вояга етказган, талабалик йилларида Максуд Шайхзода, Натан Маллаевдек илм дарғаларидан таълим олиб уларга издош бўлган, Тўхта Бобоев, Мазлума Асқарова, Нажмиддин Комилов, Асил Рашидов, Ҳакимжон Каримов, Хасанбой Жамолхонов, Рихсибой Юнусов каби олимлар ва илм фидойилари билан елкама-елка хизмат қилган филология фанлари доктори, профессор Ҳомиджон Ҳомидий касбдошлари ва замондошлари орасида юксак қадар обрў-эътиборга эга. Камтарликни касб қилган, устоз сифатида эса қаттиққўл ва талабчан бўлган бу инсон бутун умри

давомида ҳалоллик, поклик ва тўғрисиўзликни мадҳ этди, шогирдларига маънавий падар сифатида ана шуларга катъий амал қилишни уқтирди.

Эсимда, талабалик давримнинг дастлабки босқичида устоз - филология фанлари доктори, профессор Ҳомиджон Ҳомидий дарсга кириб, «Авесто» хусусида тўлқинланиб, ҳақи эшитмаган ва ҳеч бир китобда ўқимаган маълумотлар билан бизни ҳангу-манг қолдирди. Дарсдан сўнг бутун талабалар устознинг билими ва педагогик маҳоратига таҳсин ўқишди. Биз, талабалар, ўша кундан бошлаб устознинг маърузаларини интизорлик билан кутар ва дарсдан сўнг ҳар бир ўтилган янги мавзу юзасидан айтилган қизиқарли маълумотларни таҳлил қилар эканмиз, бир-биримизга «Бу домланинг калласи компьютер бўлса керак» деб ҳазиллашардик.

Инсон ҳаётда ўз йўлини танлаши, жамиятнинг керакли аъзоси бўлишида ён атрофидаги инсонларнинг, қолаверса, чин маънода ҳурмат қилиб, ҳавас қиладиган шахснинг ўрни бўлакча бўлади. Менинг ҳам мумтозадабиёт йўналишида аввал битирув малакавий, кейин магистрлик ишим, ҳозирги кунда эса илмий тадқиқот олиб боришимда устознинг ўғитлари, қолаверса, ҳаётгий панд-насихатлари мадад бўлди. Устоз билан бўлган суҳбатлардан бирида ҳаёт йўлида дуч келган қийинчиликлар, оғир синовлар ҳақида гапириб, отасининг илмли шахс бўлганлиги учун кулок қилинганлиги, онаизорининг ёш гўдақларини очарчиликдан асраш учун бир бўлак зоғора нонни ҳам ўзи емай, норасидаларига едириши ва ҳар гал улар бу нонни иштаҳа ва севинч билан ейишганда эса унинг кўзида ёш қалқишини эслаганда армонга йўғрилган кўз ёшларини

яширолмайди. Ҳозирги тинч замонамизга шукроналар айтиб: «Эҳ, онажоним шу кунларни ва менинг эришган ютуқларимни кўролмай кетдилар. Мен фарзанд бўлиб, ота-онамга хизмат қилолмаганман», - дея хўрсиниб қўядилар. Утознинг бу мунгли ҳикоятлари, албатта, киши қалбини йиғлатмасдан қолмас эди. Шундай оғир шароитда ҳам фақат ўқишни, маърифатни, халққа зиё тарқатишни ўзига олий мақсад қилган, ўз йўлида собитқадамлик биан дадил борган бу инсон матонати таҳсинга лойиқ.

Устоз Ҳ.Ҳасмидий беш юздан ошиқ мақолалар, илмий, оммабоп, мемуар асарлар муаллифидир. Унинг ўткир билими ва теран илмий мушоҳадаси самарасида кўплаб ўзбек ҳамда жаҳон адабиёти намояндалари, фан арбоблари фаолияти хусусида янги-янги маълумотлар, мозийга кўмилиб ўз ечимини қутаётган саволларга жавоб топади. Масалан, унинг “Даҳолар давраси” китобида бизга кам маълум бўлган Дорошукх, Роқимий, Муҳаммад Мурод Самарқандий, Унсурий сингари ўнлаб ижодкор ҳақида тоза маълумотлар берган. Китобда ҳар бир мақола бирор бир машҳур ижодкорга бағишланган бўлиб, улар ҳақидаги мавжуд маълумотлардан ташқари, илм аҳли учун мутлақо янги бўлган қизиқарли далилларни ҳам тақдим этади.

Олимлар зангламайдиган олтиндурлар. Устознинг кўп йиллик кузатиш ва хулосалари заминида яралган ушбу ҳикматда мен айнан устоз сиймосини кўраман. Нега деганда дунёда олимлар кўп, лекин илмига амал қиладиган, ўқиганини уққан, бошқаларга юктирадиган ва амалий ишлари билан атрофдагиларга намуна бўла оладиган олимлар кам. Ана шундай дур ичра дур бўлган

олимларгина зангламайдиган олтин даражасига етадилар. Уларнинг қолдирган маънавий-маданий меросига қанча кўп мурожаат қилсак, маънавий қуёшларнинг ёғдуси шунчалик ёркинлашиб, дунёни тафти билан илитади. Ҳаётда олим бўлганда ҳам устоз юрган йўлдан юриш, яъни зангламайдиган олтинлар қаторидан жой олиш барчамизга насиб этсин.

Матлуба Жабборова

ЗАҲМАТГА УНДОВ

Илк таассурот...

Ҳеч ҳам ёдимдан чиқмайди. Талабалигимизнинг дастлабки йили, гуруҳдаги ҳар бир талаба ушбу бахтга эришганимиздан, қолаверса, ҳаёт пиллапояларининг энг муҳим ва масъулиятли поғоналарига кўтарилиш бахтидан сармаст эдик. Айниқса, менинг қувончим бошқаларникидан-да зиёда. Чунки талабалигимнинг дастлабки кунлариданоқ гуруҳ раҳбаримиз менга ишонч билдириб, гуруҳ сардори вазифасини топширган эди. Мен ҳам ушбу вазифани унвондек қабул қилиб, чин дилдан, масъулият билан гуруҳга бошчилик қила бошладим. Ўша пайтларда талабалар орасида “гуруҳ сардори ўқиши шарт эмас, домлалар унга сардорлиги учун айтган баҳосини қўйиб берармиш” деган гаплар юрарди. Шу боис баҳоларимдан кўнглим тўқ, сардорлик вазифамни сидқидилдан бажариб юравердим. Орадан озроқ вақт ўтиб дастлабки оралиқ назоратлар бошланди. Талабалар орасидаги ўша миш-миш гўёки ҳақиқатга айланаётган эди. Ҳақиқатан ҳам фанлардан бирин-кетин аъло баҳолар

ола бошладим. “Демак, сардор ўқиши шарт эмас, домлалар уни ҳурмат қилиб осонгина 5 баҳо қўйиб берар экан” деган ҳаёллар билан сармаст бўлиб юрган кунларимнинг бирида “Ўзбек адабиёти тарихи” фанидан маъруза ўқийдиган домламиз Ҳамиджон Ҳомидий шахд билан хонамизга кириб келди. Салом-алиқдан сўнг бутун оралик назорат эканлигини эълон қилди.

Ҳомидий домла ўша пайтда 1-курс талабалари орасида бирон маъруза матни ёки китобдан фойдаланмай дарс ўтиши билан тилга тушган эди. У кишининг ҳар бир дарси шу қадар қизиқарли ва жонли ўтар эдики, баъзан қўнғироқ чалинганини ҳам сезмай қоларди. Ҳомидий домланинг ҳар бир талабага ҳурмат билан “сиз”лаб мурожаат этиши, айниқса, қизларнинг исмини “хон”лаб чақириши – у кишининг ўта меҳрибон ва қўнғилчан эканлигини англатарди. Шу боис бу фаннинг баҳосидан ҳам қўнғилим тўк, ўзимга ишонч билан гуруҳ журналини устознинг столига олиб бордим.

-Дарсга тайёرمىсиз, дедилар устоз журналга кўз югуртириб.

-Ҳа тайёرمىз, дедим ўзимча ишонч билан эндиgina ўтирган жойимдан қайтиб туриб.

-“Авесто” ва бадий адабиёт” масаласи ҳақида гапиринг, дедилар, устоз диққатларини менга қаратиб. Мен одатдагидай сардорлигимга ишониб, ушбу фандан тайёрланмаган, ҳатто маъруза дафтаримни очиб ҳам қарамаган эдим. Нима дейишимни билмай мулзам бўлиб қолдим.

-Майли, унда иккинчи саволга жавоб беринг, дедилар устоз нигоҳини мендан узмай. “Қутадғу билиг” ва фольклор”. Мен яна жимман. Домланинг ушбу мавзудаги маърузасини,

“Кутадғу билиг”да халқ мақолларининг дастлабки намуналари учраши ҳақида куюниб гапирганларини, ҳаттоки улардан айрим мисоллар келтирганини бирма-бир эслашга ҳаракат қиламану, такрорламаганим боис фикрларимни ҳеч жамлолмайман. Бир муддат жимликдан сўнг,

-Ўкимабсиз-ку, Матлубахон, дедилар-да журналга баҳо қўйишга

чоғландилар.

-Тўхтангустоз, паст баҳо қўйманг. ахир мен гуруҳ сардориман-ку, -дедим гўё домла сардорлигимни билмайди-ю, билса баланд баҳо қўядигандай ишонч билан. Домла менга бошдан оёқ карадилар-да:

-Ажаб бўпти, дедилар ва журнал катакчасини тўлдириб “0” баҳо қўйдилар. Бир лаҳзада биров бошимдан гурзи билан ургандай қарахт бўлиб қолдим. Гапирай десам, тилим айланмайди. Бўғзимга аччиқ нарса тикилиб, кўзимга ёш кела бошлади. Йиғлаб юбормаслик учун тезда жойимга бориб ўтирдим. Бир зумда ҳаёлимдан минг хил ўйлар ўта бошлади. Бир тарафдан яқиндагина битирган мактабимдаги мени кўкка кўтарган бир олам мақтовларни эсласам, иккинчи тарафдан кизининг фақат аъло баҳо олишига ишонган ота-онам кўз олдимга келади. Энди ким деган одам бўлдим? Иккияммас, нол-а? Шу онда сардорлик “унвоним”ни шу даражада ёмон кўриб кетдимки, бир муддат ўтиб кўз ёшларимни артдим ва ўзимга-ўзим сўз бердим: “Мен албатта “5” баҳога ўқийман, фақат ўз кучим билан аъло баҳо оламан”.

Ўша семестрнинг ўзидаёқ “унвоним”ни гуруҳдошимга топшириб, ўзим астойдил ўқишга киришдим. Ва айнан мана шу менинг илк тасаввуримдаги чўрткесар ва каттикқўл домла Ҳамиджон Ҳомидийни

Ўзимга илмий раҳбар этиб тайинлашларини сўрадим. Чунки устознинг дарсида менга нисбатан қўллаган ана шу “методи” мен учун гўёки ҳаёт дарси бўлди, мен ўшандан бошлаб инсон ҳаётда амалу-унвонига ёки кимларгадур эмас, фақат ва фақат ўз кучи ва билимига ишониб ҳаракат қилиши лозимлигини тушуниб етдим. Энг асосийси ҳаракатларим натижасида устозимнинг ҳурмат ва ишончи, қолаверса, имтиёзли диплом эгасига айландим.

Устозим Ҳамиджон Ҳомидийнинг нафақат олим ва донишмандлигини балки жонкуяр мураббий ва доимо шогирдлар ташвишини ўйлаб юришини билар эдим. Баъзан бу қайғуришлар устозлик масъулияти туфайли бўлса керак деган ўйда юрардим. Аммо кейинчалик илмий ҳамкорлик жараёнидан қўп бора Ҳомидий домланинг шогирдларига шунчаки масъулият такозоси юзасидан эмас, ҳар бир шогирдини ўз фарзандидек қадрлаганлиги боис доим уларнинг келажаги учун худди оталардек ўйловда юришини гувоҳи бўлдим.

Заҳматкаш олим, маҳоратли педагог, шогирдпарвар устоз Ҳамиджон Ҳомидий бу йил табаррук 80 ёшга тўлди. Бу йил муқаддас даргоҳимиз, университетимизнинг ҳам 80 йиллиги нишонланмоқда. Ушбу илм масканида устозим қарийб 60 йилдан буён талаба ва шогирдларига таълим бермоқдалар. Мехнаткаш, жонкуяр устозимнинг илм йўлидаги “игна билан қудуқ қазишдек” машаққатли, бирор савобли “ташвишлари” бардавом бўлишини ва ўзлари орзу қилгандай уларнинг изидан бораётган ҳар бир шогирди – фарзандларининг камолотини кўришини Аллоҳдан тилаб қоламан.

ҲАМИДЖОН ҲОМИДИЙ ҲАЁТИ ВА ФАОЛИЯТИНИНГ МУҲИМ САНАЛАРИ

1. 1935 йил - Косонсой шаҳрида этикдўз оиласида туғилди.

2. 1942-51 йиллар - дастлаб Тельман номидаги, сўнгра Куйбишев номидаги ўрта мактаб ўқувчиси.

3. 1951-53 йил - Косонсой туман босмахонасининг харф терувчиси ва кассири.

4. 1954 йил - Босмахона мудир.

5. 1955-60 йил - Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институти тарих - филология факультети талабаси.

6. 1961 йил - «Совет педагоги» кўп нусхали газета котиби.

7. 1962 йил - Ўзбек тилшунослиги кафедрасининг ўқитувчиси.

8. 1963-65 йил - Ўзбек адабиёти кафедрасининг аспиранти.

9. 1966 йилнинг октябрь ойидан шу кафедранинг ўқитувчиси.

10. 1967 йил - Фирдавсий «Шоҳнома»сининг бир ўзбекча таржимаси ҳақида мавзусида номзодлик диссертациясини ҳимоя қилган.

11. 1972 йил - Ўзбек адабиёти кафедраси доценти.

12. 1974-1980 йил - Икки маротаба «Халқ маорифи аълочиси» нишони билан тақдирланган.

13. 1983-90 йил - Ўзбек адабиёти кафедрасининг мудир.

14. 1990 йил - Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзолигига қабул қилинди.

15. 1991 йил - «Фирдавсий ва ўзбек адабиёти» мавзусида докторлик диссертациясини ҳимоя қилди.

16. 1992 йил - Профессор унвони берилди ва Ўзбек классик адабиёти кафедраси мудири этиб сайланди.

17. 1996-2009 йил - Тошкент Давлат Шарқшунослик институти ҳузуридаги докторлик илмий даража берадиган кенгаш аъзоси.

18. 1996 йил - «Дўстлик» ордени билан мукофотланди.

19. 1999 йилдан Ўзбекистон ФА Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институти ҳузуридаги филология фанлари доктори илмий даражасини берадиган ихтисослашган Илмий кенгаш аъзоси.

20. 1998-2002 йиллар - Қори Ниёзий номидаги педагогика фанлари институтининг ўриндош катта илмий ходими.

21. 2004 йил июнь ойида «Ўзбек классик адабиёти» кафедрасининг мудирлиги лавозимида қайта сайланди.

22. 2010 йил 10 майдан эътиборан шу кафедра профессори.

23. 2010 ЎЗМУ ҳузуридаги ихтисослашган илмий кенгаш аъзоси.

ИЛМИЙ ВА ИЛМІЙ-ОММАБОП КИТОБЛАРИ

1. Гуманизм куйчиси, Ўзбекистон «Билим» жамияти. Т.: 1972.
2. Барҳаёт шеърӣ қаср, «Фан». Т.: 1979.
3. Навоӣ ва Фирдавсий, «Ўзбекистон», Т.: 1985.
4. Адабиёт - интернационал тарбия воситаси, «Ўқитувчи», Т.: 1986.
5. Боқӣ бўстон таровати, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. Т.: 1986.
6. Борбад Марвазӣ, «Ўзбекистон», Т.: 1986.
7. Олис-яқин юлдузлар, «Чўлпон», Т.: 1990.
8. «Шоҳнома»нинг шуҳрати, «Ўзбекистон», Т.: 1992.
9. Қирқ беш аллома ҳикояти, «Фан», Т.: 1994.
10. Азалий ва абадий ҳамрозлик (кўлёзма).
11. Машриқзамин - ҳикмат бўстони, «Шарқ» матбаа-нашриёт концерни, Т.: 1997-2008.
12. Аждодлар сабоғи — ақл қайроғи, Абдулла Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти, Т.: 1998. (Бу китоб Халқ таълими вазирлиги томонидан эълон қилинган «Болалар учун ёзилган энг яхши асарлар» танловида 2-ўринни олган).
13. Кўҳна Шарқ дарғалари, «Шарқ» матбаа - нашриёт концерни, Т.: 1999.
14. «Авесто» файзлари, А.Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти, Т.: 2001.
15. «Авесто» ва тиббиёт (ҳаммуаллиф), Ибн Сино номидаги нашриёт. Т.: 2001.

16.«Авесто»нинг илмий ва адабий қиммати, ТДПУ нашри, 2003.

17. Тасаввуф алломалари, «Шарқ» матбаа нашриёт акциядорлик компанияси, Т.: 2004-2008.

18. Кўхна Шарқ дарғалари (Тўлдирилган иккинчи нашри). «Шарқ» матбаа нашриёт - акциядорлик компанияси, Т.: 2004.

19. «Авесто»дан «Шохнома»га, «Шарқ» матбаа -нашриёт акциядорлик компанияси, Т.: 2007.

20. Наманган адиблари. — Т.: Фан, 2007.

21. Олис-якин юлдузлар (Тўлдирилган ва қайта ишланган иккинчи нашри). - Т.: «АЛ Пех» нашриёти, 2009.

22. Машрикзамин ҳикмат бўстони (қайта ишланган тўлдирилган иккинчи нашри) Шарқ, 2008.

23. Тасаввуф алломалари. (қайта ишланган тўлдирилган иккинчи нашри) — Т.: «Шарқ», 2009.

24. Косонсой тарихи (хаммуаллиф) «ЕХТРЕМУЛМ PRES» нашриёти 2010.

25. Даҳолар давраси, «Ўқитувчи», Т., 2011.

26. Низомий дилбандлари, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти; 2012.

27. Устозлар сабоғи – ақл чироғи. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, Т., 2012. Бу китоб Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси эълон қилган “Ватан учун яшайлик” танловида 3-ўринни олган.

28. Поктийнат, “Meriyus”, 2014.

29. Тасаввуф Қаранийдан Рушдийгача. “Шарқ”, Т., 2015.

30. Йиллар самари, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти. Т., 2015.

31. Алломалар олами, “Ўзбекистон”, Т., 2015.

32. Низомий дилбандлари. Тўлдирилган иккинчи нашри, 2015.

33. Устозлар сабоғи – ақл чироғи. Тўлдирилган иккинчи нашри, 2015.

МУҲАРРИРЛИК ФАОЛИЯТИ

1. Поён Равшанов, Ўзбек классик адабиётидан амалий машғулотлар, «Ўқитувчи», Т.: 1983.

2. Муҳаббат Аҳмадбоева, Саломат Иброҳимова, «Ўзбек адабиёти», «Ўқитувчи», Т.: 1985.

3. Низомий Арузий Самарқандий, Чаҳор мақала, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. Т.: 1985.

4. Бадиий ижод ва замонавийлик, «Фан», Т.: 1985.

5. А.Абдурахмонов, И.Салоҳидцинов, «Ўзбек адабиёти тарихидан материаллар», Зарафшон, Самарқанд, 1998.

6. 70-йиллар ўзбек романларида тил ва услуб. «Фан», Т.: 1989.

7. Сафо Матчон, «Адабиётдан мустақил ишларни ташкил қилиш усуллари», «Ўқитувчи», Т.: 1995.

8. «Ўзбек адабиёти», 9-синф учун мажмуа, «Ўқитувчи», Т.: 1997.

9. «Ўзбек адабиёти», 10-синф учун дарслик, «Ўқитувчи», Т.: 1998.

10. Шарофиддин Роқимий, Тарихи томм, «Шарк» матбаа- нашриёт концерни. Т.: 1998.

11. Маънавиятимиз сарчашмалари, ТДПУ нашри, Т.: 1999.

12. «Ўзбек адабиёти», 10-синф учун дарслик (2-нашри), Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. Т.: 2003.

13. Навоийга армугон, 2-китоб, А. Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти. Т.: 2002.

14. Эпик шеърят султони, А. Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти. Т.: 2001.

15. Навоийга армугон, 3-китоб, А. Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти, Т.: 2003.

16. Навоийга армугон, 4-китоб, «Фан» нашриёти, Т.: 2004.

17. Поктийнат, ТДПУ нашри, 2002.

18. Ганжалик даҳо, ТДПУ нашри, 2003.

19. Исматий, Худоёрхон Зафарномаси. Тошкент Санъат институти нашриёти, 2004.

20. Жомий ва ўзбек адабиёти. Ал-Ҳудо - Мовароуннаҳр, Техрон-Тошкент, 2005.

21. Низомий ва ўзбек адабиёти, Ислон университети нашриёти, 2007.

22. А. Абдурахмонов, «Рух сирлари», «Фан», 2007.

23. Қ. Абдуллаев, Зардуштийларнинг таълим тизими, «Фан», 2007.

24. Қ. Абдуллаев, «Авесто»нинг табдил тарихидан, «Фан», 2007.

25. Жалолиддин Румий, «Маснавий маънавий» (Асқар Маҳкам таржимаси), Иккинчи китоб, «Янги аср авлоди» нашриёти, 2007.

26. Машраб. Мабдаи нур. «Фан» нашриёти, 2008.

27. Одамушшуаро Рўдакий. ТДПУ нашриёти, 2008.

28. АУзоков. МДХ халқлари адабиёти, ТДПУ нашриёти, 2008.

29. Т.Бўриев. Классик шеър ўлчови. ТДПУ нашриёти, 2008.

30. Машарипова. Халқ оғзаки ижоди. ТДПУ нашриёти, 2008.

31. Машарипова. Алабиёт ва фольклор.ТДПУ нашриёти, 2008.

32. А.Рашидов. Чингиз Айтматовнинг бадиий олами, «Ўқитувчи» нашриёти, 2008.

33. Саъдий. Бўстон (Чустий таржимаси). Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Х.Ҳомидий. «Мумтоз сўз» нашриёти. 2009.

34. Т. Матёкубова, Навоийнинг ҳаёти ва ижодий мероси, ТДПУ нашри, 2010.

35. З.Мамадалиева, “Лисонут тайр”даги рамзий образлар тизими, “Тамаддун”, 2014.

36.Навоийга армуғон. ТДПУ нашри 2011.

37.М.Махмуд яна Навоийни ўқиб, Ғафур Ғулом номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи, 2011.

38. Қ.Абдуллаев, Қадимги Шарқ тамаддунларида таълим тарбия, БУХДУ нашри, 2011.

39. Ижодкор маҳорати ва шеърини санъатлар, “Фан”, 2006, (муҳаррир)

ДОКТОРЛИК ВА НОМЗОДЛИК ДИССЕРТАЦИЯЛАРИГА ОППОНЕНТЛИГИ

Докторлик

1. Ҳ.Солиҳова, Уйғур дostonчилиги ва насри таракқиётида Навоий «Хамса»сининг ўрни. Т.: 1995.

2. Ш.Р.Шомансуров, Араб ва ўзбек фольклори тарихий- киёсий тахлили. Т.: 1998.

3. А.Эркинов, Навоий «Хамса»си талкини муаммолари.Т.: 1998.

4. У.Маҳкамов, Юқори синф ўқувчиларида ахлокий маданиятни шакллантиришнинг педагогик асослари. Т.: 1998.

5. Б.Назаров, Мақомотлар адабий-бадий жанр сифатида. Т.: 2000.

6. У.Уватов, Ўрта Осиё олимларининг ҳадис илми таракқиётидаги ўрни. Т.: 2002.

7. А.Чориев, Педагогиканинг фанлараро алоқаси ва бадий адабиёт билан ўзаро боғлиқлик қонунияти, Т.: 2004.

8. С.Курбонов, Носир Бухорий девонининг танқидий матни ва тадқиқи. Т.: 2004.

9. Р.Иномхўжаев, Афғон маърифатпарварлик адабиётининг пайдо бўлиши ва шаклланиши. Т.: 2004.

10. Ҳ. Жўраев, Навоий лирикасида воқелик ва унинг поэтик талкини, 14 июнь, 2005.

Номзодлик

1 А.Ваҳобов, Ўрта мактабларда Мирзо Турсунзода ижодини ўрганиш. Т.: 1974.

2. Н.Қаххоров, Педагогика тарихини ўқитишда Шарқ мутафаккирлари меросидан фойдаланиш. Т.: 1994.
3. И.Адизова. Баёнийнинг ҳаёти ва ижодий мероси. Т.: 1990.
4. Б.Қосимхонов, Саййид Қосимийнинг ижодий мероси. Т.: 1992.
5. Қ. Ҳамроалиев, Адабиёт дарсларида адабий ўлкашунослик материалларидан фойдаланиш. 1993.
6. М.Нажмиддинов, Низомий ва Кутб «Хусрав ва Ширин»ларининг қиёсий таҳлили. Т.: 1994.
7. А.Холиков, Ўқувчиларда маънавий тушунчаларни шакллантиришда фанлараро алоқадан фойдаланиш. Т.: 1994.
8. А.Азимов, Гуманитар фанларни ўқитиш жараёнида идеаллаштириш услубидан фойдаланиш. Т.: 1994.
9. М.Абдуллаев, Убайдийнинг ҳаёти ва ижодий мероси. Т.: 2000.
10. Н.Раббонкулов, Ўзбекистонда таржимашунослик тарихи. Самарқанд. 2000.
11. Д.Зияева, Ҳофиз Шерозий девонининг ўзбекча насрий таъдиллари. Т.: 2002.
12. М.Шомуродов, «Авесто»да табиат культлари. Т.: 2002.
13. Б.Файзуллаев, Ўзбек шеърлятида татаббу тарихи ва маҳорат масалалари. Т.: 2002.
14. Н.Бекова, Навоийнинг ҳамд ғазаллари ва «Рух-ул-қудс» қасидаси. Т.: 2003.
15. Д. Ҳамроева, Бобораҳим Машраб ғазаллари поэтикаси. Т.: 2004.

16. М.Маматкулов. Қадимги туркий адабиётда жанрлар тақомили. Т.: 2004.
17. А.Абдуманнотов, Бошланғичсинф ўқувчиларида маънавий тушунчаларни шакллантиришда Навоий асарларидан фойдаланиш. Т.: 2004.
18. Н.Махмудова, «Авесто»да таълимий-ахлоқий қарашлар.Т.: 2005.
19. Г. Холикулова Очилдимурод Мирийнинг «Русгам ва Сухроб» достони, Самарқанд 2005
20. С. Тохиров, «Туркум сюжетли асар поэтикаси», Самарқанд, 15 октябрь 2005.
21. Д. Л. Зоҳидова, «Ғарибий ва унинг девони», Тошкент, 29 март 2006.
22. А. М. Шоххўжаев, «Бурхониддин Марғиноний ҳуқуқий ва ахлоқий қарашлари», Тошкент, 5 июн 2006.
23. Ф. А.Низомова, «Хусрав Дехлавий ижодида рубоий жанри», Тошкент, 25 май 2006.
24. Ю. Юнусзода, Тоҷик маърифатпарварлик адабиётида сафарнома, 18 декабр, 2008.
25. З.Мамадалиева, “Алишер Навоий “Лисон ут-тайр” достони образлар тизими, 2011.
26. Ҳ.Ғофурова, Средневековая Японская дневниковая литература, 2012.

ТАРЖИМОНЛИК ФАОЛИЯТИ

1. Фазлиддин Муҳаммадиев, «Кўҳна одамлар», «Ёш гвардия», 1967.
2. Фазлиддин Муҳаммадиев, «Орият», «Гулистон», 1968. №4.

3. Фазлиддин Мухаммадиев, «Оқибат», «Гулистон», 1981. №5.

4. Айний, «Етим», «Ёш гвардия», - 1965, 1978, 1988
Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1978, 1988 «Юлдузча». 1987.

5. Қайсар чумчук. «Юлдузча». 1990.

6. Нўхот полвон. Алишер Навоий номидаги Миллий кутубхона нашриёти, Т. 2013.

7. Вафодор арғумок, Алишер Навоий номидаги Миллий кутубхона нашриёти, Т., 2015.

8. Айний, Муқанна исёни, Темур Малик, «Хазина», Т.: 1994.

9. Сулаймон Сони Охундов, Корача киз, Т.: 1976.

10. Раҳим Жалил, Кўнгил ошёни, «Ленин учкуни», 1984 йил сонлари.

11. Фазлиддин Мухаммадиев, Кунжакдаги палата (қўлёзма).

12. Жасур киз, “Ўзбекистон” нашриёти, Т., 2015.

13. Бундахшин (Қўлёзма).

14. Носир Хисрав, «Сафарнома» (қўлёзма).

15. «Худуд-ул-олам» (қўлёзма).

ДАРСЛИК, ҚЎЛЛАНМА ВА ДАСТУРЛАР

1. Ўзбек педагогикаси антологияси. Т.: «Ўқитувчи», I жилд, 1994-2008. (ҳаммуаллиф).

2. Ўзбек педагогикаси тарихи. Т.: «Ўқитувчи», 1996. (ҳаммуаллиф).

3. Педагогика тарихи. Т.: «Ўқитувчи», 1998. (ҳаммуаллиф).

4. Ўзбек адабиёти тарихи дастури. Т.: «Ўқитувчи»,

1985, (ҳаммуаллиф).

5. Ўзбек адабиёти тарихи дастури. Т.: ТДПУ нашри, 2001. (ҳаммуаллиф).

6. Ўзбек адабиёти (ҳаммуаллиф). А.Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти, Т., 2003.

7. Педагогика тарихи (ҳаммуаллиф). Т.: Ғафур Ғулом номи-

даги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2004.

8. Ўзбек адабиёти (ҳаммуаллиф, маълумотнома). Низомий номидаги ТДПУ нашриёти, 2004.

9. Навоийнинг ҳаёти ва ижодий мероси. Махсус курс дастури (ҳаммуаллиф). ТДПУ нашри, 2005.

МАНБАШУНОСЛИК ФАОЛИЯТИ

1. Сиёвуш қиссаси. «Ёшлик», №4, 1978.

2. Робия Адавия. «Ёшлик», №2, 1979.

3. Боязид Бистомий. «Сирли олам», № 10-11 -12, 1991.

4. Хомуший. «Шохнома»и туркий. (қўлёзма).

5. Рушдий. «Тазкират-ул-авлиёи туркий». (қўлёзма).

6. Ат-Термизий, «Мулоқот», № 3, 1993.

ИЛМИЙ ВА ИЛМИЙ-ОММАБОП МАҚОЛАЛАР

1965 йил

1. Хат ғалат, маъно ғалат. «Совет Ўзбекистони», 28 январь.

2. Шоиранинг ижод йўли. «Совет Ўзбекистони», 5 июнь.

3. Оид ба таржимаҳои ўзбекии «Шохнома». «Садон

Шарк», №9.

1966 йил

4. К вопросу об узбекских переводах «Шахнаме» Фирдоуси. V межвузовская научная конференция по иранской филологии. Душанбе.

1967 йил

5. Об узбекских переводах «Шахнаме». Автореферат канд. диссертации.

1968 йил

6. Олимлар биродарлиги. «Ўқитувчилар газетаси», 30 май.

7. Гуманизм жарчиси. «Тошкент бинокори», 25 сентябр.

8. Замон билан ҳамнафас адиб. «Ёш ленинчи», 22 май.

9. Қиссаи одамони ватангадо, «Тоҷикистони Совети», 8 август.

10. Устоз ижодининг талқини. «Ўзбекистон маданияти», 25 август.

11. Навоий ва Хомуший, «Тошкент бинокори», 16 сентябрь.

12. Бир-бирига устоз, «Совет Ўзбекистони», 26 май.

13. «Шоҳнома»нинг ўзбекча таржималарига доир. «Навоийга армуғон» китобида. Низомий номидаги ТДПИ. Илмий асарлари.

14. Навоий ва Фирдавсий. «Навоийга армуғон» китобида. Низомий номидаги ТДПИ. Илмий асарлари.

1969 йил

15. Умри боқий дўтлик, «Тошкент окшоми», 23 октябрь.

16. Ҳикмат бўстони. Т., 3 ноябрь.

1970 йил

17. Ғайрат ва лаззат айёми. «Ўзбекистон маданияти», 24 март.

18. Самарқанд донишмандлари. «Совет Ўзбекистони», 20 май.

19. Фойдали қўлланма. «Ўзбекистон маданияти», 6 январь.

20. Ҳикмат гулдастаси. «Ўзбекистон маданияти», 16 январь.

1971 йил

21. Маърифатни олқишлаб. «Ленин учкуни», 10 ноябрь.

22. Рисолан пуркиммат. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 22 июль.

23. Хомуший. «Меҳнат ва турмуш», №4.

24. Мирзо Бойсункур. «Меҳнат ва турмуш», №8

25. Хат ва нусхаҳои девони Ҳофиз. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 11 май.

26. Шероз булбули. «Ўқитувчилар газетаси», 9 май.

27. Буюк лирик шоир. «Хоразм ҳақиқати», 5 май.

28. Тилларда дoston. «Ўзбекистон маданияти», 11 май.

29. Тиббиёт бобокалони. «Ленин учкуни», 16 сентябрь.

30. Буюк мутафаккир. «Ленин учкуни», 13 май.

31. Изланиш самараси. «Совет Ўзбекистони», 20 декабр.

1972 йил

32. Коҳи баланди назм. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 11

январь.

33. Билимлар хазинаси. «Совет Ўзбекистони». 19 январь.

34. Бо теғу қалам. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 23 март.

35. Бобур - аруз назариётчиси. «Ўқитувчилар газетаси». 18 январь.

1973 йил

36. Чанд суҳан аз «Соқийнома»и Навоий, «Ҳақиқати Ўзбекистон», 10 февраль.

1974 йил

37. Олим ва сайёҳ. Т., 19 март.

38. Фирдавсий дар авули қазокон. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 23 март.

39. Хусрав ҳикматлари. «Ўқитувчилар газетаси», 18 июль.

40. У берегов большой реки. «Звезда Востока», №4.

41. «Лайли ва Мажнун» матни. «Совет Ўзбекистони», 30 ноябрь.

42. Риштаҳои бародарӣ. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 17 декабр.

43. Восифийда Тошкент васфи. «Тошкент окшоми», 2 декабрь.

44. «Шоҳнома»нинг туркча таржимаси ҳақида: «Халқлар дўстлиги - адабиётлар дўстлиги» китобида. Низомий номидаги ТДПИ. Илмий асарлари.

1975 йил

45. Кори хайр. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 10 июнь.

46. Тераи тадқиқот. «Шарқ. юлдузи», №10.

47. Хуш замон қуйчиси. «Гулистон», №6.

48. Амир Хусрав Дехдавий. «Гулистон», №9.

49. Равобити адабии ду халқи бародар, «Маориф ва маданият», 24 апрель.

1976 йил

50. Адибанинг ижод йули. «Совет Ўзбекистони», 17 январь.

51. Фирдавсий ва Навоий. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 10 февраль.

52. Нияти хайр. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 6 июнь.

53. Фирдавсий қозоқ элида. «Халқлар дўстлиги — адабиётлар дўстлиги» китобида. Низомий номидаги ТДПИ. Илмий асарлари,

1977 йил

54. Қиссаи шўрангез. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 8 февраль.

55. Дар хусуси як мақолаи устод. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 18 май.

56. Дурдонаҳои аср. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 2 август.

57. Фирдавсийдан файз топиб. «Меҳнат ва турмуш», №5.

58. Нуқтадонлик файзи. «Гулистон», №11

1978 йил

59. Фойдали рисола. «Ўзбекистон маданияти», 3 март.

60. Тадқиқот мавзуи — адабиёт тарихи. «Совет Ўзбекистони», 6 май.

61. Улкан адиб. «Ленин учқуни», 25 май.

62. Авфийнинг нодир ҳикоятлари. «Тошкент окшоми», 8 май.

63. Мажмуаи муфид. «Ҳақиқати Ўзбекистони», 17

октябрь.

64. Айний - фирдавсийшунос. «Шарқ. юлдузи», №1.

65. Дўстлик манзумалари. «Гулистон», №9.

66. Мунаққиди забардаст. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 18 ноябрь.

67. Максуд Муаллим. Т., 18 ноябрь.

68. Забардаст адабиётшунос. «Ўқитувчилар газетаси», 23 ноябрь.

69. Дар саҳифаҳои «Бухорои шариф», «Ҳақиқати Ўзбекистон», 7 сентябрь.

1979 йил

70. Дастовези идона. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 27 сентябрь.

71. Мавҷҳои меҳрусодат. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 20 август.

72. Бозёғ ва тадқиқоти тоза. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 15 ноябрь.

73. Авлодлар эътирофи. «Совет Ўзбекистони», 27 май.

1980 йил

74. Севги саргузашти. «Ўзбекистон маданияти», 8 февраль.

75. Бир ҳовуч ҳикмат. «Тошкент ҳақиқати», 11 апрель.

1981 йил

76. Устодга ёднома. «Гулистон», №11.

77. Барҳаёт сиймо. «Бадиий ижод ва замонавийлик» китобида. Низомий номидаги ТДПИ. илмий асарлари.

78. Анъанага садокат. «Бадиий ижод ва

замонавийлик» китобида. Низомий номидаги ТДПИ.
илмий асарлари.

1982 йил

79. Абулкосим Фирдавсий, «Ленин учкуни», 25
декабрь.

1983 йил

80. Фирдавсий қаҳрамонлари ўзбек саҳнасида.
«Шарқ. юлдузи», №5.

81. Саъдийшуносу Бедилхон. «Ҳақиқати
Ўзбекистон», 17 май.

1984 йил

82. Максуд Муаллим. «Шайхзода замондошлари
хотирасида» китобида. Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва
санъат нашриёти.

1985 йил

83. Низомий Арузий Самарқандий. «Чаҳор мақола»
таржимасига сўз боши. Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт
ва санъат нашриёти.

84. Заковат чашмаси. «Гулистон», № 12.

85. Навоийшуноси комил. «Ҳақиқати Ўзбекистон»,
10 январь.

86. Анъана давом этади. «Ўқитувчилар газетаси».
9 ноябрь.

1986 йил

87. Рамзи садоқат. «Ҳақиқати Ўзбекистон». 19
ноябрь.

88. Муסיқашунослигимиз асосчиси. «Ленин
учкуни»; 20 декабрь.

89. Маҳмуд Қошғарий. «Ленин учкуни», 28 декабрь.

90. Илк достон. «Гулистон», №12.

1987 йил

91. Шарқ мусикасининг яловбардори. «Гулистон», №12.

92. Бокий мерос. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 3 апрель.

93. Достонларда «Шоҳнома» излари. «Ўзбек тили ва адабиёти», №4.

94. Ҳикматомуз ҳикоятлар. Т., 15 декабрь.

95. Муаллими Соний. «Ленин учқуни», 4 апрель.

96. Даъват ба часорат. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 14 март.

1988 йил

97. Жасоратли адиб. «Ленин учқуни», 12 март.

98. Маърифат куйчиси. «Ленин учқуни», 15 май.

99. Хоразм фаҳри. «Ленин учқуни», 18 июнь.

100. Фаҳруззамон. «Ленин учқуни», 6 июль.

Ю1. Навоий ижодида Жомий сиймоси. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 15 ноябрь.

102. Заминда осмон яратган олим. «Гулистон», №6.

103. Кўҳна қисса таровати. «70-йиллар ўзбек романларида тил ва услуб» китобида. Низомий номидаги ТДПИ илмий асарлари.

1989 йил

104. Даврнинг ноёб ҳодисаси. «Ленин учқуни», 21 ноябрь.

105. Азалий ва абадий. «Тошкент окшоми», 12 март.

106. Маърифат китоби. «Тошкент ҳақиқати», 18 апрель.

107. Шоир ва мутафаккир. «Ленин учқуни», 18 июль.

108. Шоир ижодида Навоий сиймоси. «Совет Ўзбекистони», 25 июль.

109. Келажак билан бўйлашиб. «Ленин учкуни», 1 октябрь.

110. Илму адаб сарвари. «Тошкент ҳақиқати», 20 октябрь.

111. Халқ кудратига ишонган шоир. «Тошкент оқишлари». 2 декабрь.

112. «Шоҳнома»и туркий. «Ёшлик». №8.

1990 йил

113. Дарахти ҳамеша сабз. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 2 июнь.

114. Ноёб истеъдод соҳиби. «Ленин учкуни», 24 июнь.

115. «Тазкиратул-авлиёи туркий». «Ёшлик», №8.

116. Эшик оғаси. «Ленин учкуни», 21 июль.

117. Ҳикмат маърифат ёғдуси. «Ленинчи», 24 май.

118. Ганжина. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 3 август.

119. Олим ва сайёҳ. «Ленинчи», 30 октябр.

120. Ҳикматлар гулдастаси. «Совет Ўзбекистони», 5 декабрь.

121. Муғанний Борбад кассаси. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 7 декабрь.

122. Саргардон дастхатлар. «Ёш куч», №4.

123. Машрақзамин ҳикмат бўстони. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 6 апрель.

124. Фирдавсий ва Мирий. «Ўзбек тили ва адабиёти», №6.

1991 йил

125. Инжулар сеҳри. «Халк сўзи», 11 май.

126. Беркитди дубулғааро сочларин. «Тошкент ҳақиқати», 20 ноябрь.

127. Хамсачилик кашшофи. «Тошкент ҳақиқати», 12 декабрь.

128. Носир Хисрав. «Тошкент ҳақиқати», 28 декабрь.

129. Фирдавсий ва Турмағамбет. «Шарқшунослик» мажмуаси, №2.

130. Фирдоуси и узбекская литература. Автореферат докторской диссертации.

1992 йил

131. Кошифий. «Тошкент ҳақиқати», 8 январь.

132. Низомий Арузий. «Тошкент ҳақиқати», 11 январь.

133. Муҳаммад Авфий. «Тошкент ҳақиқати», 18 январь.

134. Барзўнома-саргузашт роман. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 13 май.

135. Табарий сабоқлари. «Ўзбекистон овози», 16 май.

136. Борбад Марвазий. «Қишлоқ ҳақиқати», 9 май.

137. Байҳақий - мирзо ва гарихчи. «Тошкент ҳақиқати», 27 июнь.

138. Абубакр Наршахий. «Тошкент окшоми», 6 июль.

139. Маърифатпарвар вазир ва олим. «Тошкент ҳақиқати». 11 июль.

140. Фузулийнинг тоза топилган ғазали. «Наманган хақи- кати», 21 ноябрь.

141. Адиб Собир Термизий. «Қишлоқ ҳақиқати», 6 август.

142. Асириддин Ахсикатий. «Тошкент окшоми», 17 август.

143. Хислат «Барзунома»си. «Тошкент хақиқаги», 8 сентябрь

144. Зариф ҳикоятлар устаси. «Тошкент хақиқати», 24 сентябрь.

145. Камол Хўжандий. «Қишлоқ ҳақиқати», 22 октябрь.

146. Зардушт яратган дин ва маданият. «Ёш куч», №7-8.

147. Адабиётимизнинг бир шох кўчаси (ҳаммуаллиф). Ўзбекистон адабиёти ва санъати , 27 ноябрь.

148. Тили ширин ширинликлар. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1 май.

1993 йил

149. Асади Тусий. «Тошкент окшоми», 9 март.

150. Саййидмубаширхон Косоний. «Косонсойнома», 7 апрель.

151. Домланинг далиллари. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 2 апрель.

152. Дил ба ёру... «Тошкент ҳақиқати», 31 июль.

153. Ғароз з-ин сухан. «Рўзи нав», 7 август.

154. Восили дилҳо. «Овози точик», 25 сентябрь.

155. Биринчи султон, «Ўзбекистон овози», 6 сентябрь.

156. Маликушшуаро Унсурий. «Тошкент хақиқаги», 9 ноябрь.

157. Анварий. «Маърифат», 24 ноябрь.

158. Афзалиддин Хоконий. «Тошкент окшоми». 7 декабрь.

159. Маърифат фидойиси. Ҳусайн Воиз Кошифийнинг «Ким билан дўстлашмоқ керак» китобига сўнгги сўз. «Чўлпон» нашриёти.

160. Ёзувчининг ўз фикри асос. «Тил ва адабиёт таълими», №3,4.

1994 йил

161. Шарқнинг даҳо донишманди. «Тошкент окшоми», 4 май.

162. «Офариннома» муаллифи «Тошкент окшоми», 6 июнь.

163. Боғланган кўшма гап. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 2 сентябрь.

164. Улу ғалим, қайраткер. «Нурли жол», 8 август.

165. Ман шуморо тоҷир гумон қардам. «Овози тоҷик», 10 декабрь.

1995 йил

166. Орлеу басбалдақтари. «Нурли жол», 11 март.

167. Тўнғич сиёсатшунос. «Ишонч», 14 апрель.

168. Асрнинг ноёб ходисаси. «Ишонч», 30 апрель.

169. Восил. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 9 июнь.

170. Поктийнат. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 16 октябрь.

171. Заҳмат сўқмоқлари. «Халқ сўзи», 17 март.

1996 йил

172. Сенинг ҳасратингдан кечолмасман. «Кўзгу», 22 февраль.

173. Назм гулшанида пайваст. «Тошкент оқшоми», 12 апрель.

174. Шоҳи Ҳамадон. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 4 октябрь.

175. Зардушт ва унинг таълимоти. «Ишонч», 16 май.

176. Фаррухий. «Ишонч», 4 июнь.

177. Сарви хиромон бир тараф. «Халк сўзи», 17 июль.

178. Сайидои Насафий, «Ишонч», 6 август.

179. Ҳаётӣ ҳангомалар. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 12 декабрь.

180. Жаҳонгашта шайх. «Гулхан», №8.

181. Адолатга даъваткор асар. «Тошкент оқшоми 16 октябрь.

182. Соҳир санъаткор. «Ишонч», 12 ноябрь.

183. Чехракушолар сарвари. «Ишонч», 7 декабрь.

1997 йил

184. Шиддат. «Миллий тикланиш», 11 январь.

185. Асримизгача насримиз. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 28 январь.

186. Жаҳонгашта санъаткор. «Ишонч», 8 апрель.

187. Нафосат тарғиботчиси. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 25 апрель.

188. Камол Хўжандий. «Мулоқот», №3.

189. Мозий ҳаёт лавҳалари. «Тошкент ҳақиқати», 11 июнь.

-
190. Биз китобхон халкмиз. «Ишонч», 21 июнь.
191. Ҳикматлар атриёти. «Тошкент ҳақиқати», 9 июль.
192. Вужудан олим ва буюк шоир. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 16 июль.
193. Пок яша, илм ўрган. «Тошкент ҳақиқати», 6 август.
194. Икки халқ олими. «Тошкент ҳақиқати», 13 август.
195. Кўхна Хоразмда. «Ёзувчи», 13 август.
196. Дониш ҳақиқатлари. «Кўзгу», 11 август.
197. Заҳмат пиллапоялари. «Сухбатдош», 5 сентябрь.
198. Замона Ҳофизи. «Ишонч», 16 сентябрь.
199. 300 йил бурун Бухорода. «Миллий тикланиш», 7 октябрь.
200. Нафосатга сайр. «Гулистон», №4.
201. Давоми мавзу. «Марказий Осиё маданияти», 29 октябрь.
202. Жавонмардлик тимсоли. «Ишонч», 11 ноябрь.
203. Мактаб яратган мусаввир. «Гулхан», №11.
204. Маънавиятимиз сарчашмалари. «Ишонч», 16 декабрь.
205. Миллий кадриятларимизнинг тарихий илдишлари. «Қадрият ва ижтимоий тараққиёт» китобида, «Ўзбекистон».
206. Саркарда шоир. «Тошкент ҳақиқати», 10 декабрь.
207. Эл эъзози. Барот Исроилнинг «Алишернинг ширин тили» тўпламига сўз боши, «Чўлпон» ва «Меҳнат»

нашриётлари.

1998 йил

208. Фанойи ва Пурёввалий. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 14 январь.

209. Жондан кечганлар таълимоти. «Миллий тикланиш», 11 январь.

210. Камолотга йулловчи байтлар. «Ишонч», 10 февраль.

211. Қадриятларимиз сарчашмаси. «Ишонч», 21-24 февраль.

212. «Шоҳнома» Чўлпон назарида. «Ёзувчи», 4 февраль.

213. Косоний руҳи. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 16 апрель.

214. Комиллик зухури. «Яхшилар хотираси боқийдир» китобида.

215. Адиби фидойи. «Овози точик», 9 май.

216. Ёшларни ахлокий тарбиялашда ўзбек адабиётининг ўрни. «Тил таълими жараёнида бўлажак мутахассисларнинг касбий омилкорлигини шакллантириш муаммолари» китобида.

217. Зарофатгўй шоир. «Гулхан», №6.

218. Замона Птоломейи. «Ишонч», 4 июнь.

219. Меҳрибонлик. «Ишонч», 30 июнь.

220. Неъмат аз ҳама бузург. «Овози точик», 11 август.

221. Намунаҳо аз фольклори Оқдарбанд. «Овози точик», 4 август.

222. Тахт ва ижод таносиби. «Ишонч», 15 август.

223. Қадриятлар кадр топи. «Қалб кўзи», 27 август.

224. Эркинликни эъзозлаб. «Ишонч», 30 август.
225. Алии Соний дерлар. «Қалб кўзи», 30 сентябрь.
226. Шоҳ Ҳижрондан қолган ёдгорлик. «Сухбатдош», 26 ноябрь.
227. Билмасангиз билмайман, денг. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 10 декабрь.
228. «Авесто»нинг адабий қиммати. «Адабиёт кўзгуси».
229. «Авесто»нинг илмий қиммати. «Маънавиятимиз сарчашмалари» китобида.
- 1999 йил**
230. Ларзон минора. «Сирли олам», №3.
231. Тафаккур қанотлари. «Миллий тикланиш», 13 апрель.
232. «Шоҳнома»хон мусаввир. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 9 январь.
233. «Авесто»да тиббиёт инъикоси. «Қалб кўзи», 7 апрель.
234. Оташкада — маънавият ўчоғи. «Қалб кўзи», 21 апрель.
235. Зардушт. «Халқ сўзи», 13-18 май.
236. Сурхоб қаердан бошланади? «Миллий тикланиш», 16 июнь.
237. «Авесто»да оила ва аёл талқини. «Оила ва жамият», 4 май.
238. «Авесто» ва адабиёт. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 9 июль.
239. «Авесто»да улуғланган деҳқон. «Қишлоқ ҳаёти», 2 сентябрь.
240. Нафаре оз қосониён. «Овози тоҷик», 4 октябрь.

241. «Авесто» луғати. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 29 октябрь.

242. Мусаввири «Шоҳнома». «Овози тоҷик», 17 ноябрь.

2000 йил

243. «Авесто»да ижтимоий табақалар тасвири. «Ўзбекистон овози», 8 январь.

244. Зардуштийларнинг таълим тизими. «Маърифат», 29 январь.

245. Манбаи муҳим. «Овози тоҷик», 9 февраль.

246. Зардушт яратган гузарлар. «Маҳалла», 6 февраль.

247. «Авесто». «Ўзбек тили ва адабиёти», №3.

248. Муҳаммад Мурод Самарқандий. Бобур ва бобурийларнинг жаҳон цивилизацияси ривожигаги ўрни. Конференция гезислари.

249. Зардушт жорий этган байрам. «Халқ сўзи», 8 март.

250. Сарвари чехракушоён. «Фарҳанги Осиёи марказӣ», 25 февраль.

251. «Авесто»да Халқ байрамлари талқини. «Халқ сўзи», 21 март.

252. Алп кизлар тимсоли. «Халқ сўзи». 30 май.

253. Асл насли деб. «Халқ сўзи», 21 июнь.

254. Соҳибқалам. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 5 май.

255. «Авесто» - таркиби, моҳияти. «Маърифат», 19 июль.

256. Чинакам маънавий қомус. «Халқ сўзи». 15 август.

257. Жамиятни маърифат кутқаради. «Мулокот», №4.

258. Қатрада ҳаёт акси. «Маърифат», 9 сентябрь.

259. Ростлик ва дурустлик тимсоли. «Саодат», №6.

260. «Авесто»да тиббиёт. «Соғлом авлод учун», №9-10.

261. Зурриётнинг поклиги. «Ёш куч», №6.

262. Зардуштийларнинг таълим гизими. «Тил ва адабиёт таълими», №5.

263. «Авесто» ва маънавият. «Халқ таълими», №4.

264. Зардушт сабоклари. «Ёш куч», №9.

265. «Авесто»нинг илмий-маърифий ва адабий қиммати. «Ўзбек тили ва адабиёти», №3.

266. Фузулийнинг янги топилган ғазали. «Халқ» газети, Боку, 2 июл.

267. «Шоҳнома» мусаввири. Шарқшуносларнинг 5-давра суҳбати, 27 ноябрь.

268. Зардушт фалсафаси. Шарқшуносларнинг «Авесто»нинг 2700 йиллигига бағишланган конференция материаллари, 6 декабрь.

269. Зардушт ватани. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати». 8 декабрь.

270. «Авесто»нинг илмий қиммати. «Педагогик таълим», №2.

2001 йил

271. Бундахишн. «Халқ сўзи», 19 январь.

272. Зардушт. «Тафаккур», №1.

273. Етти иқлим ҳомийси. «Ўзбекистон овози», 20 январь.

274. Ҳаётӣй ҳикоятлар. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 9 февраль.

275. Эҳтиёч. «Овози тоҷик», 14 апрель.

276. Дин ва жамоат пешвоси. «Моҳият», 24 апрель.

277. Ҳуқуқшунослигимиз сарчапшаси. «Маърифат», 5 май.

278. «Қиссаи Барзӯи шер» ҳақида. «Эпик шеърят султони» китобида. А.Қодирий номидаги Ҳалқ мероси нашриёти.

279. Муҳаммадмурод Самарқандий. «Эпик шеърят султони» китобида. А.Қодирий номидаги Ҳалқ мероси нашриёти.

281. Зардупггийларни оташпараст деманг. «Маърифат», 6 июнь.

282. Тиббиёт рамзи акс этган китоб. «Ишонч», 30 июнь.

283. Илмда тасодифий ҳол бўлмайди. «Маҳалла», 25 июнь.

284. Гоҳлар сеҳри. «Ишонч», 1 август.

285. Жаҳон таҷрибаси, иш кўмаги. «Соғлом авлод учун», №6-7.

286. Шох Ҳижрон - «Шохнома» таржимони. «Сино», №2.

287. Зардуштнинг ахлокий қарашлари. «Мактабгача таълим». №6-7.

288. «Авесто» ва «Шохнома». «Ишонч», 24-26 октябрь.

289. «Авесто» ва сўз санъати. «Авесто» ва унинг инсоният тарихидаги ўрни» китобида, (ўзбек, рус, инглиз тилларида). «Фан» нашриёти.

-
290. Зардушт пандлари. «Халк сўзи», 3 ноябрь.
291. «Авесго»хон муаллим. «Соғлом авлод учун».
№8-9.

292. «Шоҳнома»и туркий»нинг муаллифи ким?
«Маънавият зарвараклари» китобида.

**«ЎЗБЕК МИЛЛИЙ
ЭНЦИКЛОПЕДИЯСИ»НИНГ
1-2-3-4-5-6-7-8-9-ЖИЛДЛАРИДАГИ МАҚОЛАЛАРИ**

293. Анварий.
294. Тахти Жамшед.
295. Персиполис.
296. Остадон.
297. Оташгоҳ
298. Аҳмонийлар.
299. Каёнийлар.
300. Румий.
301. Рудакий.
302. Оташкада.
303. Асжадий.
304. Асиридцин Ахсикатий.
305. Хусрав.
306. Хоконий.
307. Дакикий.
308. Унсурий.
309. Хомуший.
310. Шох Ҳижрон.
311. Фотех Ниёзий.

- 312. ДарवेशАли.
- 313. Зардушт.
- 314. Зардуштийлик.
- 315. Фарружий.
- 316. Шоислом Шомухамедов.
- 317. Чор давеш.
- 318. Поянда Охунд Ахсикатий
- 319. Сотим Улуғзода.
- 320. Бобо Фигоний.
- 321. Бобо Савдой.
- 322. Парвин Ётисомий.

**«ДОНИШНОМАИ ЖАҲОНИ ИСЛОМ»
8-ЖИЛД, (ТЕХРОН, 2004) ДАГИ МАҚОЛАЛАР**

- 323. Тавалло.
- 324. Тўқай Абдулла.

РУДАКИЙ ҚОМУСИДАГИ МАҚОЛАЛАР

- 325. Ш.Шомухамедов
- 326. Н.Маллаев
- 327. М.Васфий
- 328. Чустий
- 329. Э.Очилов

БОБУР ҚОМУСИДАГИ МАҚОЛАЛАР

- 330. Н.Маллаев
- 331. М.Шайхзода
- 332. Зардушт
- 333. Шоҳнума
- 334. Косон
- 335. Х.Назарова

2002 йил

336. Ҳар кимни бил ўзингдан аёло. «Ишонч», 5 май.

337. Энг кутлуғ кун. «Ишонч», 19 март.

338. Мутрибий тошкентлик шоирлар хакида. «Тошкент хақиқати», 17 апрель.

339. Беруний ва Гомер. «Халқ сўзи», 12 июнь.

340. Кўҳна Чоч ошиғи. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»,

341. Мутрибий кешийлар хакида. «Ишонч», 1 октябрь.

342. Водийлик мутриблар. «Сухбатдош», 4-9 сентябрь.

343. Поктийнат. «Покт ийнат» тўпламида. Низомий номидаги ТДПУ нашри.

344. Турфа талкинлар. МУЛОҚОТ.

345 «Авесто» бадиияти. «Педагогик таълим», №5.

346. «Шоҳнома» ўзбек тилида. «Ҳасти» - Борлик (форс тилида, Техрон), №11.

347. Ганжа пири. «Сино», №7.

348. Низомий Борбад хакида, «Ганжалик даҳо» тўпламида. ТДПУ нашри.

349. Ахсикатлик донишманд. «Имом ал-Бухорий сабоклари», №4.

2003 йил

350. «Авесто»нинг илк талқини. «Маърифат», 18 январь.

351. Шайхурраис. «Мезон». 22 январь.

352. Мозий ҳаёт қатлари. «Моҳият», 21 март.

353. Наврўзнинг илк тарихи. «Ишонч». 21 март.

354. Тасаввуф ва ўзбек адабиёти (ҳаммуаллиф).

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 8 февраль.

355. Саодатга чорловчи билим. «Мезон», 16 апрель.

356. Ҳаётини ҳикоялар. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», Мотурудий дейдики. Имом ал-Бухорий сабоклари», №1.

357. Ҳикоятлар ҳикмати- «Соғлом авлод учун». №3.

358. Жаҳон Малик Хотун. «Саодат». №2..

359. «Авесто» саҳифаларида. «Педагогик таълим», №4.

360. Барҳаёт удумлар. «Ишонч», 15 июнь.

361. Машойиҳлар маърифати. «Сухбатдош», №31-32-33-34-35-36-38-39-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-сонларида.

362. Яна Аҳсикатлик адиб ҳақида. «Наманган ҳақиқати», 20 сентябрь. ,

363. Шеър илмининг нуқтадони. «Хуррият», 3 декабрь.

364. Ҳар жаҳада мумтоз. «Ишонч», 31 декабрь.

2004 йил

365. «Авесто» саргузашти (ҳаммуаллиф). «Тафаккур» №1

366. Имом Мотурудий. «Ишонч», 9 апрель.

367. Нажмиддин Кубро. «Ишонч», 16 апрель.

368. Ҳабиб Ажамий. «Ишонч», 26 март.

369. Жалолиддин Румий. «Ишонч», 26 май.

370. Нақшбандийлик тарғиботчиси. «Ишонч», 18 июнь.

371. Аёллардан чиққан авлиё. «Ишонч», 11 июнь.

372. Туркий тазкиранавис. «Ишонч», 25 июнь.

373. У ҳаммасини кўриб тураркан. «Соғлом авлод учун», №6.

374. Харрақоний айтадиқим. «Ишонч», 2 июль.
375. Абдуҳолик Ғиждувоний. «Ишонч», 9 июль.
376. Ақли чархлайди, қалбни нурлантиради.
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 18 июль.
377. Ҳажвирий ҳикматлари. «Ишонч», 24 сентябрь.
378. Зуннун Мисрий. «Ишонч», 1 октябрь.
379. Остадонлар. «Ҳуррият», 6 октябрь.
380. Абӯ Туроб Нахшабий. «Ишонч», 8 октябрь.
381. Пайғамбар хирқасини кийган аллома.
«Маърифат», 20 октябрь.
382. Кўнгил қаъридаги сехр. М.Эргашевнинг
«Рубоийлар» китобига сўзбоши, «Андижон» нашриёти.
383. Султон-ул-орифин. «Ишонч», 15 октябрь.
384. Кимёшунос шайх «Ишонч», 1 октябрь.
385. Нахшаб фаҳри. «Ишонч», 8 октябрь.
386. «Нур-ал-қулуб». «Ишонч», 22 октябрь.
387. Равшанбин шайх «Ишонч», 29 декабрь.
388. Сувда чўкмас Саҳл. «Ишонч», 5 ноябрь.
389. Ҳасан Басрий. «Ҳуррият», 9 ноябрь.
390. Ҳақ ишқида ёнган юрак. «Маърифат», 13
ноябрь.
391. Авлиёлар тожи. «Ишонч», 19 ноябрь.
392. Илму урфон пешвоси (ҳаммуаллиф).
«Ўзбекистон овози», 20 ноябрь.
393. Роқимий Хожа Ахрор ҳақида. «Ўзбекистон
овози», 16 декабрь.
394. Ҳар кимни бил ўзингдин аъло (ҳаммуаллиф).
«Ишонч», 5 март.
395. Қутлуғ анъана. «Шайх Фаридуддин Аттор
Нишопурийнинг ҳаёти ва ижоди» мавзуидаги Халқаро

илмий анжуман материаллари.

2005 йил

396. Нуктасанж матншунос. «Жомий ва ўзбек адабиёти» китобида.

397. Жомийшунос. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 7 январь.

398. «Дийдор» маърифати. «Маърифат», 8 январь.

399. ماشойхлар сардори, «Сино», №16.

400. «Ан-наъм» - фундаментал луғат, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 4 март.

401. Второй учитель, «Учитель Узбекистана», 11 март.

402. Махдуми Абзамнинг шогирди, «Косонсойнома». 2 июль.

403. Дорошукух, «Халқ сўзи», 25 сентябрь.

404. Табобат бобокалони. «Сўғд юлдузи» журналы №1.

405. Хар жабҳада саркор. «Мулоқот» журналы №6.

406. Яна бир водийлик шайх. «Ўзбек тили ва адабиёти» китобида. «Фан» нашр.

407. Биз шогирдларни ўйлаб юрамиз. «Филологик таълим» №4.

408. Синчининг ҳукми. Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 28 октябрь.

409. Саркор. «Овози тожик». 28 декабрь.

410. Устоз. «Халқ сўзи». 29 декабрь.

2006 йил

411. Математика фанининг отаси, «Огоҳ», 06.10 октябрь.

412. Хизр чашмаси — нур чашмаси, (ҳаммуаллиф), «Ўзбекистон адабиёти ва санъати». 30 октябрь.

413. Саъдийга эхтиром, «Наманган ҳақиқати», 27 сентябрь.

414. Маънавият ганжинаси, «Тошкент ҳафтаномаи», 10 декабрь.

415. Ўрта Осиё халклари турмуш тарзида Наврӯз анъаналари. «Касбий соҳили ҳамда Ўрта Осиё халклари маданиятларидаги муштараклик» мавзусидаги Халқаро конференция материаллари. Мозандарон. 14 май.

2007 йил

416. Икки Қосоний. «Халқ сўзи», 9 январь.

417. Маънавият инжуси. «Хуррият», 28 январь.

418. Тингла найни... «Маърифат», 2 май.

419. Мамдуҳ жаври. «Ҳаёт», 5 июнь.

420. Ориф шахзода. «Наманган ҳақиқати», 15 август.

421. Дўст ўғидан учган шоир. «Наманган ҳақиқати», 1 август.

422. Олими заҳматписанд. «Овози тожик», 12 сентябрь.

423. Шеър илми донишманди. «Ҳаёт», 20 сентябр.

424. Мотуридий пандномаси. «Маърифат», 14 октябрь

425. Машраб ва Румий. «Овози тожик», 17 октябрь.

426. Соз кудрети. «Нурли жол», 24 октябрь.

427. «Мабдаи нур»да Румий анъаналари. «Румий ва Гёте» мавзусидаги халқаро конференция материаллари. Хўжанд. 6 июнь.

428. Турмағамбет ва Фирдавсий. Турмағамбет

Изтелеуовнинг 125 йиллигига бағишланган Халқаро конференция материаллари. Қизил Ўрда. 15 сентябрь.

429. Маърифат манзиллари. «Хуррият», 28 ноябрь.

430. Самимийликка йўғрилган туйғулар. «Ишонч», 2 ноябрь.

431. Қоратепа ширу шакари. «ЎзАС», 14 декабрь.

432. Илмий мажлис давом этади. М. Қўшжоновнинг «Армон» китобида.

2008 йил

433. Ш.Шомухамедов - форс-тожик адабиёти таржимони. Абу Абдулло Рудакийнинг 1150 йиллигига бағишланган халқаро конференция материаллари. Олмаота. 20 октябрь.

434. Ал-Матроний ким? «Тошкент ҳақиқати», 28 январь.

435. Хомий. «Нурли жол», 9 январь.

436. Валийлик доирасининг маркази. «Ҳаёт», 29 феврал.

437. Эл эъзози. «Ҳаёт», 29 июнь.

438. Тарих қаъридан қатралар. «Тошкент ҳақиқати» 19 март.

439. Дақиқий дурдоналари. «Ҳаёт», 13 март.

440. Бинкентлик аллома. «Ҳаёт», 22 май.

441. Шоирлар пешвоси. «Косонсойнома», 23 декабрь.

442. Ғамхори жавонон. «Овози тожик», 9 февраль.

443. Валийлар муқтадоси. «Ҳаёт», 17 июль.

444. Табиат шайдоси. «Ҳаёт», 18 сентябрь.

445. Восифий. «Таълим ва тафаккур», 4-сон.

446. Мозийнинг бадиий ифодаси. «Ҳаёт», 16

октябрь.

447. Алломалар васфида. «Тошкент окшоми», 21 октябрь.

448. «Рашахот»да Шошийлар зикри, «Тошкент окшоми 12 октябрь.

449. Аз худашон пурсем «Овози тожик», 12 ноябрь.

450. Мақсуд Муаллим. «Маърифат», 15 ноябрь.

451. Руҳи бузургон. «Овози тожик», 19 ноябрь.

452. Элга манзур туйғулар. «Тошкент ҳақиқати», 17 декабрь.

453. Тавба. «ЎзАС», 19 декабрь.

454. Қалб тўридаги қадим эҳтиёж. «Шарқ юлдузи», 2-сон.

455. Даврилинг донишманди. «Ҳаёт», 24 июль.

456. Авлиёлар султони. «Бухоро мавжлари», 4-сон.

457. Бухорода таълим олган окин. «Жаҳон адабиёти», 8-сон.

458. Изчил таҳлиллар. Асрор Самаднинг «Сабок самараси» китобига сўнг сўз. «Фан» нашриёғи. II жилд.

459. Темурийзодаларнинг пири. «Талаба дунёси» 1-сон.

460. Юрт мулкининг ниғаҳбони. «Тил ва адабиёт таълими», 2-сон.

461. Бу кўҳна байрам, «Ўзбекистон», № 3 (ўзбек, рус, инглиз тилларида).

2009 йил

462. «Хамса» Маллаев талкинида. «Ишонч», 3 февраль.

463. Ёшлар мураббийси. «Тошкент окшоми», 8 февраль.

464. Нуктадон тадқиқотчи. «Ҳаёт», 5 февраль.
465. Навоишуноси номӣ. «Овози тожик», 7 февраль.
466. Эзгуликнинг ёруғ юзи. «ЎзАС», 7 февраль.
467. Тафтазоний мероси. «Ҳаёт», 20 февраль.
468. Донишманди забони форсӣ. «Овози тожик», 11 март.
469. Мозийда Наврӯз. «Ишонч», 24 март.
470. Одамлар калбининг чароғи билим. «Ҷаҳон адабиёти» журн., № 12.
471. Чехрикушо ва шоир. «Овози тожик», 4 июнь.
472. Олим ва мусаввир. «ЎзАС», 12 июнь.
473. Тошкандийлар талқини. «Ҳаёт», 17 июнь.
474. Тошкентлик Фахруззамон. «Қишлоқ ҳаёти» газ., 28 июнь.
475. Бадри Чочий. «Наманган ҳақиқати», 8 август.
476. Шоший алломалар. «Наманган ҳақиқати», 12 август.
477. Латифхон домла. «Маърифат», 16 сентябрь.
478. Нуктасанж олима. «ЎзАС» газ., 9 август.
479. Шухрати жаҳонӣ. «Овози тожик», 14 октябрь.
480. Тинчлик ва эзгулик тимсоли. «Миллий тикланиш», 21 октябрь.
481. Низомий даҳоси. «Иқболнома»га сўзбоши. «Артфлекс» нашриёти.
482. Даҳога эҳтиром. «Бўстон»га сўзбоши. «Мумтоз сўз» нашриёти.
483. Ҳусайний ижоди хусусида. «Адабиёт кўзгуси» (ҳаммуаллиф), тўплами, №10.
484. Эҳтиёж. «Даҳоларни ўзбекча сўзлатган аллома», 68-74-бетлар.

485. Қалб илми саркори. «Моҳият», 6 ноябрь.
486. Заҳмат пиллапоялари. «Хуррият», 25 ноябрь.
487. Машраб ижоди талқини. «Ҳаёт», 29 октябрь.
488. Маънавият очқуси. М.Муҳитдинов, Ҳ.Сулаймонова. «Энг осон араб тили» қўлланмасига сўз боши, «Наманган» нашриёти, 2009.
489. Элга манзур туйғулар. Барот Исроилнинг «Танланган асарлар»и 3-жилдига сўзбоши, «Шарқ», 2009.
490. Юрт мулкининг нигоҳбони, «Тил ва адабиёт таълими»,
491. Абдулло Ансорий. «Нақшбандия» журнали, №4
492. Форс тили билимдони. «Сино» журнали, №31.
493. Хокисорлик. Профессор Ҳамдам Абдуллаевнинг 70 йиллигига бағишланган «Эътироф ва эҳтиром» китоби, Урганч, 2009 йил, 7-9-бетлар.
494. Мотиви «Шахнаме» в узбекских народных книгах. «Ираннаме» №» 10. 2009. стр.220-223, Алмата.
495. «Олимеки мактаб офарид». «Овози тожик», 9 декабрь.
- 2010 йил**
496. «Хислат баёзи». ЎзАС, 8 январь.
497. «Муштарак нукталар» ЎзАС, 15 январь.
498. «Сулҳжўй авлиё», «Ҳаёт», 23 январь.
499. «Аждодлар сабоғи — ақл чироғи» «Ҳаёт», 14 январь.
500. Саъдий «Бўстон»идан гулдаста. «Ҳаёт», 21 январь.
501. «Алломалар таъзимига сазовор аллома». «Ҳаёт», 27 январь.

502. Закийлик зухури. «Маърифат» 8 май.

503. Машраб мероси тадқиқотчи талкинида.
«Хаёт», 4 ноябрь.

504. Носир Хисрав қасидалари. Адабиёт ўқитиш ва
ёшлар тарбияси. ТДПУ тўпламида.

505. Қалб гавҳари, «Хаёт», 18 май.

506. Симои раҳбар, «Овози тожик», 21 август.

507. Навоийшунос, «Маърифат», 29 сентябрь.

2011 йил

508. Ҳикоят ва нақллар. “Шарк юдузи” №3

509. Саид Қосими Анвар “Тил ва адабиёт” №9

509. Атоийни ўқиганмисиз “Ёшлик” №9

510. Хотира катидаги ҳикоятлар “Тафаккур” №4

511. Қутблар маҳфилининг чароғи “Ҳидоят” №2

512. “Барзўнома” хусусида “Сино” №32 (форс
тилида)

513. Серфайз гулшан “М.Т” биюнь

514. Миллат фидойиси “М.Т” 19 июнь

515. Атокли Навоийшунос “Ўз АС” 19 август

516. Косонсой фольклори “ЎТ” 5 июл

517. Донишманди адабиёти ду халқ “Овози тожик”
26 ноябрь.

518. Об омад “Овози тожик” 15 октябрь.

519. “Фоний гулшани” ҳақида Адабиёт таълими ва
ёшлар тарбияси китобида, ТДПУ нашри, 27- 29 бетлар.

520. Жаъфар Муҳаммад ижодига бир назар, “Ишк
сурури” китобига сўзбоши (форс тилида) Техрон 2011.

521. Сув келди, “Ўз АС” 18 ноябрь

522. Минглоқ элин очдик биз “Тил ва адабиёт

таълими” №12

523. Муштарақ жабхалар Асил Рашидов сафдошлари нигоҳида, “Ўқитувчи”, 96 -97 бетлар.

524. Навоийга меҳр. “Навоийга армуғон” 6 китоб ТДПУ нашри.

2012 йил

525. Нуктадонлик самараси, “М.Т” 4 январь.

526. Матонат, “Овози тожик” 21 январь

527. Тил билими донишманди “Тил ва адабиёти таълими” 2011, №12

528. Ҳ.Ғафурова “Средневековая японская дневниковая литература”, 21 февраль, 2012.

529. Косонсой фольклори тадқиқотчиларини кутмоқда, “М.Т” 4 март.

530. Се хислати пирохани Юсуф “О.Т”, 3 март

532. “Авесто”да мустаҳкам оила талқини, “Ҳуқуқ ва бурч”, №3

533. Фоний қитъаларининг маърифий моҳияти. Алишер Навоий меросининг оламшумул аҳамияти, “Ўзбекистон”, 94- 95 бетлар.

534. Залворли олим, “Педагогик таълим”, №4

535. Заҳмат манзиллари, “Шарқ юлдузи”, №4

536. Даҳоларга меҳр, “Наманган ҳақиқати”, 14 август

537. Уста Абдурахмон ким? “М.Т”, 4 июль

538. Манзумадаги сиймо, “Шукрона”, “Мумтоз сўз”, 3- 5 бетлар

539. Зийнат, “Карвон кўнғироғи”, № 29 -30

540. Зарвараклар кўйида, “Аъло кайфият”, №9

541. Юсуф Хос Ҳожиб ва Фирдавсий, “Овози точик”, 10 ноябрь

542. Нахустин фирдавсийшуноси рус, “Овози точик”, 3 октябрь..

543. Ушбу китоб таржимаси ҳақида. Ҳозирги Эрон адабиёти, “Янги нашр”, 5- 6 бетлар

544. Даҳо оламига очку, “Шоҳнома”, “М.К.М”, 8-бет

545. Чу хуш Балдир? “Овози точик”, 30 июнь

546. Себзарий, “Овози точик”, 18 июль

547. Жонфидолик, “Аъло кайфият”, №9

2013 йил

548. Фундаментал луғат. (ҳамкор), “Тил ва таржима муаммолари”, Наманган.

549. Муғ тепами, муғқалъа, “Овози точик”, 16 январь

550. Зарвараклар зиёси, “Карвон кўнғироғи”, 30 май

551. Борбад аз нигоҳи Низомий, “Овози точик”, 6 апрель

552. Илм адаб ўчоғи. Тил, адабиёт, методика, “Меркус”, 2013, 4- 6 бетлар.

2014 йил

553. Даҳога меҳр. Асрор Самад, “Қалб кўзи”, “Meriys”, сўз боши.

554. Косонсой фольклори ҳақида, “Поэтик тафаккур ва талқин муаммолари”, 205- 209 бетлар.

555. Теран нигоҳ ҳосиласи, ўша китоб (ҳамкор) 66-

76 бетлар.

556. Тарғиботчи маънавият, “Овози тоҷик”, 13 апрель,

557. Ижоднинг икки қаноти, “М.Т”, 11 март.

558. Қутлуғ ишга бўйинсунгил, 26 февраль, “М.Т”, 2014.

559. Зардушт, “Овози тоҷик”, 20 июнь,

560. Илми қўримок керак, “Хуррият”, 23 июль.

561. Ба назари халқ афтида буд. “О.Т”, 21 май.

562. Юсуф қўйлагининг уч сеҳри. “Тил ва адабиёт масалалари”, 1914, 195- 204 бетлар.

563. Симои Навой дар осори чоят, “О.Т”, 6 август.

564. “Наҳв илми маликаси”, “Халқ таълими”, №4.

565. Оила муқаддас қўргон, “Адабиёт ва ёшлар тарбияси”, 2014.

566. “Мени эсланг”, “Тулҳан”, №10.

567. Симон бузург. Материалҳои конференция... Нури маърифат, Хўжанд, 2014.

568. Рудакийга меҳр қўйиб, “Шарқ юлдузи”, №6.

569. Зардушт, “О.Т”, 4 июнь.

570. З.Мамадалиева “Лисон ут тайр”даги рамзий образлар тизими. Тамаддун, 2014.

571. Ҳ.Жўраева, Ҳусайнийнинг ҳаёти ва ижодий мероси, “Камалак”, 2014.

572. Даҳога эҳтиром. “Бир сандиқ жавоҳир” китобида, Наманган, 69- 71 бетлар.

2015 йил

573. Сулҳпарвар авлиё, “Қишлоқ ҳаёти”, 18 январь.

574. Пешвои жамоа, “Овози тоҷик”, 7 январь.

575. Бебаҳо мерос, “М.Т.”, 4 февраль.
576. Шогирдлар ҳомийси, “Гулхан”, №2.
577. Илмда енгил йўл бўлмайди. “Тил ва адабиёт таълими”, №2.
578. Илмда шоир, шеърда олим, “Педагогика”, №1.
579. Маънавиятимиз сарчашмалари. ТДПУ Илмий ахбороти, №2.
580. Саркор, “Шарк юлдузи”, №4
581. Нуктасанж Жомийшунос. Абдурахмон Жомийнинг 600 йиллигига бағишланган анжуман материаллари, “Мумтоз сўз”.
582. “Баҳрул асрор муаллифи ҳақида”, “Ҳидоят” №3
583. Абармарди илми адаб, “Овози тоҷик”, 27 май.
584. Замон алломаси, “Маърифат”, 18 июнь.

ҲАМИДЖОН ҲОМИДИЙНИНГ ЁН ДАФТАРИДАН

Тил бадий асарнинг синчидир,
Қўшни-қўшнининг бозоридир.

Ўтган-кетганга қайғурмоқ нодонликдир.

Дунёни мазлумнинг дуоси, олимнинг илми,
сахийнинг эҳсони, подшоҳнинг адолати ушлаб туради.

Тинчлик ер юзидаги энг буюк неъматдир.

Мухолифнинг ит бўлса, сен арслон бўл.

Табассум қалбларни бирлаштирувчи энг яқин
кўприқдир.

Гапирувчи нодон бўлса, тингловчи доно бўлмоғи
керак.

Бировни қарғовчи бўлманг, зероки қарғишнинг
икки учи бўлади. Бири ўзингизга, бошқаси ўзгага тегиши
мумкин.

Умр ўтмиш билан ҳозир ўртасидаги бир сониядир.

Каримлар кўлида мол-дирам йўк,
Неъмат соҳибларида эса, эҳсон қарам йўк.

МУНДАРИЖА

АДИБЛАР НИГОҲИ

Тоҳир Малик. Зийнат	4
Сироҷиддин Саййид. Домла.....	11
Ғулом Каримий. Меҳри дарё устоз ва беназир ҳамсафар	12
Мирпўлат Мирзо. Тақдир сийлаган олим	16
Паймон Маҳбуб. Барои устод ҳамидчон ҳомидӣ	19
Аълоҳон Бобоҳонов. Фозиллардан файз излаган устоз.....	20
Файз Маҳмуд. Ҳалол бод туро луқмаи ҳалоли ту.....	21

УСТОЗЛАР ВА ҲАМКАСБЛАР НАЗАРИДА
ИЗҲОРИ ДИЛ

Азизхон Қаюмов. Қомусийлик йўналишининг давомчиси.....	22
Нажмиддин Комилов. Олиму илму амал	24
Иброҳим Каримов. Илмга чанқоқ қалб эгаси.....	28
Абдуқодир Ҳайитметов. Фидойи адабиётшунос олим.....	30
Жамол Жалолов. Ҳомидийёна ибрат.....	33
Боқижон Тўхлиев. Юксак салоҳият ва иқтидор соҳиби.....	36
Каромат Муллаҳўжаева. Тадрижийлик ҳосиласи.....	48
Иброҳим Ҳаққул. Серғайрат олим.....	52
Самихон Аширбоев. Ҳассос олим.....	54
Қурдош Қаҳрамонов. Илму ҳикмат фидойиси.....	60
Саидахбор Булатов. Ҳаёт дарахти.....	65
Ҳудойназар Асозода. Сўз бу ҳолатга етганда.....	68
Асрор Низомов. Дилбандлардан бири.....	74

Рустамжон Уматов. Мавлоно Ҳомидий домла.....	84
Нуъмон Раҳимжонов. Ҳайрат суратлари.....	98
Иброҳимжон Йўлдошев. «Авесто» билимдони	104
Зоҳиджон Содиков. Илмга ва касбга содиқлик.....	110
Абдулвоҳид Нуриддинов. Сермаҳсул олим ва камтарин устоз	116

МУЛОҚОТ БАХТИ

Ҳамиша хурраму сарсабз дарахт.....	120
Ҳомидий домла сабоқлари.....	129
“Менинг бахтим-устозларимда”	137
Бахт қўргони меъмори	140

ШОГИРДЛАР КАЛОМИ

Обиджон Каримов. Ибрат мактаби.....	152
Озода Тожибоева. Буюклар вориси.....	157
Мўминжон Сулаймонов. Алломалар изидан.....	160
Ҳуснигул Жўраева. Шогирдлари олдинда юрадиган устоз.....	170
Зилола Шукурова. Шогирдпарвар мураббий	173
Матлуба Жабборова. Заҳматга ундов.....	176
Ҳамиджон Ҳомидий ҳаёти ва фаолиятининг муҳим саналари.....	180
Илмий ва илмий-оммабоп китоблари.....	182
Муҳаррирлик фаолияти	184
Докторлик ва номзодлик диссертацияларига оппонентлиги.....	187
Таржимонлик фаолияти	189
Дарслик, қўлланма ва дастурлар.....	190
Манбашунослик фаолияти.....	191
Илмий ва илмий-оммабоп мақолалар.....	191

«Ўзбек миллий энциклопедияси»нинг	
1-2-3-4-5-6-7-8-9-жилдларидаги мақолалари	210
«Донишномаи жаҳони ислом» 8-жилд, (Техрон, 2004)	
даги мақолалар	211
Рудакий қомусидаги мақолалар	211
Бобур қомусидаги мақолалар	211
Ҳамиджон Ҳомидийнинг ён дафтарида.....	226

СОДИҚЛИК

Рассом:

Саҳифаловчи: Камола Рихсиева

Мусахҳиҳа: Камола Рихсиева

*Нашриёт муҳаррири
Аброр Абдусамедов
Саҳифаловчи ва муқовани безаган
Алишер Султонов
Мусаҳҳиҳа
Камола Рихсиева*

Нашриёт лицензияси А №41, 2013 й., 4.07. Босишга рухсат этилди 20.10.2015. Қоғоҳ ўлчами 108х54/16. ТаймсЎз гарнитурасида теришди. Офсет босма. Нашриёт-ҳисоб тобоғи 22,3. Босма табоғи 14,5. Буюртма №41. Адади 100. Баҳоси келишув асосида.

“Adad-plyus” масъулияти чекланган жамият босмахонасида чоп этилди. Манзил: Тошкент-97, Бунёдкор кўчаси, 28. Тел: 276-89-09.

